د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو
د روزنې او د ساينس مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تألیف لوی رياست

فرهنگ

لسم ټولگی

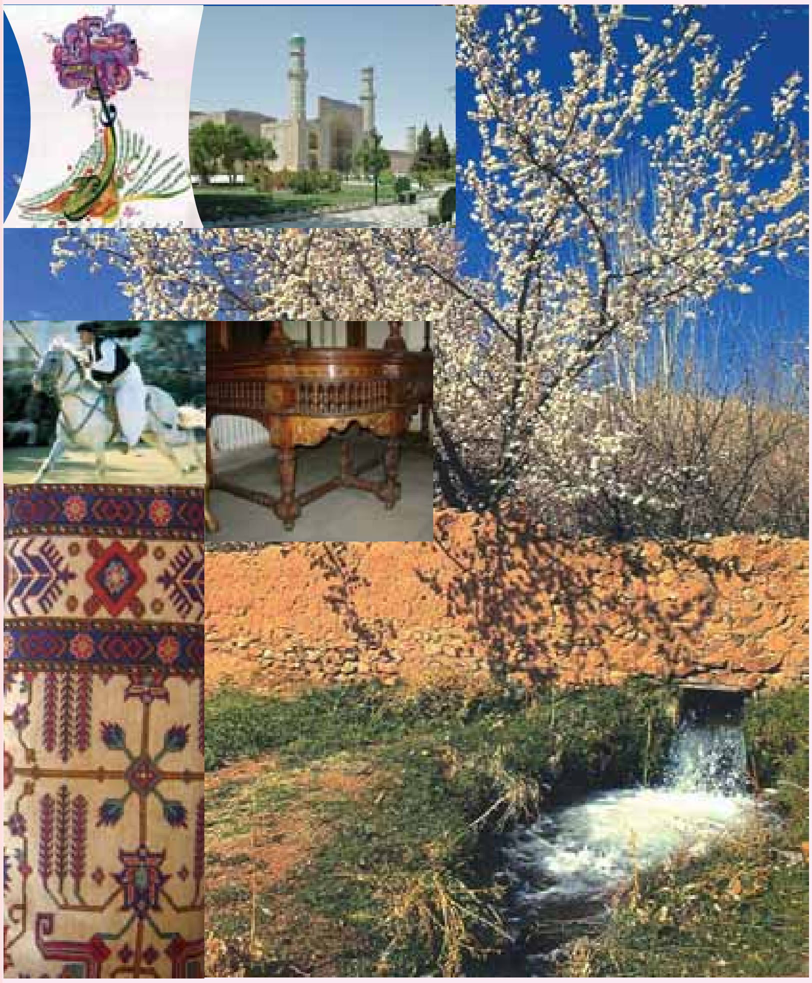

فرهنگ - لسم ټولگی

پورې اړه لري اخيستنه او
غړونکو سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: [illegible] هـ. ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب، د ښوونکو د روزنې
او د ساينس د مرکز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي
کتابونو د تاليف لوی رياست

فرهنګ

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

ليکوالان

- عبدالحمید عاطف
- عبدالغفور قرار

علمي او مسلکي ایډیټ

پوهاند غلام جیلانی عارض

محمداسحاق نګارګر

دکتور خوش نظر پامیرزاد

ژباړونکی

غلام سرور ګلاب زی صافی

د ژبې ایډیټ

زرین انځور

مؤلفه فروزان خاموش

سید انور میچن خیل

دیني، سیاسي او فرهنګي کمېټه

- ډاکټر عطاء الله واحدیار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.
- حبیب الله راحل د تعلیمی نصاب د پراختیا په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
- مولوی عبدالصبور عربي د اسلامي علومو متخصص.

د څارنې کمېټه

- دکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معین.
- دوکتور شیرعلی ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې مسؤول
- د سرمؤلف مرستیال عبدالظاهر ګلستاني د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی رئیس.

طرح او ډیزاین:

عنایت الله غفاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مِلي سُرود

دا وطـن افغانـستـان دی — دا عـزت د هـر افغـان دی
کـور د سـولې کـور د تـورې — هـر بچـی یـې قهرمـان دی
دا وطـن د ټولـو کـور دی — د بلوڅـو د اوزبکـو
د پښتـون او هـزاره وو — د ترکمنـو د تاجکـو
ورسـره عـرب، گوجـر دي — پامېـریان، نورستانیـان
براهـوي دي، قزلبـاش دي — هـم ایمـاق، هـم پـشه ییـان
دا هیـواد بـه تـل ځلیـږي — لکـه لمـر پـر شنه اسمـان
پـه سینـه کـې د اسیـا، بـه — لکـه زړه وي جـاویدان
نـوم د حـق مـودی رهبـر — وایـو الله اکبـر وایـو الله اکبـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزير پيغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو!

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولنې د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو تدوين او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدريسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدريس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

زه باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليتونه په ريښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولنې د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي.

په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تأليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب تدوين او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

لیکلړ

د لوست نوم	مخ
سریزه	ح
د کتاب ټولې موخې او هدفونه	ی
لومړی څپرکی **لاسي صنایع**	۱
لومړی لوست: فرهنگ	۲
دویم لوست: د لیمڅي جوړولو صنعت	۵
دریم لوست: وربشل او ټغر اوبدنه	۸
څلورم لوست: د غالیو اوبدنه	۱۱
پنځم لوست: د مالوچو له تارونو څخه اوبدنه	۱٦
شپږم لوست: د کېکي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه	۱۸
اووم لوست: گنډل او گلدوزي	۲۲
اتم لوست: ترکاڼي او د لرگي صنعتونه	۲۴
نهم لوست: گاڼې	۲۹
لسم لوست : د مسگرۍ صنعت او هنر	۳۳
د لومړي څپرکي لنډيز	۳۷
دویم څپرکی **هنرونه**	۳۸
یولسم لوست: د موسیقۍ هنر	۳۹
دولسم لوست: ملي اتڼ	۴۳
دیارلسم لوست: د اسلامي هنرونو نړیوالي او سیمه ییزې نمونې	۴٦
د دویم څپرکي لنډيز	۵۴
دریم څپرکی **سیمه ییز دودونه**	۵۵
څوارلسم لوست: د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون	۵٦
پنځه لسم لوست: د ډوډۍ خوړلو آداب	۵۸
شپاړسم لوست: خواړه	٦۱
د دریم څپرکي لنډيز	٦۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورم څپرکی **سیمه ییزې جامې**	٦٥
اوه لسم لوست: سنتي او سیمه ییزې جامې	٦٦
اته لسم لوست: د خولۍ او څادر ډولونه	٧٢
نولسم لوست: څپلۍ او پایزارونه	٧٧
د څلورم څپرکي لنډیز	٨١
پنځم څپرکی **تفریحي او سیمه ییزې لوبې**	٨٢
شلم لوست: سانګه وهل	٨٣
یوویشتم لوست: آس	٨٦
دوه ویشتم لوست: وزلوبه	٩٠
درویشتم لوست: سیمه ییزې لوبې او کاغذ پران	٩٦
د پنځم څپرکي لنډیز	١٠١
شپږم څپرکی **مالداري، باغداري، ځنګلونه، درملي بوټي او میلې**	١٠٢
څلیر ویشتم او پنځه ویشتم لوستونه: مالداري، باغداري او ځنګلونه	١٠٣
شپږ ویشتم لوست: درملي بوټي	١١٦
اوه ویشتم لوست: میلې، د جهان ګردۍ راښکون او زموږ دهیواد فرهنګي میراثونه	١٢٢
د شپږم څپرکي لنډیز	١٣٠
اووم څپرکی **د ملّي هویت پدیدې، رمزونه ، نښې (سمبولونه)**	١٣١
اته ویشتم لوست: بیرغ، ملی سرود او نښې	١٣٢
د اووم څپرکي لنډیز	١٤٠
اخځلیکونه	١٤١

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

زموږ ګران هیواد افغانستان چې د پخوا زمانو څخه د ځلیدونکي فرهنګ او تمدنونو مرکز او زانګو ده د دې لویو مرکزونو نښې او بېلګې په بلخ، بامیان، غزني، ګردیز، بغلان، جوزجان، هډه، بګرام، کابل، تخارستان، د آی خانم لرغونی ښار، هرات، د لوګرعینکو او زموږ د هیواد په نورو سیموکې تر اوسه موندل شوي او شتون لري.

له دې مرکزونو څخه لاس ته راغلې نښې د دې حقیقت څرګندویه ده چې زموږ په ګران هیواد کې د مادّي او معنوي فرهنګ قیمتی نښې په زرګونو کاله مخکې د خلکو لخوا ایجاد شوې او ترنن ورځې پورې له یوه نسل څخه بل نسل ته پاتې شوې دي.

همدارنګه په معنوي فرهنګ کې زموږ په هیواد کې زردشتي او بودايي دینونه منځ ته راغلي دي چې په بګرام او د لوګر په عینکو کې د بودا لوی معبدونه او په بامیانو کې د بودا لویې مجسمې زموږ د دې ادعا ستر ثبوت دی.

دغه چې موږ ترې یادونه وکړه د اسلام د مقدس دین تر خپریدو مخکې د خلکو فرهنګ و. خو د اسلام د مقدس دین په راتلو سره هغه پخواني قوانین د تاریخ برخه وګرځېده او زموږ په ګران هیواد افغانستان کې د اسلام دین رامنځته شو، قرآني لارښوونو یې ځای ونیو او خلك د اسلام په مقدس دین مشرف شول. همدارنګه په لاسي صنایعو کې زرګري، مسګري، آهنګري، د خراطي ظریفه صنایع، ګنډنې، د اوبدلو ډولونه، ښکلې لیکنې. سمبولونه او داسې نورو پراختیا، پرمختګ او وده وکړه او شهرت یې پیداکړ، چې تاسې ګران زده کوونکي به په متن کې د هغوی د هر ډول سره بلدشئ، موږ تاسوته د دې کتاب په لوستلو سره د هیواد د فرهنګ په هکله د رڼا یوه وړه دریڅه په لاندې شرحه پرانستله.

د کتاب په لومړي څپرکي کې به د لیمڅي جوړولو، ټغر اوبدلو، غالی اوبدلو چې د لاسی ظریفو صنایعو او زموږ د ملّي فرهنګ د مهمو عناصرو څخه دي او د سټنې د ګنډلوهنر، د ګلدوزۍ، خامك دوزۍ هنر، د لرګي مستظرفه صنایع، ګانې او د مسګرۍ صنعت چې هر یویې زموږ په ټولنه کې ځانګړې ارزښت لري بلد شئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دو یم ځپرکي کې د موسیقی هنر، ملّي اتڼ او د اسلامي هنرونو نړیـوالې او سیمه ییزې نمونې لکه ښکلې معمارۍ، میناتورکاري، ښکلې لیکنې، پـه بحـث کې نیول شوې دي.

په دریم ځپرکي کې د افغانانو د مېلمه پالنې په زړه پوري دودونه چې د افغانانو ځانګړنـه ده لیکل شوي دي، همدارنګه د ډوډۍ د خوړلـو آداب او د خـوړو ډولونـه او ارزښـتونه بیان شوي دي. په څلورم ځپرکي کې دودیـزې جـامې، د ماشـومانو ځـانګړې د ودیـزې جامې، د خولیو ډولونه، د ښځو څادرۍ، د پښو په ګڼون دروپیژندل شول.

په پنځم ځپرکي کې تفریحي او سیمه ییزې لوبې لکه نېزه بازي (سـانګه وهـل)، وزلوبـه او د آس ځانګړتیاوې او ډولونه بیان شویدي.

په شپږم او اووم فصلونو کې مالداري، بڼوالي، ځنګلونه، درملي بـوټي، مېلـې او سـیلګري او د جهانګردي اهمیت همدا شان دملي هویت پدیـدې چـې زمـوږ دخلکـو او زمـوږ د هیواد فرهنګ په نړۍ کې معرفی کوي، په لنډه توګه بیان شوي دي، ترڅـو تاسـو ګـران زده‌کوونکي ددې خلکو د فرهنګ د عناصر و په ارزښت مخکې له مخکې آشنا شئ.

د فرهنګ کتاب ځانګړتیا په دې کې ده چې دفرهنګ د ټولو یا زیا ترو پدیدو عکاسـي ورپکې شوې ده او کتاب ستاسو په اختیار کې قرار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولي موخې او هدفونه

- د دې کتاب د تدریس څخه وروسته تر هرڅه دمخه باید د خلکو ترمنځ په هر اړخیز ډول سره ملي یووالی او یو موټی کېدل ټینګښت ومومي.
- د خلکو د ډول ډول فرهنګونو سره د زده کوونکو د درناوۍ روحیه ټینګه شي او زده کوونکي باید زموږ د هېواد د ټولو سیمو د فرهنګ سره بلد شي.
- د زده کوونکو معلومات او پوهه په دې برخه کې دومره پراختیا ومومي ترڅو وپوهېږي چې زموږ د خلکو فرهنګ زموږ د هېواد هویت د نړۍ په کچه معرفي کوي.
- زده کوونکي دې داسې مهارتونه ترلاسه کړي چې زموږ د فرهنګ محوری او مرکزي ارزښتونه موږ د یوه افغان په توګه معرفي کړي.

زده کوونکي دې داسې مهارت ترلاسه کړي چې د خپلې سیمې د فرهنګ سربیره زموږ د ګران هېواد د نورو ولایتونو او سیمو فرهنګ وزغمي، هغه زده کړي او په هغې باندې د افغانستان د خلکو د ګډ فرهنګ په توګه وویاړي.

د دې کتاب لوستل له دې اړخه ارزښت لري چې

د "فرهنګ" مضمون ته د هېواد په تعلیمي نصاب کې نوی ځای ورکړل شوی دی او تاسي په یقین سره د خپلې ټولنې د خلکو د فرهنګ د ځانګړتیاوو او څرنګوالي څخه خبرياستئ. لکه څنګه چې فرهنګ د یوه ګډ میراث په توګه زموږ په خلکو پورې اړه لري او زموږ د ټولنې د ملي هویت څرګندوی دی.

تاسې زموږ د هېواد او خلکو د بډای فرهنګ سره له مخکې بلد یاست او د دې کتاب په لوستلو سره به تاسې د ولایتونو او د هېواد د بیلابیلو سیمو د خلکو د فرهنګ سره نور هم بلد او د خلکو د ګډ کلتور سره به ستاسې مینه لا زیاته شي، د هغې رغولو، ساتلو، فرهنګي پراختیا او ودې ته به پاملرنه وکړئ او خپل فولکلوریک اصالت به وساتئ او د غیر اسلامي او غیر افغانی عناصرو د فرهنګونو د منلو څخه په کلکه ډډه وکړئ. زده کوونکی به د دې کتاب په لوستلو، د هغې د محتواوو (منځپانګو) او موضوعګانو سره بلدتیا او د ښوونکي د هدایت او لارښوونو سره سم به د پوښتنو او ځوابونو په طریقه د دې د لوستونو په زده کولو سره زیاتې تجربې ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسي صنايع

د څپرکي موخې

د دې څپرکي د لوستونو په لوستلو سره به زده کوونکي د فرهنګ په مفهوم، ارزښت او په ځانګړي توګه د خپلو خلکو فرهنګ وپیژني؛ او همدارنګه د بېلابېلو مستظرفه لرګینو صنایعو، مسګرۍ، زرګرۍ او د لرغونو ګاڼو د دودونو سره به چه په تیرو وختونو کې زموږ د مادّي فرهنګ د هویت ممثل او زموږ د هیواد د عالي مدنیت څرګندوونکي دي بلد شي. همدارنګه به د وریشلو، او د ګنډلو فرهنګ، د اوبدلو د ډولونو لکه د غنمو له تنې(ډنډر)، د پنبې تار، د خامتا اوبدل، ټغر اوبدل او د غالی اوبدلو د فرهنګي او اقتصادي ارزښت او د غالیو اصالت د افغاني هویت په نظر کې نیولو سره وپېژني او د دې ظریفو لاسي صنایعو پراخوالي کې به د زده کوونکو ذهنیت وده وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

فرهنګ

دفرهنګ په باره کې څه پوهېږئ؟

د هرات جامع جومات

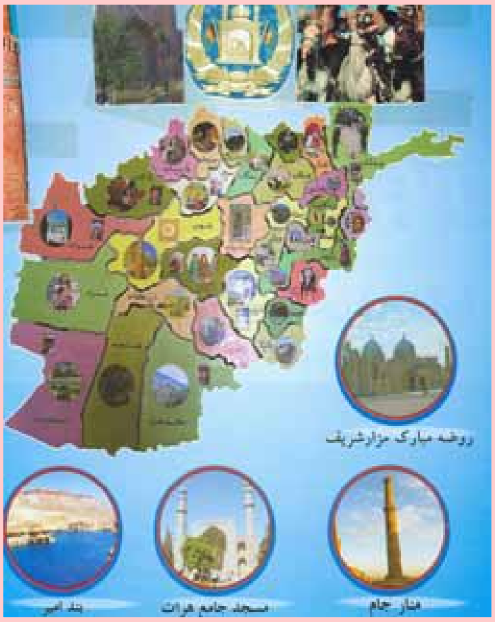

طاق ظفر
(پغمان)

هنر

چـــې هنر د بزرګـــۍ درخخه نه وي — طالع څـــه کا تا په سرواخلي مګر؟
چې په آس کې څه هنر وي هاله ښه وي — او کـــه نه ورځني ښه وي لاښهٔ خر
که طالـــع او هنر دواړه سره کښېږدی — زه خوشحـــال به پکې ونیسم هنر
بې هنرمې که بادشاه د درست جهـــان شي — هیڅوک نه پسندي په ده د لويي چر
هنرمندمې که ګداشي کنډول واخلي
په لیـــده به يې هر څوک ښوروي سر

د خوشحال خان ختټک له د ستارنامې څخه

فرهنگ د یوه ملت یا د یوې ټولنې ټولو مادّی او معنوي شتمنیو ته ویل کېږي.

د معنا په لحاظ د فرهنگ عمده عناصر دادي: ټولنیز، اخلاقي او حقوقي ارزښتونه.

د مادّی فرهنگ عناصر دادي: د معمارئ ډولونه، انځورگري، صنعتونه او داسې نور.

د عامو خلکو ادبیات (فولکلور) او دودونه د ټولنې د فرهنگ یوه مهمه برخه جوړوي چې دا هم معنوي او هم مادّي اړخونه لري.

په حقیقت کې فرهنگ یو داسې کرکتر او استعداد دی چې یو ملت ته طبیعي او ټولنیز شتون او هستي ورکوي.

فرهنگ دیوې ټولنې د ژوند د بېلو بېلو اړخونو، معنوي ارزښتونو د ژوند د ښېگڼو، څرنگوالي او د اخلاقو څرگندونکی دی. کله چې موږ د یوې ټولنې یا د یوه هیواد د خلکو د فرهنگ په هکله خبرې کوو له هغې نه زموږ موخه او مطلب دادی:

د خواجه پارسای ولی جومات (بلخ)

- **دودونه او رواجونه**
- عنعنې
- لاسي صنعتونه
- د خلکو کارونه
- لرغوني لوبې
- اخترونه
- پخوانۍ مېلې او جشنونه
- ماتمونه
- کیسې
- اسطورې
- (ژبني) ادبیات
- متلونه

او داسې نور چې د پخوانیو خلکو معنوي او مادي پاتې شوني (میراثونه) دي چې لـــه یـــوه نسل نه بل نسل ته او له اسلافونه اخلافو ته را رسېدلي دي.

فولکلور د خپل تاریخ په بهیرکې یو مست سیند ته ورته دی چې د خپل تگ اوحرکت پـــه اوږدوکې په بېلو بېلو ډولونو سره لیدل کېږي خو دخپل ماهیت ، څرنگوالي اړیکه او ارتباط له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې اصلي سرچينې سره ثابت ساتي. يعنې هغسې چې د سيند د اوبو غوندې دخپلې سرچينې څخه تر پايه پورې اوبه پاتې کېږي.

فولکلور د ژبې او ټولنو په بدلون سره د پخوانيو انسانانو فکرونه ، عقيـــدې، رواجونـــه او دودونه وروستنيو انسانانو او نسلونو ته ليږدوي.

فولکلور چې د فرهنگ يوه عمده برخه جوړوي؛د دې راټولَونه او هراړخيزه پلټنه د کـــارپوهو خلکو او عالمانو کار دی.

په دې کتاب کې موږ د افغاني کلتور بېلا بېل اړخونه او په ځانگړې توگه د هغې فولکلور په لنډ ډول تاسو گرانو زده کوونکو ته وړاندې کوو.

د افغانستان خلک چې له بېلا بېلو قومونو څخه جوړشوي دي، د يوه روښانه تاريخ او تمدن لرونکي او د داسې ډول ډول او بډای فرهنگ درلودونکي دي چې د هغې ساری په نړۍ کـــې لږ ليدل کېږي.

د افغانستان پر خاوره باندې په تېرو زمانو کې تل د نړيوالو سيلانيانو او سودا گري کـــاروانونو لاره تېره شوې وه. همدا لامل دی چې دلته مختلفو عقيدتي، ديني او فولکلوري پديـــدوڅای موندلی او د افغانانو لپاره يې يو پوره او د کامل کلتور سوغات راوړی دی.

په ټولگي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوه يا درېو ډلو وويشل شي او هره ډله دې د لوست په يوه موضوع په خپلوکې بحث وکړي.

پوښتنې

- د بهرني فرهنگ د اغيزې د مخنيوي او د خپل فرهنگ د ساتنې او ژغورنې لپاره تاســې کوم وړانديزونه کوئ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې زموږ د هېواد د فرهنگ د نورو ډولونو په باره کې معلومـــات راغونـــډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم لوست

د ليمڅي جوړولو صنعت

ليمڅى زموږ د هيواد د پخوانيو لاسي صنايعو له مهمو توليداتو څخه دى چې په لاندې ډول د هغې د جوړښت په هكله لنډې خبرې كوو:

د ليمڅي د جوړولو لپاره وړى نه وربښي، بلكې لومړى هغه مينځي اولمر ته يې خــوروي. وروسته يې په ځانګړى ډمنځ باندې وهي چې وړى خلاصې، او نرمې شي. بيايې په سور، آبي، زيړ او ګلابي رنګونو سره رنګوي او ليمڅى ترې جوړوي.

د ليمڅي په كارګاه كې د وړيو ځاى پر ځاى كول

د كور په انګړ كې د كنكو يو پزى هواروي او د هغې پر مخ ټغر خــوروي. د ليمڅــي استاكار (ماهر سړى) لومړى تورې وړى د نازكه لنبتې په واسطه پر ټغر د چوكات په منځ كې ځاى پر ځاى كوي. بيا د هغې د پاسه د يوې جارو په واسطه تودې اوبه پر وړيو پاشي او وړى هواروي، وروسته بيا رنګ شوې وړى په څلورو خواوو منځ او غاړو كې په تناسب ســره پــه مناسبو ځايونو كې ږدي او ددې رنګه هوارو شوو وړيو د پاسه په جوړو شوو ګلانو هم اوبــه شيندي او په لنبته يې اواروي.

د ليمڅي د مړلو طريقه

كله چې د ليمڅي د جوړولو په وخت كې استاكار ډاډه شي چې وړى په خپله انــدازه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساوي پنډوالي په ټولو برخو کې ځای نیولی دی او د ګلانو اندازې او تناسب ته هم په هر ځای کې پاملرنه شوې ده؛ نو بیا ځلور یا پنځه کسه پر زنګنونو باندې پر ځمکه یو د بل په څنګ کې کښیني او له یوې خواڅخه ورېـ په ټغر کې په شریکه سره په تدریج نغاړي او د خپلو متو په زورېې مښي (مړي) او دې کارته په جدیت سره دوام ورکوي، ترهغوچې د لیمڅې ورېـ کلکې شی او یو له بل سره ونښلي. بیا دغه نښتي ورېـ له ټغر او پزې (چجکې) څخه جلا کوي او په یوه ځای کې یې هواروي چې وچې شي.

لیمڅې یو ښه او صحي فرش دی چې له هغې څخه لند بل (نم) او یخني نه تېرېږي، نو ځکه د دې کارول د انسان د روغتیا لپاره ډېر ګټه لري او د روماتیزم له ناروغۍ څخه انسان ژغوري.

د لیمڅې ډولونه

لیمڅې د وړیو، ګل، د مښلو طریقه اوپه کوم ځای کې چې جوړېږي، ددې ټولو له نظره بېلا بېل ډولونه لري چې عبارت دي له:

الف- پامیري یا قرغزي لیمڅی

چې د پامیر د پسه له غوره وړیو څخه جوړېږي. د بامیان په لیمڅو کې د (وَرَس) لیمڅی زیات شهرت لري. د میدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، خوست ، نورستان اوپه ټول هیواد کې ډېر ښکلي لیمڅې جوړېږي.

ب- کمان ګري لیمڅی

هغه لیمڅی دی چې د لرګي چوکاټ د لیمڅې د لاندې په ښه طریقه برابرېږي او ورېـ په ټولو برخو کې په یوه تناسب او مساوي ډول خورېږي او ډېر کلک مُرل کېږي. دا لیمڅې غوره او ډېر دوام لرونکي دی.

ج- ساده لیمڅی

هغه لیمڅې دی چې له عادي وړیوڅخه جوړېږي، کوچیان چې په باندو او بیدیاوو کې ژوند کوي، د دې لیمڅې څخه د خپلو خیمو، جونګړو او د کېږدیو په پوښلوکې کار اخلي چې د باران د اوبو او له یخنۍ څخه یې ژغوري.

شپانه له لیمڅې نه ځان ته کپیه نک (ګندۍ)هم جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګنډه

يوه بې نستوني چېنه ده او هغه شپانه يې اغوندي چې د ورځې په غرونو کې مېږې او وزې پيايي او د شپې، په هماغو غرونو کې د رمې پنډغالو او د غرونو په سمڅو کې ويده کېږي، له ګنډې څخه د ورځې د جامې او د شپې د بستري په توګه کار اخلي.

ګنډه، شپانه له اوبو او يخنۍ څخه ساتي.

د لوست نوي اصطلاحات

- شيندي- پاشي.
- سمڅ- غار
- پنډ غالو – د څارويو د راغونډېدلو ځايونو

په ټولګي کې فعاليت

- يو زده کوونکی دې د ليمڅي د جوړښت په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- ليمڅی کوم ډول فرش دی؟ او هغه څنګه جوړېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه د لاسي صنايعو او د ليمڅي جوړولو صنعت په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم لوست

وریښل او تغر اوبدنه

تاسو کله ځوک د وریښلو په حال کې لیدلي دي، څنګه وریښل کوي؟

وریښل له پخوا زمانو څخه زموږ د خلکو په منځ کې رواج وو چې وړی، پومبه، وریښم او سنډ به ښځو او نجونو د ځرخې، ځرخکي، خنجکي(چېلک) او داسې نورو لاسي کوچنیو وسایلو سره وریښل او د وریښل شوو تارونو څخه به يې ډول ډول تغرونه غالۍ، د اغوستلو جامې او داسې نور شیان اوبدل.

د اورچوغ سره وریښل

د ځرخې سره وریښل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاري ټغر

له غاليو څخه وروسته مزاري ټغر ډېر ښه فـرش دی. ډېر ښکلي رنګونه لري.

څرنګه چې دا ټغر د ډېرو ښو وړيو له نرمو او کلکـو تارونو څخه جوړوي، له دې امله يې د (قاقمه يي) ټغر په نوم هم يادوي.

دا ټغر پخوا په مزار شريف کې جوړېده، نو ځکه يې د مزاري ټغر په نوم شهرت موندلی دی.

خو نن ورځ دهيواد په ډېرو شمالي ولايتونو لکـه: فارياب، سرپل، سمنګان، کندوز، تخـار، بـادغيس، هرات او داسې نورو ځايونو کې نارينه او ښځې مزاري ښکلي ټغرونه اوبي. همدارنګه د ميمنې، سرپل او غلموري ټغرې هم د مزاري ټغرنو غوندې ښکلې دي او ځانګړی نوم او شهرت لري.

شال

شال په معمولي توګه په ساده او ګلدار ډول د ورېښمو او د سنډو له تارونو څخه جوړوي. ښځې شال پرخپل سر اچوي.

تر ټولو قيمتي شال غجري (قاجاري) شـال دی چـې د رنګ، اوبدلو او جنسيت له مخې له نورو شالونو سره ډېـر توپير لري.

کشيده ټغر

نوموړی ټغر د پسونو له اعلی وړيو څخه د "اورمک" په کارګاه کې اوبي. د دې ټغـر پـود (عرضی تارونه) په سور، زېړ، ګلابي، آبي او داسې نورو رنګونو سره رنګوي. کـشيده ټغـر زياتره د برستنې په پوښ، د کوروټو، جونګړو، خيمو او بانډوپه ښکلا او زينت کـې کـارول کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنۍ(اورمک)

د «کشیده» ټغر په نوم د اوبدلو کارګاه ده. د لرګیو څلور قوي موړې لري چې پر ځمکه ټکوهل کېږي. همدارنګه درې پایې (پښې)، د لرګي قلیچ (قینچي)،ګُلَه او کمه لري.او په ټول افغانستان کې دود ده.

اورمک

په ټولګي کې فعالیت

- یو زده کوونکی دې د ټغر اوبدنې په باره کې خبرې وکړي.

پوښتنې

- مزاري ټغر څه ډول ټغر دی؟ د مزار څخه غیر نور په کومو ښارونو او ولایتونو کې دغسې ټغر اوبدل کیږي.
- تاسې د ټغر اوبدلو د صنعت په وده، ښه کیفیت او بهر ته د هغې د صادرولو په باره کې څه نظرونه او وړاندیزونه لرئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډیانو څخه د لاسي صنایعو، مزاري ټغر او کشیده ټغر په هکله معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

څلورم لوست

د غالیو اوبدنه

- په عکسونو کې کوم شیان وینئ؟
- د دې دستګاووغوره والی په څه کې دی؟

غالۍ اوبدل د افغانستان د خلکو یو ډېر پخوانی لاسي صنعت دی. د غالیو اوبدل زموږ د هیواد په شمالي، شمال ختیځ او شمال لویدیځ ولایتونو کې زیات رواج لري.

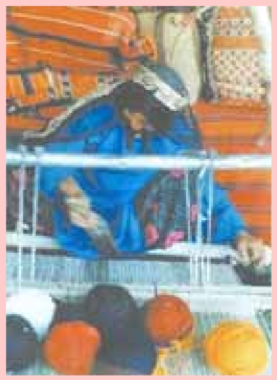

د جوزجان، بلخ، فاریاب، سرپل، سمنګان، کندز، تخار، بغلان، هرات، بادغیس، فراه، نیمروز ولایتونو او د کابل ښار د وزیرآباد او دشت برچي په سیمو کې زموږ د هیواد کمالداري ښځې او نجونې په خپلو نازکو هنرمندو ګوتو دوړیو، مالوچو او وربښمو له تارونو ځخه ډېرې ښکلې غالۍ اوبي چې نړیوال شهرت لري او په نړیوالو بازارونو کې یې هویت تثبیت شوی دی.

که څه هم په یادو شوو ولایتونو کې ښځې ډېرې ښکلې او نفیسې غالۍ اوبي؛ خو د آقچې او اندخوی غالۍ له ډېرو پخوانیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غالیوڅخه دي چې په ۱۳۵۶ هــ.ل. کال یې په ټوله نړۍ کې لومړی مقام وګاټه؛ لکه چې مرحوم نینواز یوه ښکلې فولکلوریکه سندره په دې باب ویلې ده:

بیا بـــــریم قالین ببـــافیم　　　　ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچه پارچـــه　　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید
الا یار جان به اندخویت ندیدم　　　　بدخشان آمدم رویت ندیدم
زبغـــلان تـــا مـــزار و شهر هرات　　　　مثـــال تـــار گیســـویت ندیدم
بیا بـــــریم قالین ببـــافیم　　　　ســـوی آقــــــچـــه
تخته تخته،پارچـــه پارچه　　　　قالی های سرخ و سفید
برای یار برگ بید
برای یار برگ بید

غوره غالۍ هغه دي چې تار او پود یې دواړه له خالصو وړیو څخه واوبدل شي.
خومره چې د غالۍ تار نرى او د تارونو او غوټو شمېر یې په یوه ساحه کې ډېر وي، په هماغــه اندازه غالۍ ارزښتناکه او ښکلې وي. د ښې غالۍ په هر متر مربع کې یوسل وپنځوس زره غوټې اچول کېږي. له کومو وړیوڅخه چې د غالۍ تارونه جوړېږي، هغه باید نرمې (پستې)، نازکې او د پسه وړۍ وي. د غزني او وردګ د پسونو وړۍ دقره قل،مرینوس او د ساریجه پـــسونووړۍ د غالۍ د جوړولو لپاره ډېرې ښې دي. غالۍ د نخي(پنبې) له تار څخه هم جوړېږي خـــو دا د وړیو او وربښمو د غالیو غوندې ښکلې ظریفې او دوامداره نه وي.

د غالۍ اوبدلو وسایل او سامان

د غالۍ او بدلو لپاره وسایل، ځانګړی رمنځ، ځانګړی چاکو،قیچي، تارتقی چوب (لرګــی) او داسې نورې وسیلې په کارېږي. د غالۍ اوبدلو کارګاه یوه لاسي آله ده چې څلور لرګي لري او د مستطیل په شکل یو له بل سره کلکېږي او د غالۍ تار د هغې په اوږدو کې بندوي (تنـــسته) کوي او بیا څلور، پنځه او یا ډېرې غالۍ اوبدونکې ښځې او نجونې یو د بل په څنـــګ کـــې کښېني او غالۍ اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غالیو صادرول له ډېرو پخوانیو کلونو را پدیخوا زمونږ د گران هېواد د اقتصاد په ښه والي او د بهرنیو اسعارو په لاس ته راوړلوکې ډېر رول لري.

د غالیو د وړیو رنګول

د غالیو د وړیو رنګولو لپاره له هرډول طبیعي رنګونو څخه کار اخیستل کېږي. طبیعي رنګونه د انارو، پیازو، دغوزانو د ونو د پوستکواو د گلونو د عُصّارې او شیرې او همدارنگه دوحشي نباتاتو لکه «رویان» له ریښو څخه لاس ته راځي چې زمونږ په هیواد کې یې په زرهاوو ډولونه موندل کېږي.

هغه غالۍ چې د هغې وړۍ په طبیعي رنګونو باندې رنګ شوي وي، د لرګي رنګ (چوبرنګ) په نوم یادېږي. د دې غالیو جنسیت ډېر لوړ او ارزښتناک دی او په ټوله نړۍ کې پیرودونکي لري.

د غالیوګل

زمونږ د هیواد غالۍ اوبدونکي ښځې د خپلو غالیو په ګل اچولو او ګلکارۍ کې په دودیز او سنتي ډول د پخواني هرات د میناتور یو له ښکلو نمونو، نقشونو او انځورونو څخه کار اخلي چې د هرات د تیموریانو د طلایي عصر د نقاشۍ د کلتور او میناتورۍ پاتې شووني دي

د غاليو ډولونه

غالي ډېر ډولونه لري لکه: فيلپا، آقچه گل، چکش، لبجر، ادرسکن، سليماني، مَوري، ساروقي، وزيري، بشيري، المه‌گل، بخارايي، بوستان، بارگاهي، چنارگل، خال محمدي، بلوچي، انارگل، خواجه روشنايي، بلژيکي، ذبيح اللهی، مالداري، اولامي، چوبرنگ، قزاق، چيچن، اندخويي، قندوزي، قرقيني، مزاري، دولت آبادي، آقچه يي، يو تاره هراتی، جمشيدي او داسې نور.

اوس په نړيوال بازارکې د فيلپا، بخارايي، بارگاهي بلژيکي، خال محمدي، د هغوی د رنگ د پوخوالي او د غوره جنسيت له کبله ښه نوم لري چې د نيم متر، يو متر، يو نيم متر، دوه، درې، څلور، شپږ، نهه، دولس، څلرويشت متره او همدارنگه جای نمازونه او قالينچې په مختلفواندازو او په زړه پورې رنگونو جوړېږي. هغه تارونه چې په دې ډول غاليو او سراندازونو کې استعمالېږي، په عمومي توگه له غوره جنسيت څخه دي، لکه: بلژيکي تار، پوخ رنگه تـــار او د ورېـــښمو تارونه.

قالينچه

وړه غالي چې دوه يا درې متـــــــره وي، د قالينچې په نوم يادېږي. په پخوانيو افسانو کـــې وايــــــي چـــــې: حضرت سليمان(ع) يوه قالينچه درلوده چې په هغې باندې به کښېناسته او ديوانو به په هوا کې له يوه ځای څخه بل ځای ته بېوه.

وايي چې ټول انسانان، پيريان او ديوان د سليمان (ع) د حکم او فرمان لاندې وو او دی د حيواناتو او مرغانو په ژبو پوهېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- دوه تنه زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او ودې وايي چې غیر دوړیو له تارونو، نور د تارونوله کومو ډولونو څخه غالۍ جوړیږي.

پوښتنې

- قالینچه کوم ډول فرش دی او دهغې اوبدل زموږ د هیواد په کومو سیموکې زیات دود لري؟
- د غالیو په باره کې یوه فولکلوریکه سندره ووایاست؟
- د غالیو د ډولونو نومونه ووایاست.
- آیا کېدای شي چې د غالۍ اوبدلو صنعت په ټول هېواد کې دود کړو؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې د غالیو د ډولونو په باره کې معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم لوست

د مالوچو له تارونو څخه اوبدنه

- مالوچ، وړۍ او وربښم په څه ډول لاس ته راځي؟
- تاسې د اوبدلو کوم ډولونه پېژنئ؟

ګُلَه

زموږ د ګران هيواد خلک پومبه يا مالوچ د ځرخ په واسطه وريښي او بيا ورڅخه توکران جوړوي، لکه: خامتا، اَلَه چه ، سطرنجی، جای نماز او جاکټونه.

خامتا اوبدنه

زموږ د هيواد د اوبدنی د ډېرو پخوانيو صنعتونو له جملې څخه ده چې په زرګونو کلونه لرغونتيا لري.

په پخوانيو وختونو کې زموږ خلکو د ژوند د لومړنيو اړتياوو يعنې د خوړو او جامو د برابرولو لپاره چې په خپلوهلو ځلو او د متو په زور يې لاس ته راوړل، د منې په موسم کې به يې پومبه له پټيو (کروندو) څخه راټوله، که چا به خپله پومبه نه درلوده، له نورو څخه به يې په پيسو اخيستله او د منې په ورروستيو او د ژمې په اوږدوکې به ماشومانو، ځوانانو او ښځو پنبه دانه له پومبې څخه د (حلاّجی) يا د ګوتو په واسطه جلا کوله او بيا به ښځو دغه پنبه د ځرخ يا ځرخې په واسطه ورېشله او دغه تارونه به يې دغتو کلولو يا غونډارو په شکل جوړول. بيابه يې د تار دغه غونډاري په نيچو کې پيچل، بيا به يې په تارونو سره پيچلې نيچې د خامتا اوبدلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارگاوو ته ورځي او د خامتا اوبدلو استاذ به په ځانګړي دستګاه (دکان) کې د نیچو تار په منظم او موازي ډول یو ځای تنسته کاوه چې له هغې څخه به یې خامتا جوړوله؛لکه څنګه چې تاسې په عکس کې دوه کارګاوې وینئ.

په ټولګي کې فعالیت

- یو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي اود خامتا اوبدلو په باره کې دې معلومات ورکړي.

پوښتنې

- تاسی څو ډوله اوبدنې پیژنئ؟
- خامتا کوم ډول تو کر دی؟
- آله چه او سطرنجی کوم ډول توکران دي؟

کورنی دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه پوښتنې وکړي چې زموږ په هیواد کې اوس هم دخامتا جوړولو وسایل شته؟ لاس ته راوړي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنګکي او د غنمو له تنې څخه اوبدنه

- له وړيو، پومبې او وربښمو څخه غير، له نورو شيانو هم اوبدنه کېږي؟

په پخوا زمانو کې چې زموږ خلکو د خپل ژوندانه ضروري سامان آلات پخپله جوړول او په ځينو ځايونو کې يې اوس هم جوړوي له هغوی څخه يو د کنګکي او د غنمو له ډنډرو (دروزو) څخه د سامان آلاتو جوړول دي .

د کړکي څخه چغ اوپزی اوبي چې د نمجنو (زيمدارو) کوټو د فرش او د بامونو په پټولو، په بانډو او بيدياوو کې د کوډلې (جونګړې) يا د کېږي په جوړولو کې کار اخلي. د غنمو ډنډر لومړی په اوبو کې د څو ورځو لپاره ږدي چې نرم او پاسته شي، بيا ترې په ځانګړې مهارت ټوکرۍ، شکُور، خولۍ او څپلۍ جوړوي. د غنمو ډنډر چې کله په ښه ډول او ظرافت واوبدل شي، له هغې څخه ډېر ښکلي او دوامداره سامانونه جوړېږي؛ لکه څرنګه چې زموږ په هيواد کې ډېر داسي خلک شته چې درانده کارونه، لکه: بزګري، مالداري او يا نور کارونه نه شي کولې، خو په دې برخه کې ښه او اغيزمن کارونه ترسره کولی شي .

کټ

کټ د چپرکټ په شان یوه هوسا او صحي وسیله ده چې هغه د مزرو له پړو، نیلون او پخوا به یې په کونړ او نورو ولایتونو کې د غره د ځینو وښو له پړو او د څاروو له پوستکو څخه هم اوبدل.

کټ څلور پښې او څلور بازوګان لري چې دوه لانه‌ه او دوه اوږده وي؛ چې ترکاڼ یې په لاسونو او یا یې د خراطۍ په ماشینونو تراشي.

د کټ پښې د (لاک) د رنګ په واسطه رنګوي. د کټونو جوړول په ننګرهار، لغمان ،کونړ پکتیا، خوست، میدان وردګ او نورو سیمو کې ډېر زیات رواج لري او د دغو سیمو ټول خلک د ناستې او خوب لپاره د کټونو څخه کار اخلي او په لویو لویو ډېرو او حجرو کې یې هم د کټونو کتارونه جوړ شوي وي.

د پسه له کولمو څخه اوبدنه

زموږ په ګران هیواد کې پرته له دې نه چې له څرمن څخه بالاپوش، پوستین، دستکول (لاسي بکس)، بوټان، څپلۍ، د آسونو لپاره قیزې جوړوي. همدا رنګه کولمې هم د تسمو په شکل پرې کوي او له هغې څخه ډول ډول سامانونه لکه: چغل (د غنمو او دانو د چاڼولو غټ غلبیل) د اوړو غلبیل، قمچینه (متروکه) او داسې نور وسایل جوړوي.

د ارغوان له لښتو څخه د شیانو اوبدنه

ارغوان یوه بې میوې ونه ده چې زموږ د هیواد په غرنیو سیمو کې یې ګڼ ځنګلونه شته دی او ټول خلک یې پېژني. د ارغوان ځنګلونه د فرخار، سمنګان، هرات، بادغیس، پروان، د کابل خواجه صفا او د بدخشان په غرونو کې له پخوا څخه موجود دي. د ارغوان ګل ډېر ښکلی لاجوردي رنګ او ښه بوی

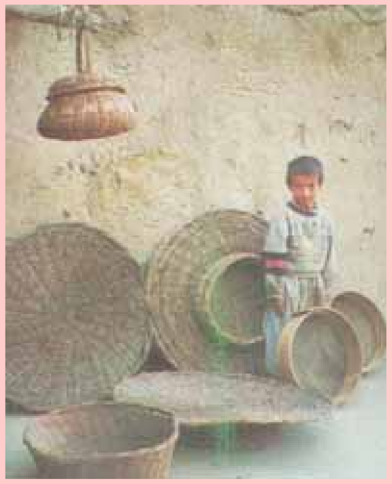

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري.   د پسرلي په موسم کې خلک د کابل خواجه صفا او د پروان گل غونډۍ او نورو ځايونو ته د ارغوان مېلو او سيل ته ځي.

د ارغوان څانگې ډېرې کلکې او ارتجاعي (نه ماتېد ونکې) خاصيت لري، کله چې تازه وي ښې تاوېږي او په تاوولو سره نه ماتېږي .

نو ځکه د ارغوان له څانگو څخه کجاوې، د قلبې آتنگ (سربانډې) او نور سامانونه جوړوي.

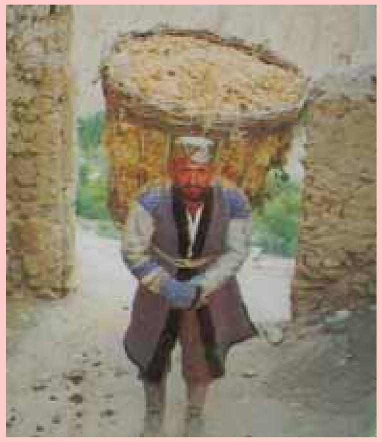

کجاوه

کجاوه يا سبد يو داسې لوښی دی چې د ارغوان، سرې ولې او د ورغشته له څانگو څخه جوړېږي؛ کليوال خلک خپلې تازه مېوې لکه: شفتالو، زردآلو، آلو بالو، گيلاس، توت، آلو او داسې نورې له يوه ځای څخه بل ځای ته پکې لېږدوي. بزگران د جوارو ورې، د څارويو لپاره واښه او حيواني سرې هم د دې په واسطه پرځپلو اوږو له يوه ځای څخه بل ځای ته وړي.

د قلبې سر بانډې (منجيله)

بزگران د ارغوان او يا د ورغشته د ونو څانگې يو له بلې سره نغاړي (منجيله کوي)، بيا د هغې په واسطه د قلبې جُغ (سپار) له يوې سره تړي او ځمکه پرې قلبه کوي.

د منجيلو لارې (راه آتنگا)

دحيرانتيا خبره ده چې د ارغوان له څانگو او لښتوڅخه د لارو په جوړولو کې هم کار اخيستل شوی دی چې په لاندې ډول تشريح کېږي.

د بدخشان د درواز ولسوالی د آمو سيند (دريای پنج) پرغاړوکې د ارغوان له څانگوڅخه د منجيلو لارې جوړې شوې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارغوان ډبل لرګي به يې د ميخونو په شکل تيره جوړول او د غره په کمره (ګټ) کې به يې ټکوهل. بيا به يې د څلوېښتوڅخه تر پنځوسو پورې د آتنګونو کړۍ چې د زنځير په ډول به يو له بل سره اوبدل شوې وې په دې ميخونو پورې کلکې تړلې.
کوم يو لاروی به چې له ډېرو اوږدو او پلې منزلونو څخه وروسته دې ځای ته رسېده او غوښتل يې چې له دې ځايه تېرشي نو د آتنګونو لومړنۍ کړۍ به يې په خپلو لاسونو رانيوله او د آتنګونو په همدې زنځير بانديې به پورته کېده. په دې ډول چې يوه يوه کړۍ به يې رانيوله، په هغې کې به يې خپله پښه ټينګوله او بلې کړۍ ته به ورپورته کېده چې په دې ترتيب به له دېرشو څخه تر څلوېښتو کړيو پورې پورته خاته او ځان يې اصلي لارې ته رساوه.
کله کله به د ميخونو د ماتېدلو يا د اوچتو آتنګونو د خوځېدلو او ټکانونو له امله ځينې لاروي ډاربدل او د څوسوو مترو اندازې اوچتوالي څخه به ښکته را ليکا کېدل او د آمو په سيند کې به لوېدل .
دا ډول پېښې به هر کال زياتې را مينځ ته کېدلې.

- که اوس هم د ارغوان، ورغشته او زرد بيد له لښتو څخه وسيلې واوبدل شي، دا به ګټوروي اوکنه! که ګټور نه وي نو زيانونه يې ووايئ!

پوښتنې

– د غنمو له ډنډرو (دروزو) او کېکې څخه د سامانونو جوړول څه ډول دي؟ تاسې داسې اسباب پيژنئ چې د غنمو له ډنډرو څخه جوړ شوی وي؟
– د مېږو له کولمو څخه کوم سامانونه جوړيږي؟
– د آتنګونو لارې څه ډول لارې دي ؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو او ګاونډيانو څخه معلومات واخلي، هغه سامانونه چې له کېکو او د غنمو له ډنډرو څخه جوړ شوي دي اوس هم شته ؟ خپل راټول شوي معلومات دې به خپلو کتابچو کې وليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم لوست

ګنډل او ګلدوزي

– ستاسي په کورنيو کې څوک خياطي (ګنډل) او ګلدوزي کوي ؟

خلکو د جامو اغوستل په تېرو و ختونوکې يوائې د اړتياوو د پوره کولو او له يخنۍ او ګرمۍ څخه د ځان ساتنې له پاره کارول، خو کله چې بشرى ټولنې په تدريج سره وده وکـړه، د دې سره سم د جامو اغوستل هم د اړتيا او ضرورت د پوره کولو له مرحلې څخه تېر شـول او د تجمل او سينګار بڼه يې ځانته غوره کړه او ورو ورو ګلدوزۍ رواج وموند . نن ورځ زيـاتې ښځې، نجونې او د ګلدوزۍ استاذانې د کابل کندهار، ميدان وردګ، غزني، لوګر په ښـاروونو او د هيواد په ټولو ولايتونـو کې پـه خپلـو نـازکو او هنرمندو ګوتو په پوره کمال او هنر سره غوره او ښـکلې ګلدوزۍ کوي.

ګلدوزي ډېر ډولونه لري چې دلته يې پنځه وېشت ډولونـه تاسو ته درپيژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګلدوزۍ ډولونه(خامک دوزی)

کندهاري دوزی، ګینده، بخی، جَوَک دوزي، دندانک موش، چوبکدوزی، زنجیره دوزي، پنیرک دوزي، چپه دوزي، سوزن دوزي، تکه دوزي، تارشمار، آئینه دوزي، پسته چین، شبکه دوزي، ګنډ دوزي (افغاني ګنډ)، صدف دوزي، ګره دوزي، شال دوزي، ګراف دوزي، جالي دوزي، پوکانه دوزي او داسې نور چې د دې زیاتې نمونې زموږ د هیواد د لویو ښارونو په دکانونو په ځانګړې ډول د قندهار په ښار کې شته دي.

په ټولګي کې فعالیت

- یو زده کوونکی دې د ټولګي مخې ته راشي او د ګلدوزۍ په هکله دې معلومات ورکړي.

پوښتنې

– تاسي څو ډوله خامک دوزي پیژنئ ؟

– که ګنډل او ګلدوزي وده او پرمختګ وکړي، آیا کېدای شي چې دا زموږ د هیواد دلاسي صنایعو د صادراتو یو ښه قلم وي ؟

– زموږ د هیواد د سوزن دوزۍ (ګنډلو) او ګلدوزۍ د هنر د پراختیا او ودې لپاره کوم وړاندیزونه لرئ ؟

کورنۍ دنده

- ټول زده کوونکي دې د ګنډلو اوګلدوزۍ ډول ډول نمونې چې په کورونو کې یې موجودې وي، که ډېرې قیمتي (ګرانې) نه وي، ټولګي ته دې راوړي، خپلو ټولګیوالو او ملګرو ته دې وښیي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکاڼي او د لرګي صنعت

- په عکسونو کې څه وینئ ؟

له لرګي څخه په جوړو شوو سامانونو کې، که مو له زانګو څخه غیر نور کوم وسایل لیدلي وي نومونه یې واخلئ؟

زموږ په ګران هیواد کې لرګین سامانونه او له هغو څخه ګټه اخیستل له پخوا زمانې څخه را په دې خوا دود وو. زرګونه کاله مخکې زموږ خلکو د لرګي سامانونه او د لرګي کارګاوې په خپلو لاسونو جوړول او له هغو څخه به یې ګټه اخیستله چې په لاندې ډول دهغوی یوڅونمونې درپیژنو:

د قلبې سامان لکه یوې، جُغ اوماله، همدارنګه جواز (د پومبه دانې او نورو غوړینو زړو څخه د تېلو ویستلو ګانۍ یا کارګاه، د ټوکرانو یعنی د خامتا اوبدلو کارخانې یا وسیلې، زانګو، د تار د وریښلو وسیلې(څرخه او څرخکی)، حلاّجې، خمڅې، د آش اوښوربا غتې خمڅې، طشت،(د لرګي څخه جوړ شوی لوی لوښی یا خانک)، کڼاوې، د لرګي هاونګ(چټو)، د اوبدلو ړمنځ، د اوبدلو ګُله، صندوق، دروازې، الماری، ورسې (کړکۍ او اشدارې)، د لرګي لګن(خانکي)، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرگی کاسه، کټونه، د موسیقۍ سامان لکه: دنبوره، رباب، سیتار، تنبور، ډول، طبله، څـــوکۍ، میزونه، د ندافۍ دستګاه (ډانډس)، نیزه، لیندۍ، د غلو دانو شانډۍ، کشتۍ، آبګوټونه او داسې نور چې د ځینو نومونه او عکسونه په کتاب کې وینئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زانګو

د کوچني ماشوم د ويده کېدلو او هوساينې لپاره يوه ښه وسيله ده چې د زېږېدو څخه تر يونيم يا دوه کلنۍ پورې ماشومان پکې زنګول کېږي. زانګو له لرګي څخه جوړېږي او د هغې په تختو کې د ترکاڼ له خوا ښکلي ګلونه کيندل کېږي، نرم توشک پکې هواروي او ماشوم

ورباندې ويده کوي. زانګو د ماشوم د روزنې لپاره يوه ښه وسيله ده. د ماشوم د هوساينې او امن لپاره له زانګو څخه غير بل ښه ځای نشته، چې د غورځېدلو، د پښو لاندې کېدلو، د سوځېدلو، د مضرو شيانو د خوړلو او له يخنۍ څخه د ماشوم د ساتلو ډېره ښه وسيله ده . کله چې يوه مور خپل ماشوم په زانګو کې ويده کوي، نو دغه شان خوږې سندرې ورته زمزمه کوي: آللو! للو! ، دلته مه راځه پيشو! صديقه داسې ويده ده لکه ګوډۍ د رانجو

د مورد«للو» سندره ډېره لطيفه او خوږه سندره ده چې ماشوم يې د خپل ژوند په اوږدو کې اوري.کله چې ماشوم په خوب کې لاړشي بيايې مور په ډاډه زړه خپل کارونه سر ته رسوي.

زانګو په ټول افغانستان کې دود ده.

اوغور

يوه داسې وسيله ده چې په هغې کې غنم، وربشې، نخود، باقلي،توت، زغر، دنيا، مرچک او داسې نور شيان ټکوي او ميده کوي.

ډېر پخوانی اوغور د تيږې هاونګ دی چې په دوديز ډول د خلکو په منځ کې مروج و او له دوو تيږو څخه جوړېږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د دایرې په ډول تیږه چې د نیم متر مربع په اندازه پلنه او د ۲۰ یا ۲۵ سانتی متر مربع په اندازه پنډوالی لري او سطحه یې هواره وي. د کور په انګړ کې یې له ځمکې څخه څو سانتی متره اوچته ږدي او د هغې خوله (منځ) د فولادی قلم او څټک په واسطه د ۱۰ - ۱۵ سانتي متره عرض او د ٦ - ۸ سانتي متره په ژور والي تشوي .

د ځینو سیمو خلک د تیږی لوی اوغور ته (بغری) او د لرګي کوچنی اوغور ته هاونګ او چټو وایي. په ځینو ځایونو کې بغری د کلي په مرکزي برخه کې هم ځای لري چې ټول کلیوال ترې هر وخت کار اخیستلی شي.

۲ - یوه تیږه چې تقریباً دوه کیلوګرامه دروند والی لري او د بادرنګ په ډول وي چې د کوبه (څولي یا ټکوونکې وسیلې) په حیث ترې کار اخلی. هاونګ د اوسپنې، مس، برونز (زیــړ) او دلرګي له سختو کُندو څخه هم جوړېږي چې هغه سپک او ګرځنده وي.

په دې وروستیو کې برقی هاونګونه هم جوړ شوي دي .

د لوست نوی اصطلاحات

برونز	برنج (یو ډول فلز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- د ماشوم په روزنه کې د زانګو ښېګڼې په خپلو کتابچوکې ولیکئ !

پوښتنې

- له لرګی څخه سامانونه جوړول زموږ په هیواد کې له کوم وخت څخه دود درلود ؟
- هغه سامانونه چې په کتاب کې یې یادونه شوې تاسې له هغوی څخه کوم یو پېژنئ ؟
- تاسې لوی اوغور چې پایکوب ورته ویل کېږي او شولې پری ټکوي، پېژنئ ؟ د هغې د کــار څرنګوالی ولیکئ.

کورنۍ دنده

- ښوونکی دې د هر زده کوونکي لپاره په کوچنیو لرګینو تختو باندې یوه یــادوه څلــوریزه (رباعی) په ښکلي لیک ولیکي او زده کوونکي دې هغه په خپلو کورونو کې حکاکي کړي او ټولګي ته دې راوړي .
- ښوونکي ته ښايي چې په دې هنر کې وړ زده کوونکي وهڅوي او مرسته ورسره وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم لوست

گاڼې

- گاڼې له څه شي څخه جوړېږي ؟
- په عکسونو کې کومې گاڼې وينئ؟

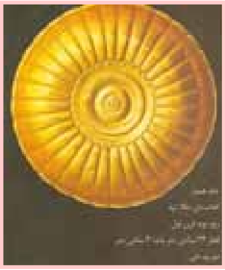

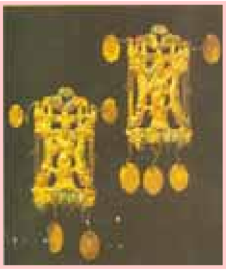

د گاڼو د استعمالولو فرهنگ زموږ په هيواد کې لـه ډېـرو پخـوا زمانوڅخه دود و. لکه څنگه چې د لرغـون پوهـانو د کِينـدنو (حفرياتو) په نتيجه کې د بغلان پـه (سـرخ کوتل)، د جوزجان په (طلا تپه) او د کابـل په (خيرخانه) کـې د زرگرۍ نښې؛ لکه: غرڅه، هوار جام، او دوه د انسان مجـسمې چـې د لومړۍ پېړۍ د دويمې ربعې لاسي صنعت او هنر دی لاسته راغلي دي.

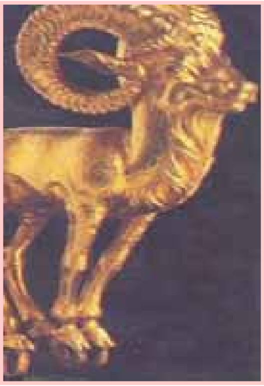

طلايي کمربند، د سور يا د لمرد رَبُّ النوعې مجسمه چې د هغې په سر او مخ باندې طلايي زنځيرونه، غوږوالۍ او په لاسونو کې يې د سرو زرو بنگړي کارول شوي دي، د بغلان د سرخ کوتـل لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

آتشکدې څخه لاس ته راغلي دي، په زردشتي دورې پورې تړلي دي.

همدارنګه د کوشاني او اشکاني دورو د دوه زرو ټوټو طلايي ګاڼو نښې چې د جوزجان د طلاتپې ، د منګلو د ميرزکې او د جلال آباد له هډې څخه لاس ته راغلي دي، د دې مطلب څرګندونکي دي چې د داسې ګاڼو بې سارې نمونې چې په هغې وخت کې استعمالېدلې او زموږ تر زماني پورې يې دوام کړی دی، اوس هم په کابل او د هيواد په ټولو ښارونو او کليوکې ښځې او نجونې د ګاڼو سره مينه لري او هغه کاروي .

په لاندې ډول د ګاڼو يو څو ډولونه تاسوته درپېژنو:

دګاڼو ډولونه

د سروزرو تاج، ټيک، غوړوالی، لښتی، دغوړونو حلقې، د غوړونو چسپکونه، سيخکې، چارګل، د غاړې زنځير، لاکټ، اوربی، پېزوان، چمکلی، حمايل، ببلا ببلې غاړه کی، سلسلې (د غاړې دوه ډوله اميلونه)، بازو بند، غمي لرونکي بنګړي، ساده بنګړي، باهوګان، وښي، دغاړې امېل، د سينې ګل، کمر بند، پای زيب (خلخا ل)، د تندي زنځير، طلايي غمي دارې ګوتې، د سرو زرو تعويذونه، چلّې او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې مونږ وینو په سلګونو ډوله طلایي اود سپینوزرو ګاڼې ښځې او پېغلې کاروي په دې کې څینې ډولونه هغه ګاڼې دي چې د هغې له نومونو څخه معلومېږي چې په سر، غوږ، پزه، لاسونو او پښو کې کارول کېږي او نور شپږ ډولونه یې که څه هم ښځې او نجونې پېژني، خو د زیاتو معلوماتو لپاره یې دلته یادونه کوو:

شپږ ډوله طلایي ګاڼې

۱ – د تندي ټیک

د مثلث، مربع، ګرد، ساده او غمي لرونکو په شکل جوړېږي؛ د نازکو ګونګرو لرونکو زنځیرونو په ډول د دواړو وروځو ترمنځ ځړول کېږي . ښځې او نجونې یې په ودونو او د خوشحالیو په محفلونو کې اچوي .

۲ – د سروزروچارګل

د پزې دښکلا لپاره یوه ګاڼه ده چې په شا پورې یې یوه نرۍ او کوچنۍ میله نښلول شوې ده. دامیله د پزې په سورې کې اچول کېږي، په پاسني سر (مخ) کې یې ورته د قیمتي زمرّد، یاقوت یا د الماس د غمي لپاره یو مناسب ځای جوړ کړې وي چې دغه غمی پکې لګول کېږي.

۳ - د سرو زرو لاکټ

دا د ښځو د غاړې او سینې د ښکلا یوه طلایي ګاڼه ده . په مختلفو ډولونو د سپاربښتې او غوښتنې سره سمه جوړېږي. د یوه زنځیر په واسطه د غاړې شا ته تړل کېږي او د ټټر په سر باندې یې راځوړندوي.

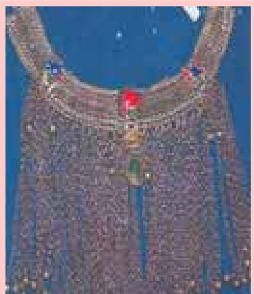

۴- چمکلي

له ډېرو لرغونو ګاڼو څخه دي چې مخکې به یې له نقرې څخه جوړول. ځینوشتمنو خلکو به له سروزرو څخه هم جوړول چې ډېر قیمتي اوښکلي به وو. اوس هم چمکلي په ځینو سیمو کې دود لري.

۵ - غاړه کۍ او سلسله

دا دوه ګاڼې هم په غاړه کې اچول کېږي او ښځې یې ډېرې خوښوي .

۶ – چشم مهره

دا د کوچنۍ تختې یا لوحې په شکل یوه ګاڼه ده چې د هغې په مخ باندې غمي لګول کېږي او تقریباً له سترګې سره ورته والی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په ځینو سیمو کې تخته کې ورته وایي.
چشم مهره هم ګاڼه ده او هم په عامه توګه خلک داسې ذهنیت لري، کله چې ځینې کسان د رخې له مخې ددغې ګاڼې اغوستونکي ته ګوري نوسترګې یې په دې ګاڼه پریوځي دغه مرۍ د حاسد (نظر باز) د سترګو د نظر غشی دفع او هغه انسان له بده نظره ژغوري.

د لوست نوي اصطلاحات

ګاڼه	پسولونه
الماس	قیمتي تیږه، جواهر
دفع	مخنیوی

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د ګاڼو د کارولو په باب خبرې وکړي.

پوښتنې

– ګاڼې له کومو فلزاتو او جواهرو څخه جوړېږي ؟
– د څو ډولو ګاڼو نومونه واخلئ ؟
– ښځې او نجونې کومې ګاڼې ډېرې خوښوي؟ طلايي او که د سپينو زرو ګاڼې؟ او ولې؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د امکان په صورت کې په خپلو کورونو یا د خپلوانو کره وګوري او د دې ګاڼو عکسونه یا د هغې بازاري نمونې چې قیمتي نه وي، ټولګي ته راوړي او یو کلکسیون دې ترینه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم لوست

د مسگرۍ صنعت او هنر

- گرانو زده کوونکو تاسی مس پېژنئ ؟
- په عکسونو کې کوم شیان وینئ ؟

د مسو د کشف او د کارولو تاریخ د انسانانو د ژوند له هغې دورې سره تړلی دی چې هغې ته (په مغارو کې د انسانانو د اوسېدلو دوره) وایي . بشر لومړی ځل له مسو څخه د مسکوکاتو او پیسو په توگه کار واخیست .

پخوا د خلکو د ژوند په هره برخه کې مسو خورازیات ارزښت درلود؛ خو د ماشیني صنعت په رامنځ ته کېدو او د نورو وسایلو په جوړېدو سره چې د مسو پرځای یې کارول؛ نوځکه زموږ په هېواد کې د مسو صنعت ته پاملرنه لږغوندې کمه شوه .

مس د خپلې لرغونتیا او ارزانۍ په سبب اوس هم د ټولنې دېراخو پرگنو له خوا استعمالېږي .

د کابل په ښار کې د "میوند جادې" له جوړېدلوڅخه مخکې د مسگرۍ بازار په (چار سوق) کې و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مسو څخه ښځينه ګاڼې لکه: غاړه کی، غوږوالی، میخکی، پای زیب، بازو بند ، تعویذونــه، ماتیک، د سینې ګل،بنګړي،ګوتې، په ښکلیو او ښایسته ډولونو سره جوړوي.

له مسو څخه دمُجَللو ماڼیو، د جوماتونو په ګنبدو او ګلدستو او د متبرکو مزارونـــو د قُبَّه وو جوړولـــو، د لیکلـــو د لوازمـــو، د مجسمو د ښکلا او د زینتـــي وســـیلو، د هندارو د غاړو(څنډو) او په لرغونو ښارونو کې د شمعدان، مشعل، مسی چراغونـــو، لالټین(ارکین) او داسې نورو وســـایلو پـــه جوړولو کې کار اخیستل شوی دی .

څرنګه چې د مسو آواز ډېر آهنګ لرونکی دی نو ځکه له دې څخه جرس(ګینګړی، زنګوله)، د ښوونځي زنګ، سرنی، شپېلی، بوق(د شپیلۍ نوعه) او داسې نور جوړوي .

هغه لامل چې د مسګرۍ رواج یې تر نن ورځې ژوندی ساتلی دی، هغه له مسو څخه د کـــور دسامان آلاتو په توګه ګټه اخیستل دي، لکه د آشپزۍ او د خوړو لوښي چې پـــه لانـــدې ډول دي:

– د کور د کاروبار لوښي

عبارت دي له: لګن یا خانکی، پتنوس، کوزه، لوټه (آفتابه)، چلمچي، آبدان، صابون دانـــۍ، شمع دانۍ او داسی نور لوښي چې تر اوسه د هغوی نمونې په پخوانیو کورونو کې شته .

– د آشپزۍ لوښي

ډول ډول دېګونه، چلوصاف، قفګیر، آب ګردان (غټه خمڅۍ)، سماوار، لګـــن، ډولچـــه، چای‌جوش، چري، او داسې نور اړوند لوښي.

- د خوراک لوښي

د بشقاب ډولونه، غوري، کاسې، قاشوغې، خمڅې، ګیلاسونه، جامونه (کټوری یا مـــشربه)، د ښوروا خورۍ کاسې او د اسې نور .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسگري چې له پخوا څخه ورسره د خلکو ډېره مينه وه، نو ځکه د فن او هنر ډېرو ډولونو په دې صنعت کې وده کړې ده.

د مسو ښکلا، ځلا، رنګ آميزي، ډيزاين کول، شبکه کاري، زنځيرجوړونه، د هغو هنرونو لـــه جملې څخه دي چې زموږ د هيواد په ګوټ ګوټ کې په ځانګړې توګـــه پـــه کابـــل، بلـــخ، تاشقرغان، هرات، کندهار ، ننګرهار، غزني او نورو ښارونو کې ډېر دود وو.

د يادونې وړ ده چې له بهر څخه د ځينو سپکو بادوامو او ارزانو سامانونو د راوړلو په ســـبب زموږ په هيواد کې د مسو صنعت يوه اندازه کم شوی دی؛ خو که چېرې په ګټورو تبليغاتو سره خلک وهڅول شي، کېدای شي چې دې لرغونی صنعت ته دخلکو له ذوق او سليقې سره سم په عصری ډول ښه رونق ورکړشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

خورا	زيات، ډېر
هڅونه	تشويق کول

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د مسينو لوښو په بــاب خبــرې وکړي او د مسي لوښو نمونه دې وليکي! .

پوښتنې

– زموږ په هيواد کې له مسو څخه کومې وسيلې جوړېږي ؟
– مسګري زموږ د هيواد په کومو ولايتونو او ښارونو کې ډېر رواج لري ؟
–که چېرته زموږ په هيواد کې د مسګرۍ صنعت ته خلک وهڅول شي څومره اقتصادي ګټــې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د مسو هغه لوښي او سامانونه چې په خپلو کورونو او يا د خپلوانو کره يې ويني، د هغو عکسونه او يا لستونه دې ټولګي ته راوړي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

فرهنگ د هغه هويت څخه عبارت دی چې يوملت ته ټولنيزه او طبيعې هستي ورکوي.
يا فرهنگ د يوې ټولنې د معنوي ارزښتونو، د مادّي هنري لاس ته راوړنو تمثيلوونکی، د ژوند او د اخلاقو د مزاياوو څرگندونکی دی چې.
گاڼې، د لرگي مستظرفه صنايع او د دې صنايعو او هنرونو ډېر ډولونه پکې شامل دي. د ليمڅي جوړول زموږ د هيواد د لرغونو لاسي صنايعو څخه دي چې په دی جوړولو کې وړی نه وريشي بلکې هغه مينځې، رنگوي يې بيا ورڅخه ليمڅي جوړوي.
ټغر زموږ په گران هيواد کې د(اورمک) په کار گاه کې په بېلو بېلو ډولونو اوبي؛ لکه مزاري ټغر، کشيده ټغر، پلاس ټغر او داسې نور.
زموږ د هيواد د اوبدنې د لرغونو او ظريفو هنرونو څخه د غاليو اوبدنه ده چې پخوا د هيواد په شمالي ولايتونو، هرات او بادغيس کې دود وه، خو نن ورځ په ډېرو ولايتونو کې د کابل په شمول د غالی او بدل دود شوي دي.چې د وړيو، پنبې او وربښمو څخه په بېلا بېلو ډولونو اوبدل کيږي.
زموږ خلک د مالوچو له تار څخه خامتا، د کړکي څخه پوزي يا چغ، د غنمو له تنې څخه ټوکري، شکُور، چج، او څپلی، د ميرو د کولمو څخه چغيل (د غنمود پاکولو غټ غلبيل)، د اوړو غلبيل، متروکه، د ارغوان د لښتو **څخه** کجاوه او منجيله اوبي، ان تردې چې د ارغوان دلښتو څخه آتنگونه (منجيلې) د پوړيو(زينو) په ډول جوړوي، چې په سختو لارو او د غرونو په تيرو کې يې ميخ کوي چې د زينې په ډول ترې د تيريدلو لپاره کار اخلي.
زموږ په گران هيواد کې گنډل او گلدوزي د ظريفو هنرونو د جملې څخه دي همداشان زموږ په گران هيواد کې د لرگي مستظرفه صنايع او هنر له پخوا څخه دود دی چې د لرگي **څخه** ښکلې دروازې او کړکی، ښايسته ميزونه او الماری، زانگو، دوربشلو خرخ، د لرگي کښاوې هاونگ، خمڅی، د موسيقی سامان او داسې نور ډېر سامونونه جوړوي.
له پخوا څخه د نقرې او د طلايی گاڼو څخه د کار اخيستلو فرهنگ زموږ په هيواد کې دود و. لکه چې زموږ د هيواد په ډېرو سيمو کې د لرغون پيژندونکو د کيندنو په نتيجه کې د زرگری نښې تر لاسه شوي دي چې غرڅه(آهو)، کټوری(د ښنبلو جام) او ښکلې گاڼې دي، او نن ورځ هم با ذوقه ښځې او جونې دگاڼو د اغوستلو سره مينه لري چې نقره يي او طلايي گاڼې لکه گوشوارې، چمکلې، د غاړې زنځير، حمايل، سلسله، کره، چوري، گوتې، چارگل او داسې نور اغوندي.
له مسو څخه د کور سامان، آشپزۍ او د ژوند په نورو اړتياوو کې هم گټه اخيستل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

هنرونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د موسیقی د خوشحالی را وړونکي او ښکلې هنر سره چې د انسان د زړه د عواطفو ښکاره کوونکي او بیانوونکی دی بلدیږی. زموږ د هیواد کلاسیک او معاصر هنرمندان، ملّي اتڼ او د موسیقی سامان آلات پیژني او همدارنګه زده کوونکي به په دې لوست کې د اسلامي هنرونو نړیوالې او سیمه ییزې نمونې لکه: ښکلې معماری، د لیکاطی او ښکلو لیکونو هنرونه چې زموږ د خلکو د مادّي او معنوي فرهنګ یومهم عنصر دی او د هغوی د ټولنې له تل څخه ځلیږي، وپیژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسيقي

- موسيقي څه شی دی؟

موسيقي د ښکلو او زړه راښکونکو هنرونو له جملې څخه ده چې له پخوا زمانوڅخه تر اوسه پورې انسانانو خپل باطني عواطف او نازک احساسات، خوشحالي، غمونه اوخپلې روحي جذبې د موسيقۍ په واسطه ښکاره کړې دي .

په اسلامي نړۍ کې د موسيقۍ پوهان

ابو نصر فارابي (معلم ثانی) د اسلامی نړۍ ستر فيلسوف، د موسيقۍ عالم و چې د موسيقی په علم کې تاليفات لري. سرينده (غيچک) هغه اختراع کړې ده.

وايي چې: يوه ورځ فارابی يوه مجلس ته راننوت او يو څو ټوټې لرګي يې له يوې کڅوړې څخه راوويستل، هغه يې يو له بل سره په ځانګړې توګه ترکيب او يو ځای کړل او بيا يې وغږول. په يوه حالت کې يې ټول حاضرين په ژړا کړل او په بل حالت کې يې ټول وخندول بيا يې د ساز غږ بدل کړ، ټول يې ويده کړل او خپله تري ولاړ.

د اسلامی نړۍ پوهانو دغه ښکلي هنر ته د پيړيو په اوږدوکې وده ورکړې ده، لکه:ابوحفص سُغدی دڅلورمې هجري پيړۍ اديب او موسيقي پوه يوه جعبه يې په قانون سره برابره کړه او هغې ته يې د قانون نوم ورکړ .

رودکي سمرقندي به چنګ ډېر ښه غږاوه .

فرخي سيستاني هم د چنګ او عود په غږولو کې ورتيا درلوده .

ابن سينا بلخي د موسيقۍ په فن کې لوی لاس درلود چې د هغه د (شِفا) کتاب يوه برخه دموسيقۍ د علم په باره کې ليکل شوې ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواجه عبد القادر عودي، خواجه محمود شهابی هِروي، قاسم قانوني، حافظ بابا جان، مولانابنايي، ټول د موسيقۍ په هنر کې استاذان او پوهان وو.

خوشحال خان خټک په خپل مشهور اثر«دستارنامه» کې د سلو هنرونو او سلو خصلتونو په لړکې د يوه شخصيت لپاره د موسيقي پر هنر پوهېدل هم لازمي ګڼلي دي او د خپل دغه کتاب يوه برخه يې ورته ځانګړې کړې ده.

هغوی چې مورِ يې نومونه يادکړل زمورِ د هيواد د کلاسيکی موسيقۍ او د پخوانيو ټولنو د لرغوني تاريخ له تل څخه را وتلي دي او د هغوی د ميراثونو سلسلې زمورِ تر ژوندانه پورې رارسېدلی دي.

زمورِ د هيواد معاصر موسيقي پوهان هريو: استاد قاسم افغان، استاد پياراخان، استاد محمد حسين سرآهنګ، استاد رحيم بخش، ميرمن پروين، استاد شيدا، استاد هاشم، استاد اولمير، اميرمحمد، محمد آصف، استاد محمد عمر، استاد مهوش، ملنګ، استاد در محمد لوګری، شيرغزنوی، ناشناس، ساربان، بيلتون، استاد ايوب، ځلاند، ارمان، احمد ظاهر، فيض منګل، بازګل بدخشی، استاد محمد دين زاخيل، استاد ګلزمان،ميرمن قمرګل،قديم، صفدر توکلي او په زرګونو نور هنر مندان دي چې زمورِ خلک د هغوی د نومونو او هنرونو سره آشنايي لري.

د کابل ښار د (پايان چوک) د خرابات په کوڅه کې د دوی د غونډېدو مرکز و.

د موسيقۍ (ټنګ ټکور) سامان

د موسيقۍ سامان بېلا بېل ډولونه لري چې په عمومي توګه په درې برخو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – د موسیقۍ بادي (لوله يي) آلات

عبارت دي له: شپيلۍ، سورنی، شهنايي، نفير، شيپور، کرنا، ترومپت، تونت، موسيقار، سيفون، او داسې نور .

۲ – د موسیقۍ تاري او آرشه يي آلات عبارت دي له:

د نبوره، دوتار، سه تار، تنبور، رباب،بينجو، بربط، ماندولين، گيتار، سرنده، چنگ، شـــهرود، چغانه، پيانو، رود، عود، کيبورد، هارپ، سنتور، سارنگ، وايلون، دلربا، غيچک، هارمونيـــه، آرگن، اکورديون، شوتک او داسې نور .

۳ – د موسیقۍ ضربي آلات: طبل (ډول)، طبله (دوپړۍ)، زيربغلي، دف، چمبـــه، منگـــی، نغاره، ارغنون، بانگودرم، تبيره، او داسی نور دي.

بايد ووايو چې: د اسلام له نظره هر هغه کار چي د انسان د شهواني غرايزو د راپارېدو لامـــل وگرځي نا جايزدی؛ نو څکه د اسلامي امت د فقهاوو او پوهانو په مينځ کې د هغې موسيقي په حرمت چي د شهواني غرايزو د راپارولو لامل وگرځي او انسان د بې بندوباري او فحشا خوا ته بيايي د نظر اتفاق لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

غیچک	د موسیقۍ یوه آرشه یي آله ده .
تَل	ژوره، ببخ
کلاسیک	قدیمي - لرغوني

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د لرغوني موسیقي سامانونو په هکله او بله دې د عصری موسیقۍ د سامانونو په هکله خبرې اترې وکړي او دخپلو خبرو نتیجه دې ولیکي.

پوښتنې

– تاسې د محلي موسیقۍ څو ډوله سامانونه پیژنئ ؟
– څو کسه وطني او محلي سندرغاړي پیژنئ ؟او په هغوی کې د کوم یو آواز ډېرخوښوئ؟
– ستاسې په ټولګي کې څوک د موسیقۍ د آلاتو له غږولو سره بلددي ؟
- سرُ او تال په موسیقۍ کې څه معنا لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. یوه ډله دې د نامتو وطني او محلی موسیقۍ د آلاتو غږوونکي او بله ډله دې د نامتو سندرغاړو نومونه ولیکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مِلّي اتڼ

- د مِلّي اتڼ په باره کې څه پوهېږئ؟

مِلّي اتڼ زموږ د هېواد له لرغونو عنعناتو او فرهنګ څخه دی چې د هېواد په ختیځو او جنوبي سیمو کې رواج لري. په نوي کال، ودونو، اخترونو، د ماشومانو د سنت کولو په خوښۍ او د خپلواکۍ په جشنونو کې ملي اتڼ ترسره کېږي.

د ملی اتڼ د کولو طریقه

ملی اتڼ تل د ډول په وهلو سره پیل کېږي چې ډول وهونکی، شپېلۍ غږونکی د څانه سره ملګری کوي. ځوانان او اتڼ کوونکی کله کله په دوو ډلو وېشل کېږي او د اتڼ د ځانګړو سندرو په ویلو چې په پښتو ادبیاتو کې ورته د (اتڼ نارې) وايي، پیل کیږي. چې د اتڼ کوونکو له خوا کله د سؤال او ځواب په بڼه او کله یوځایي د ځانګړې نڅا او حرکت سره ویل کېږي. د نمونې په ډول یو څو سندرې دادي:

واخ ودی ویشتمـــــــــــه — مین دې په دا تـــــورو سترګو یمه
پاس پـــــــــه بام ولاړه یې — زاری درته کوم که خولګۍ راوړې
که شین دی آسمان شین دی — شیرین لالی مې غاړې لونګین دی

د سندرو د ویلو په پای کې دواړه ډلې قطار برېږي او د اتڼ په ډګر کې یوه دایـــره جـــوړوي. د ډول وهل تېزېږي. ځوانان او اتڼچیان په داسی حال کې چې سپین کالي، پـــه ګلـــدوزۍ او چرمه کارۍ ښکلي شوي واسکټونه اغوستي، په ډېر جوش او شوق د ډول او سرنې د آواز سره د سر، ویښتانو، غاړې، اوږهې، ملا، د لاسونو او پښو حرکتونه منظم او هم غږی کوي او اتڼ ته دوام ورکوي.

د اتڼ دوام

ټول خپل مخونه او لاسونه په یوه حرکت د دایرې دننه لوری ته ګرځوي. یو وار چکې وهي او بیا خپل لاسونه او ښۍ پښه اوچتوي او بیا چکې وهي. په همدې ترتیب خپل مخونه د دایـــرې بیرون خواته ګرځوي اوبیا چکې وهي. د دې حرکتونو د اجرا کولو په وخت کـــې ټـــول راتاوېږي. همدا منظم چکونه (دلاسونو پړکا) د دایرې دننه او د باندې د ډول او سرنې سره په هم آهنګه توګـــه دوام کـــوي او ورو ورو شور او جذبې ډېرېږي. داسی چې ټول ځوانان د اتڼ په وخت کې د ټوپونو په وهلـــو ســـره

پخپلو کې تاوېږي؛ لاسونه پړکوي؛ سرونو او غاړو ته منظم او یوځایي ټکانونه ورکوي؛ د سر ویښتان ښې او کیڼ خوا ته غورځوي. چې ډېره په زړه پوری منظره مینځته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرڅومره چې اتڼ دوام کوي په هماغه اندازه د ځوانانو جذبې زیاتېږی او په ډېـــر جـــوش او خروش سره یو ډول ښکلې آوازونه کاږي. د اتڼ نغمه او د ډول آواز ځانګړی ســـاز او آواز لري چې د ځوانانو ډېر شور او غوغا راپاروي.

دلوست نوي اصطلاحات

لالې	لالي - دوست - محبوب - زړه ته نږدې
چکې	لاسونه پړکول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي د ملي اتڼ په باره کې خبرې اترې وکړي!

پوښتنې

- ملي اتڼ د جسم او روح له نظره په اتڼ کوونکو او ننداړچیانو باندې څنګه اغیزه کوي؟
- ملي اتڼ زموږ د هېواد په کومو سیمو کې ډېر دود لري؟

کورنی دنده

- زده کوونکي دې د ملی اتڼ په باره کې یوه مقاله ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي هنرونو نړيوالې او سيمه ييزې نمونې

الف: نړيوالې نمونې

- د اسلام د سپيڅلي دين په راتلو سره زموږ په هيواد کې کومو هنرونو زياته وده وکړه؟

د اسلام سپيڅلی دين چې رڼا يې ټوله نړۍ روښانه کړه، له معنوي او اخلاقي ارزښتناکو لارښوونو څخه سربيره يې د نړۍ په مادّي فرهنګ او هنر باندې هم ډېرې اغيزې وکړې چې دا اغيزې په معمارۍ، ليکاطۍ او خوشنويسۍ، مُذَهّب کارۍ، صحافۍ، انځورګرۍ، مجلّد کارۍ او په داسې نورو کې روښانه دي چې د هغې نمونې تر نن ورځې پورې د نړيوال فرهنګ په مجموعه کې د لمر غوندې ځلېږي.د معمارۍ د هنر په برخه کې يې اغيزې تر اروپا رسېدلي دي چې د هسپانيې په هيواد کې د مسلمانانو په واسطه ډېر ښکلي او بې ساري جوماتونه ودان شوي دي.

مدينه منوره، نبوی جومات

کعبه مکرمه

د سلطان احمد جومات
استانبول

د الوغ بيگ مدرسه
(سمرقند)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افريقې، مصر، ترکيې او په نورو اسلامي هيوادونو همدارنگه په سعودي عربستان او نـــورو عربي هيوادونو او په هند کې د شېرشاه سورى،ظهيرالدين محمد بابر او د هغــه د زامنـــو د بادشاهۍ په دوره کې لوى لوى جوماتونه او نورې تاريخي ودانۍ جوړې شوې دي چې تر نـــن ورځې پورى په هماغه شان په خپل جلال او پرتم پاتې دي.

کتاب التفهيم الاوايل صناعة التنجيم
ابوريحان بيرونى

قوتاد غوبيليک
يوسف خاص حاجب

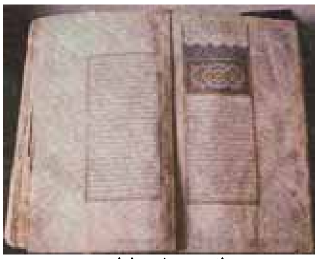

القانون فى الطب
بوعلى سينا

د احمد شاه درانى (ديوان)

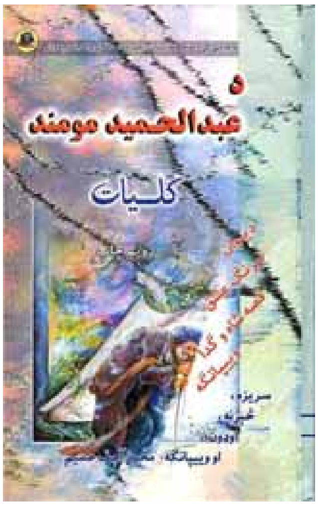

د على شير نوايى
ديوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: سیمه ییزې نمونې

زمونږ په ګران هیواد کې د هرات د تیموري پاچاهانو، بابرشاه او د هغه د زامنو له خوا ډېر باعظمته او ښکلې جوماتونه ودان شوي دي چې په هغو کې د اسلامي معمارۍ له ځانګړي سبک او طریقې څخه ګټه اخیستل شوې ده. د غه جوماتونه ډېرې ښکلې منقشې ګنبدې لري چې رواقونه یې په ښکلو میناتوریو او د قران کریم مبارک آیتونه یې په نستعلیق، ثلث، ریحان، او په شکسته لیکونو باندې ښکلي لیکل شوي دي.

د لیکونو په څنډوکې د ګلونو او پاڼو تصویرونه په تناسب او تناظر سره په طلایي او لاجوردي پخو رنګونو انځور او نقاشي شوي دي.

دغه یادې شوې ښکلې نقاشۍ او د معرّقې کاشي کارۍ نمونې د هرات په تاریخي جومات، دشاهرخ میرزا په لویه مدرسه، د مصلاّی هرات په مجموعه، د ګوهر شاد بیګم په مدرسه، د شاه ولایت مآب په روضه، د شاه دوشمشیره ولي په جومات، د خواجه پارسای ولي په جومات او داسې نورو کې په ځلانده توګه تراوسه پاتې دي.

د شاه دو شمشیرهٔ ولي جومات
کابل

د بابر شاه د بڼ جومات
کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هرات مُصَلّی

د هرات مُصَلَّی چې دغه ځایونه پکې شامل دي: د گوهر شاد بیگم مدرسه، د سلطان حسین میرزابایقرا مدرسه او خانقا، د امیرعلی شیر نوایی جومات، دارالحّفاظ، دارالّشِفا، د اخلاصیه خانقا او مدرسه چې داټول د ((هرات د مصلی مجموعه یا ټولگه)) او د اسلام د عالي هنرونو ښخه دي . د غلوار مسجد (مسجد حوض کرباس هرات) چې د هغې محراب د اسلامي او تېموري هنرونو څرگند او وتلی صنعت دی او په خپله طرح، طرز او نوعیت کې د لیکاطی، خوشنویسی، کاشي کارۍ او خاتَم کارۍ (غمی لگولو) په هنر کې لوړه نمونه ده.د هغې د (اوو رنگونو) کاشي کارۍ کې د معدني رنگونو ښکلي نقشونه کارول شوي دي.

د نړۍ په تاریخ کې تر ټولو عالي ودانۍ

د گوهر شاد جومات چې د خراسان د مشهد په ښار کې دی او تر اوسه په هماغه اصلي بڼه ودان پاتې دی د اسلامي هنر او زموږ د هیواد د هرات د تیموریانو د دورې د غوره معمارۍ نمایندگي کوي. د ځینو لرغون پوهانو په نظر دا ودانۍ دنړۍ د دوولسو تاریخي او عالي ودانیو په کتار کې شمېرل کېږي.

د لیکاطۍ او ښکلې لیکنې هنر

زموږ د فرهنگ دېې سارو هنرونو ښخه یو، ښکلي لیکلنې دي چې د ظرافت او ښکلا له پلوه د تجسُّمي هنرونو په محراق کې ځای لري.

زموږ لیکاطي اوښکلي لیکنې په (عربی- فارسی) لیکونو سره په نړۍ کې یوازنی او ځانگړی هنر دی. زموږ د هیواد لیکاطانو او ښکلي لیکونکو په پوهه او کمال سره دغه روښانه هنر د یوه اصیل شرقي او اسلامي فرهنگ په توگه نړیوال فرهنگ ته وروپېژاند او هغې ته یې بډاینه وربخښلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (عربی- فارسی) لیکونو کې ددې ښخه نور اوچت مقام کوم دی؟ چې ربّاني کلام (قرآن شریف) په دې لیک سره لیکل شوی دی.

قرآن شریف چې نور په هر لیک سره ولیکل شي هغه نسخه د قــرآن کــریم ترجمــه ده نــه خپلــه

قرآن کریم. په دې لیک سره د الله (ج) کلام د لایتناهي عالم ښخه زموږ د نړۍ ـ غبږې ته راغلی دی.

د (عربی- فارسی) لیک زموږ د فرهنګ د معنویت ښکارندوی دی چــې د فرهنــګ ټــولې خواوې، معنوی اړخونه اوښکلې بڼه یې په غیږه کې لا تر اوسه ساتل شوې او تل پاتې ژوند یې موندلی دی.

بل هیڅ لیک نه شي کېدلی چې داسې ښکلی ولیکل شي.

په (عربی- فارسی) لیک کې د حروفو تناسب او تناظر په داسې ظرافت سره په پام کې نیــول

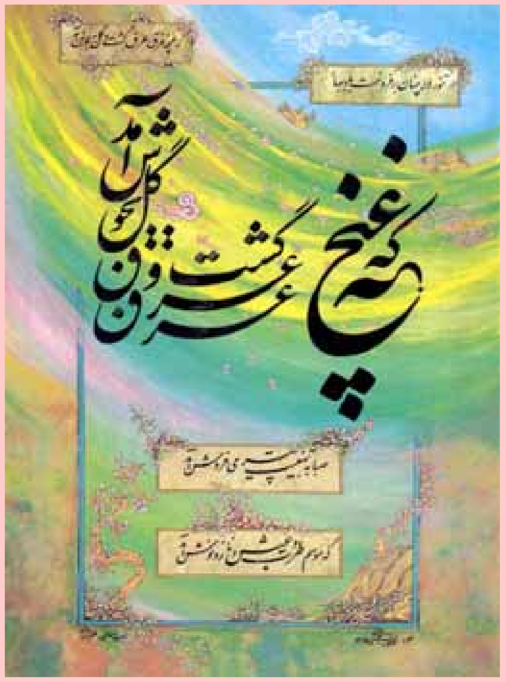

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی چې که چیرته د وېښته په اندازه د هغې له تناسب څخه لږ زیات ولیکل شي؛ نو نیمگړتیا یې په آسانۍ سره لیدل کیږي.
په دې هکله د یاقوت مستعصمي مشهور حکایت چې قرآن کریم یې په ښکلي لیک سره لیکلی اود بغداد خلیفه ته یې وړاندې کړی و، شته دی چې ښوونکی به هغه تاسو ته ووایي.

د تاریخ په اوږدو کې چې کوم ملاحظات د انځور گرۍ او موسیقۍ په ډگر کې موجود وو د (عربي - فارسي) لیک ددې دوو نازکو او لطیفو هنرونو پیتی پخپلو اوږو باندې تراوسه پورې راولیږدوه، له دې کبله په ځینو مواردوکې دې لیک او ښکلو لیکنو په انځور گرۍ او تصویر جوړونه کې بدلون موندلی دی.
تاریخ گواه دی چې د شاهرخ میرزا اود هغه د ملکې گوهر شادبیگم د سلطنت په وخت کې هرات اود بایسُنغُری کتابتون اواکاډیمي د ښکلې لیکنې د روزنې او هڅونې د راټولیدو لوی مرکز و.
د لیک ډولونه په ځانگړې توگه د نستعلیق لیک د ښکلي لیکونکو د ذوق او سلیقې تجلّیگاه گرځېدلي وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې دوره کې شمس الدين محمد هّشام هروی بايسُنغُری او شمس سلطانی په نهمه هجـــری پيړۍ کې د شاهرخ ميرزا په دربار کې د بې سارېو ښکليو ليکونکو څخه وو چې په سته، ياقوت او نسخ ليکونو کې استاذان وو او کلام الله مجيد به يې په دې ښکلو ليکونو سره ليکه.

زموږ د ګران هيواد د تيموري علم دوستو او هنرپالو بادشاهانو د پالنې له کبلـــه ليکاطـــانو او ښکلی ليکونکو دا ښکلی او ظريف هنر د کمال لوړو پوړيو ته رسولی و چې هغه يـــې پـــه اوه ډوله په اوو قلمونو (په داسې حال کې چې د ټولو ليکونو په ليکلو کې يې د تورو(حروفو) تناظر او تناسب په پام کې نيوه)، ليکل کول؛ چې په دې توګه يې په اوه قلمـــي ليکاطـــانو شـــهرت موندلی وو.

حضرت مولانا نورالدين عبدالرحمن جامي چې ددې دورې دنوميالیو عالمانو او شاعرانو څخه و د اوو قلمونو ښکلی ليکنه يې پخپل شعر کې داسې ښکلی بيان کړې ده.

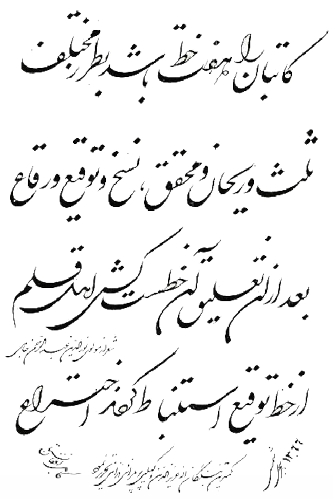

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونی وړده چې تیموري شهزاد ګان او پاچاهان پرته له دې چــې د هنرمنــدانو او ښــکلو لیکونکو هڅوونکي وو، بلکې دوی هریو په خپله بې ساري هنرمندان او ښکلي لیکونکي وو.
لکه څنګه چې بایسُنغر میرزا په ۸۲۳ هجری کال کې د فردوسي شهنامه خطاطي او په ښــکلا لیکلې وه چې د لیک د ښکلا، د کتاب جوړونې، انځورګرۍ اود اسلامي هنر نــور اړخونــه اوښېګڼې پکې راغونډې شوې وې چې د نړۍ په ټول تاریخ کې د بې ســارو هنــري آثــارو اوشاهکاریو څخه دي. چې دغه نړیوال اوچت مقام د اسلام د مقدس دین اود اسلامي فرهنګ د برکت څخه ترلاسه شوي دي.

د لوست نوي اصطلاحات

رواقونه	د ودانیو د ګنبدونو لاندینۍ برخه
مُعَرّقي	ځلېدونکي.
بنا	ودانۍ
تجلید	کتابونو ته پوښ جوړول

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په ډلوکې زموږ د هیواد دتاریخي جوماتونو او ودانیو د عکسونو پــه اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

- د شاهرخ میرزا لوی جومات، د هرات د مصلی مجموعه، د ګوهر شاد مدرســه، د شــاه ولایت مآب روضه، د خواجه پارسای ولي جومات، هریو زموږ د هېواد د اسلامي هنرونو پــه پېژندنه کې څه رول لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې داسلامي تاریخي ودانیو په هکله د خپلو کورنیو په مرسته څــو کرښــې ولیکي او ټولګی ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دویم څپرکي لنډیز

موسیقي د لطیفو او ښکلو هنرونو څخه ده چې انسانانو د پخوا زمانو څخه تر اوسه پورې خپلې خوشحالۍ، غمونه او هیجانات، باطني عواطف او احساسات ددې په واسطه څرګند کړي دي.

په اسلامي نړۍ کې د موسیقۍ پوهان ډېر وو، لکه څرنګه چې ابو نصر فارابي د اسلامي نړۍ لوی فیلسوف د موسیقۍ عالم و. د هغوی د میراث دوام تر نن ورځې پورې رارسیدلی دی. زموږ د هیواد په سلګونو معاصر د موسیقۍ پوهان او استاذان زموږ خلک پېژني. د موسیقۍ سامان په عمومی توګه په درې ډوله دي: بادي، ضربي، تاري او آرشه يي. ملّي اتڼ زموږ د هیواد د لرغونو هنرونو څخه دی چې د هیواد په جنوبي، جنوب ختیځو او جنوب لویدیزوسیموکې دود دی. اتڼچیان په دایروي شکل درېږي د ډول او سرني په و هلو ملّي اتڼ ترسره کوي.

د اسلام سپیڅلي دین د نړۍ په مادّی او معنوي فرهنګ باندې اغیزه کړې ده چې د معمارۍ او شاندارو جوماتونو د جوړولو په برخه کې يې اغیزې له سعودی عربستان څخه نیولی ان تر هند، افغانستان، په اروپاکې د هسپانیې تر هیواده پورې رسیدلي دي دهرات مصلا او جامع جومات، په مشهد کې د ګوهر شاد بېګم جومات او د ډهلي جامع جومات، په سمرقند کې د ریګستان مدرسه، په مزارکې د حضرت علي کرم الله وجهه آرامګاه او دخواجه پارسای ولي جومات، په مدینه منوره کې نبوي(ص) جومات او داسې نور.

د لیکاطۍ او ښکلو لیکنو په هنر کې د هرات د تیموریانو دوره، د بایسنغري اکاډمي او کتابتون د خپل وخت دښکلو لیکنو او د غونډو لوی مرکز و چې ډېرېې اوه قلمي وو او په ځانګړې توګه دا مرکز د نستعلیق لیک تجلّیګاه ګرځېدلی وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

سیمه ییز دودونه

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې به زده کوونکي د میلمه پالنې د غوره دودونو سره چې زموږ د خلکو د لرغونو سنتونو څخه دي بلدشي او همدارنګه به کلیو، ښارونو او دنړۍ په نورو هیوادونو کې به د ډوډۍ د خوړلوآداب اوهم به د سنتي او پخوانیو خوړو بېلا بېل ډولونه چې د پیړیو په اوږدوکې یې دخلکو ترمنځ دود درلوده, آشنایي پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مېلمه پالنې دودونه او مېلمستون

که چېرې ستاسې کور ته يو ورېی، ترې او سترې مېلمه له اوږده سفر څخه راشي او ډوډۍ ستاسې د کورنۍ په اندازه وي نو تاسې به څه کوئ؟

مېلمه پالنه زموږ د خلکو ډېر پخوانی دود دی. پخوا زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي حجرې درلودلې. چې د هېواد په شمالی سيمو کې ورته خلک قوش‌خانه، په کابل او ځينو نورو سيمو کې ورته مهمانخانه، په کونړونو، لغمان، جنوبي او جنوب غربي ولايتونو او په ننګرهار کې ورته حجره او دېره وايي.

پخوا به يې د ژمي په موسم کې حجرې، مېلمستونونه او جوماتونه په (تاوه خانو) يا د نغري په اور باندې ګرمول او شتمنو خلکو شخصي حجرې هم درلودې. کليوالو خلکو به زيات وخت د سهارچای (سبا ناری) او د ماښام خواړه، په ځانګړې توګه د ژمي په موسم کې به دې حجروکې له مېلمنو سره ګډ خوړل.

مېلمه به يې په برځای کې کښېناوه. يو ځلمي به کوزه او چلمچي راوړل، د مېلمه او نورو لاسونو ته به يې اوبه اچولې. بل ځوان به دستپاک مېلمه ته ورکاوه او بل به د سترخوان هواروه، بيا به د کورنۍ غړو يا کليوالو په ګډه سره د خوړو لوښي راوړل. لومړی به يې د مېلمه مخې او بيا به يې نورو ته کېښودل. مېلمه چې به هر څوک و او هر څو ورځې به دلته و، کليوالو يا دکور خلکو به په ورين تندي ډوډۍ ورکوله.

مسافر مېلمه

مسافر مېلمه چې په قرآنکريم کې ورته ((ابن السبيل)) (د لارې زوی يا د لارې مسافر) ويل شوی دی چې ورېی، ترې او پلی به په لارو تېريده او په کوم کلي به چې راغی، خلکو به يې ډېر درناوی کاوه او ويل به يې: ((دا د خدای مېلمه دی او مېلمه د خدای دوست وي.)) همدا راز ديني طالب العلمانو ته هم ابن السبيل ويل کېږي.

د کليو خلک د ښار د خلکو په پرتله ډېر مېلمانه لري، ځکه چې په کليو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره هوټلونه او رستورانتونه نه وي، نو يو مسافر مېلمه ناچاره وي چې د کليوالو حجرو، جوماتونو يا مېلمستونونو ته ورشي او خپله شپه تېره کړي؛ مګر په دې

وروستيو کې چې په ښارونو کې هوټلونه او رستورانتونه ډېر شوي دي، مسافر ميلمانه د کورونو پرځاى هوټلونو ته ځي.

په ټولګي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د مېلمه پالنې د ښرنګوالي په باب خپل نظرونه او وړانديزونه د نن ورځې د ښاري ژوند او د ټولنيزو بدلونونو او غوښتنو سره سم ترتيب او يو يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د ټولګي مخې ته راشي او هغه دې ولولي.

پوښتنې

- په پخوانيو وختونو کې زموږ خلکو د مېلمنو پالنه او درناوى څنګه کاوه؟
- ستاسې په آند ميلمه پالنه په پخوانۍ (دوديزه) بڼه ښه ده او که په هغې کې د نن ورځې د ژوندانه له غوښتنو سره سم بدلون راوړل شي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پخوانۍ کليوالي يا دودېزې مېلمه پالنې په هکله د خپلو کورنيو په مرسته معلومات راغونډ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځلسم لوست

د ډوډۍ خوړلو آداب

- انسان باید په یوه ډله کې ډوډۍ څرنګه وخوري؟

د ډوډۍ خوړل، په ټوله نړۍ کې خپل ځانګړي آداب لري چې د هر هېواد وګـــړي د خپلــو دودونو سره سم هغوته پاملرنه کوي.

د نړۍ په ډېرو پرمخ تللو هیوادونو کې خلک ډوډۍ د مېز پر د قاشوقې او پنجې پـــه واســـطه خوري. د چین د لوی او ګڼ نفوسه هېواد خلک په ځانګړو کوچنیو، پاکو او ظریفـــو لرګیـــو باندې ډوډۍ خوري چې هغه لرګي یو وار کارول کېږي. اوس په ځینو هېوادونو کې قاشـــقه، پنجه او نور لوښي هم (یووار کارول) رواج شوي دي. زموږ په ګران هېواد کې په رســـمي او دولتي میلمستیاوو او ودونو کې د کابل او نورو لویو ښارونو ډېر خلک په هوټلونو کـــې پـــه قاشقه، پنجه او د مېز پر سر ډوډۍ خوري. خو په ډېرو سیمو، کلیو، ولایتونو او ان په ښارونو کې خلک پر فرش باندې کښېني او په لاسونو ډوډۍ خوري چې هغه دودونه او رواجونه پـــه لاندې ډول دي:

په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

زموږ زیاتره خلک په سهار کې لږه او ماښام زیاته ډوډۍ خوري چې دا ښه او ګټور نـــه دي، بلکې په سهار کې ډېر او ماښام لږ خوراک غوره دی. په دې باره کې مقوله ده چې وایي:

((د سهار ډوډۍ په خپله خوره! غرمه یې له دوستانو سره خوره! او د ماښام خوراک دښمن ته ورکوه!))

د ډوډۍ په وخت د کور ټول غړي پر فرش باندې ناست وي، یو هلک کـــوزه او چلمچـــي راوړي او د ټولو لاسونو ته په ترتیب سره اوبه اچوي، بیا د کور ښځه په دسترخوان کې وچـــه ډوډۍ، بیا غوري او کاسې راوړي او په دودیز ډول یوې کاسې یا غوري ته دوه یا درې کسه کښېني او خوري یې.

ځینې خلک ماشومان یوازې لوښي ته کښېنوي.

د ډودۍ د خوړلو پیل

د ډودۍ خوړل په (بسم الله الرحمن الرحيم) باندې پيلوي.که خوراک شوربا يا نور اوبلن خواړه وي، وچه ډودۍ په هغې کې ماتوي چې پسته شي. ډودۍ په کراره او آرامۍ سره خوري.

کله چې ماړه شي کاسې په ګوتو پاکوي او وايي چې د کاسې په پاکولو کې ثواب دی او د کورنۍ مشر د خدای (ج) د نعمتونو د شکرانې د ادا کولو په خاطر لاسونه پورته کوي او دعا وايي. د کورنۍ نور غړي هم ورسره لاسونه پورته کوي او په ګډه سره آمين وايي.

دستر خوان ټولوي. د کورنۍ يو وړوکی هلک يا نجلۍ بياهم کوزه اوچلمچي راوړي او په ترتيب سره لاسونو ته اوبه اچوي. مور يا ځوانه لور لوښي وړي او هغه مينځي؛ مګر په دې ورروستيو وختونو کې په ښارونو کې بدلونونه راغلي دي. که خواړه ښوروا وي، د دوه کسانو لپاره يوه کاسه يا د هر کس لپاره يوه کاسه راوړي. ميوه، سلاد او سابه په بېلا بېلو قابونو کې ږدي او هر څوک يې په خپله خوښه له ښوروا سره خوري. غوښه يو کس په ټولو وېشي. زياتره ماشومان او ځوانان د هډوکو غوښه خوښوي. پخوا د سبو او ميوو خوراک په کليو کې لږ رواج و؛ خو په دې وروستيو کې خلک د دې په ګټو پوه شوي دي او ډېر يې خوري.

په ودونو کې د ډوډۍ خوړلو آداب

په يوه کور يا يوه لويه حجره کې اوږد او لوی د سترخوان هواروي. ميلمانه خپل لاسونه مينځي او له دسترخوان څخه چاپېره پرفرش باندې کښېني. ټاکلي کسان د پلو غوري او نور اړوند خواړه راوړي.دوه يا درې کسان يوه يوه غوري ته کښېني. د خوړلو په پای کې دعا کوي اوله دسترخوان څخه خوربېږي.

په هوټلونو کې د ډودۍ د خوړلو آداب

په وروستيو کلونو کې خلک داسې فکر کوي چې د واده مراسم په هوټلونو کې بې ستونزو دي او يا دمنفي سيالۍ له مخې ورو ورو هوټلونو ته مخه کوي چې د خپل واده مراسم په هوټل کې سرته ورسوي که څه هم د هوټل لګښت ډېر دروند دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۵ - ۲۰) کلونه مخکې کله چې به مېلمانه هوټل ته وغوښتل شول او هلته به ورغلل، په هوټل کې به څوکۍ او مېزونه اېښودل شوي وو او مېلمانه به لس یا دوولس کسان د هر مېز شاوخوا څوکیو باندې کېښناستل .کله چې به د هوټل خدمتګارانو خوړه په غوریو او قابونوکې په مېزونو کېښودل؛ نور به نو ځنډ او معطلي جایز نه وه. هر څوک به چې په کراره خوځېده څه به یې لاس ته نه ورتلل،نو مجبور به و چې په کور کې ډوډۍ وخوري.

خو په دې وروستیو وختونوکې له یوې خوا په هوټلونوکې د خوړو کمیت ښه شوی دی، او له بلې خوا د پوهې په رامنځ ته کېدو سره د ډوډۍ خوړلو فرهنګ او آدابو هم بدلون موندلی دی.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې هریو د هغو آدابو په هکله چې ددوی کورنۍ یې د دسترخوان پرمخ د ډوډۍ د خوړلو په وخت په پام کې نیسي خبرې وکړي!

پوښتنې

- ستاسو په فکرډوډۍ خوړل په جلا کاسو کې ښه دي او که په ګډه سره په یوه کاسه یا غوري کې؟
- ډوډۍ خوړل په قاشقه او پنجه څه ګټه لري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د ډوډۍ خوړلو په هکله چې له پخوا څخه یې څومره بدلون موندلی پوښتنه وکړي او هغه دې په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسم لوست

خواړه

- په عکس کې کومې میوې وینئ؟

خواړه د انسانانو د ژوند د پایښت یوه اصلي او بنسټیزه وسیله ده چې هغه له مېوو، سبو، حبوباتو، لبنیاتو، کبانو، مرغانو، چرګانو، د چرګانو د هګیو او له څارویو څخه د خوړلو لپاره لاس ته راوړي.

زموږ خلک خواړه په ساده ډول خوري او ډول ډول مواد سره نه یوځای کوي.ځکه په دې پوهېږي چې که څومره مختلف مواد سره یوځای شي او یا هغو ته زیات جوش ورکړ شي، هومره یې د خوړو کیفیت کمېږي. مېوې او زیاتره سابه تازه یا اومه خوړل کېږي. خلک ځینې حبوبات او سابه پخوي او بیا یې خوري. شېدې له ایشولو څخه وروسته تومنه کوي چې مستې، پیروی، کُچ،خیدک(پنیر)، تروې(شرومبې) او کُرت ورڅخه جوړوي. که چېرته د اخواړه تازه وخوړل شي، ډېر ګټور دي.

په غوښو کې ډېره ښه غوښه د کبانو غوښه ده. کبان ډېر ډولونه لري؛ لکه: خاویار، خال لرونکي کبان، شیرماهي، لقه، اوزون بورون، قزل آلا او داسې نور ...

دویمه درجه د مارغانو غوښه ده؛ لکه: مرز (بودنه)، سی‌سی، زرکه، د چنچنو ډولونه، کورني او ځنګلي چرګان، قره قوش، زري کبک ، وحشي او اهلي فیل مرغ، هیلی(مرغابی) او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښه خلک په مختلفو ډولونو پخوي لکه: ډول ډول کباب، کوفته، منتو، ښوروا، چـــاینکي، یخني، تندوری، دوپیازه، کوزه بته، وریته، او داسې نور.
د کبابونو په څېر د غوښو پخول د خوړلو لپاره ښه اوبې زیانه دي.
په هر صورت د غوښې ډېر خوړل د انسان روغتیا او سلامتیا ته زیان رسوي. د اســلام لـــه مشرانو څخه یوه، داسې ویلي دي:
(له خپلو خیټو څخه د څارویو هدیره مه جوړوئ!)

د خوړو ډولونه

الف: هغه خواړه چې د اوړو (خمیر) او سبو څخه برابرېږي:
آش، منتو، سمبوسه، کُتَخي، قیماقي، آشک، اوماچ، بوګن‌آش، بولاني، دلده (د غنمو دل شوی خواړه) او داسې نور.

ب: هغه خواړه چې له وریجو څخه برابرېږي
پلو، چلو، قابلي پلو او ښلاښل ډولونـــه یـــې، شیربرنج، شـــوله، شـــورواېرنج، د وریجـــو او شړومبو اوګره، ډنډه کی، قولوتُرش او داسې نور.
کچړي قروت اوچاینکي زموږ د هیواد د خلکو ډېر پخواني خواړه دي.

ج: د وچې ډوډۍ ډولونه

د تناره ډوډۍ، د تبۍ ډوډۍ، خاصه ډوډۍ، د تبۍ پراټه،قماچ (کلوله ډوډۍ)، چپاتي، فتیـــره، اېشله، کلچې، ورقي کلچې، په تېړه باندې پخه شوې ډوډۍ، ګـــوش‌فیـــل، د ســـیلوډوډۍ، ګنځاخي، چپه تاوه او داسې نور.

کُتَخي

د بدخشان ولایت د اوزبکانو په منځ کې رواج لري.
دا خواړه د سوزمې، اوړو، پیازو او حیواني زېړو غوړیو کې جوړېږي.

د پخولو طریقه

میده شوي پیاز له سوزمې سره ګډوي او بیایې پر لرګینو تختو باندې د آغړل شوو اوړو زوالې (پیړی) د یوه استوانه یې شکل لرګي په واسطه هواروي. بیا دغه ګډ شوی پیاز او سوزمه پـــه هوارو شوو پیړو کې را تاووي او په یوه پلن دیګ کې یې د داغ شوو غوړیو په مـــنځ کـــې د پخېدو لپاره اچوي.
کُتَخي ډېر خوندور خواړه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتو

لازمي مواد: د پسه غوښه او لم، پیاز، ترمیده اوړه، پُلی (وچه خمیره)، زنکی (زیره)، هـــوړه، مُرچ، یوه اندازه غوړي، او لږه مالګه.

د پخولو طریقه

اوړه اغږي، بیا غوښه، پیاز، د پسه لم او هوږه دغوښې له ماشین څخــه باسي او یـــوه انــدازه میده شوی مرچ او مالګه ورسره ګډوي، بیا اغږل شوي اوړه کلوله کوي او له آش غوڅوونکي ماشین څخه یې باسي چې د نازکو تختو په شکل جوړېږي. بیا دغه اوار شوي اوړه د یوه ګــرد لوښي لکه د چاینک د سرپوښ په واسطه د دایروي ټوټو په شکل غوڅوي او بیا هغه غوښه، لم او له هغې سره نور یوځای شوي مواد چې مخکې تیار شوي دي، د کوچنیو کلولو په شـــکل را اخلي او د دایروی نازکو هوارو شوو اوړو پر منځ کې یې ږدي او په یوه ځانګړې بڼه یـــې راتاو او جوړ وي.

کله چې ټول منتو په دې شکل تیار شو نو د منتو د پخولو ځانګړې دیګ کې اوبه اچوي او د اور د پاسه یې ږدي او منتو د هغې په مخصوصو قالبونو کې چې مشبک او سوري سوري دي، ځای پر ځای کوي. پنځه یا شپږ قالبونه چې هر یو یې د منتو د څلوېښتو څخه تر پنځوسو دانو پورې د ځایېدلو ظرفیت لري، ډکوي او په دیګ کې یې ږدي او سرپې ترې.

هغه اور چې د دیګ د لاندې بلېږي، د دیګ اوبه په تدریج سره په بخـــار بـــدلوي. د اوبـــو بخارات د هغو قالبونو په تشوځایونوکې چې سر پر سر کېښودل شوی دي راتاوېږی، نو منتو په همدې بخاراتو کې لږ ترلږه په یوه ساعت کې پخېږي.

په ټولګي کې فعالیت

- د امکان په صورت او د لېسې د مدیر په اجازه دې زده کوونکي د آشپزۍ لوازم ا و د یـــو ډول خواړو د پخولو لپاره ضروري مواد ښوونځي ته راوړي او په یوه مناسب ځای کې دې هغه پاخه کړي.

پوښتنې

- خواړه د انسان په ژوند کې څه رول لري؟
- د انسانانو لپاره ډېر ښه خواړه کوم خواړه دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې تېرې شپې د خوړو په هکله چې څرنګه برابر شوي وو؟ معلومات په خپلو کتابچو کې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریم څپرکي لنډیز

میلمه پالنه زموږ د خلکو د لرغونو دودونو څخه ده. پخوا زموږ د هیواد په ډېرو سیموکې خلکو د جوماتونو په څنګ کې قومي میلمستونونه درلودل چې د هیواد په شمالي سیموکې ورته قوش خانه او په جنوبي او لویدیځو سیمو کې یې ورته حجره ویله. خلك په کلیو کې د ښارونو په پرتله ډېر میلمانه لري. څرنګه چې په کلیو کې د ډوډۍ خوړلو او د شپې تېرولو لپاره رستورانتونه او هوټلونه نه وي نو مسافر میلمه مجبور وي چې د دوستانو کورونو ته ولاړشي.

زموږ د ګران هیواد د کابل په ښار او ځینو نورو لویو ښارونو کې په رسمي اواجتماعي میلمستیاوو او ودونو کې خلك په هوټلونو کې په قاشقه او پنجه د میز په سر ډوډۍ خوري خو د ولایتونو په ډېرو سیمو، کلیو او ښارونو کې ډېر خلك پر فرش شوي ځای پرځمکه کښېني او ډوډۍ په لاسونو خوري.

زموږ خلك په کلیوکې سهار ډوډۍ لږه او د شپې ډېره خوري، د ډوډۍ د خوړلو په وخت کې د کور ټول غړي د کور پر فرش باندې د دسترخوان څخه چا پېره کښېني او او په معمولي توګه یو یا درې تنه په یوه کاسه سره کښېني.

د ډوډۍ خوړل په ((بسم الله الرحمن الرحیم)) سره پیل کېږي او خواړه په کرار او پرته له خبرو خوري، د خوړلو په پای کې کاسې پاکوي، د کور مشر دالله تعالی د نعمتونو د شکرانې په خاطر چې دوی ته یې ورکړي دي دعا کوي او نورغړي آمین وایي.

خواړه د انسانانو د ژوند د دوام بنیادي وسیله ده زموږ خلك خواړه په ساده ډول خوري. ډول ډول او ډېر مواد سره نه ګډوی. غوښه په مختلفو ډولونو پخوي او خوري یې لکه: د کباب ډولونه، کوفته، منتو، ښوروا، چاینکي او داسې نور.

ډېره ښه غوښه د کبانواو مرغیو غوښه ده.

خلك د شیدو، د سابو د ډولونو، وریجو، دانو، اوړو او د غوښو څخه ډول ډول خوندور خواړه پخوي,لکه: سمبوسه، منتو، آش، کتخي، ګنزاخي، دیلو ډولونه، کچري قروت او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم څپرکی

سیمه ییزې جامې

د دې څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د خلکو د سنتي او سیمه ییزو جامو، پښویا پـایزارونو او د خولیو د بېلابېلو ډولونو سره بلدېږی او زده کوونکي به د دې لوست پـه ویلـو سـره د هغو ګڼو لباسونو سره چې د خلکو په منځ کې دود دي لکه څـادر، چپن، پټو، کمـیس او پرتوګ، د ښځو او نارینه وو واسکټونه، د ښځو څادریو او څړوکو سره آشنایي پیدا کـړي. په دې لړکې به زده کوونکي د ماشومانو، تنکیو ځوانـانو، او د سـړیو د ځـانګړو مراسـمو جامې او هغه جامې او خولۍ چې نړیوال نوم لري وپیژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنتي او سيمه ييزې جامې

- تاسې گران زده کوونکي په ملي- مذهبی ورځو، جشنونو او مېلو کې کوم ډول جامې اغوندئ؟

زموږ خلکو له پخوا څخه د ورېو، پومبې (خامتا) او له وربښمو څخه دجوړوشوو جامو او د خارويو د څرمنې له ځپليو سره بلد او روږدي شوي وو چې ټولو به دا لباسونه او کالي خپله جوړول. ورۍ، پومبه او وربښم به ښځو او نجونو وربشل بيا به يې کسبگرو او د تنستو دستگاوو ته وربشلي تارونه وروړل.

کسبگرو به په تنستوکې تارونه پيپل او له هغې څخه به يې ډول ډول ټوکران لکه: خامتا، اَلَچه، چکمن (پشمي چپن) او داسې نور اوبدل چې ځينې به يې اغوستل او ځينې به يې د پردو، فرشونو او دکور په نورو سامان آلاتو کې کارول.

هغه سنتي جامې چې زموږ په هېواد کې تراوسه پورې دود لري، په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چپن، جبلک، چکمن، قاقمه، گوپیچه، کمیس اوپرتوگ، واسکټ، پوستین، پوستینچه، څادري، څادر، لونګۍ، پټو، پکول، ورینه څونډۍ داره خولۍ، قره قلي، ګلدوزي شوي خولۍ، د مشکنو خولۍ، او داسې نور چې په لاندې ډول جلا جلا تشریح کېږي.

الف - چپن

چپن په اصل کې زموږ د هېواد د شمال او شمال ختیځو ولایتونو دخلکو جامه ده. چپن لستوني، ښکلي یخن، مخ، استر او فراویز لري. د مخ او استر منځ یې له پومبې څخه ډکوي چې بدن تود وساتي. د اوږې له سرنه تر لمنې پورې لستوني په موازي ډول بخیه کوي چې پومبه یې بې- ځایه نه شي. د چپن د یخن په برخه کې ښکلي فراویز چې له وربښمو څخه د نوار په ډول اوبدل کېږي،ګنډوي چې چپن ته ښکلا ورکوي. د چپن د مخ او استر ټول رختونه د پومبې له تارونو څخه دي او ځینې له وربښمینو تارونو هم جوړ وي.

ب - جبلک: (Jelak)

جبلکې بې پختې سپکه چپنه ده او د ګرمۍ د موسم ښکلی او سپک لباس دی. خلک جبلکه پر اوږو باندې اچوي او لستوني یې کم تر اغوندي. جبلکه د تار، سنډو او ځینې وختونه یې له وربښمو څخه هم جوړوي.

وربښمینه چپن او جبلکه د نقش او رنګ په لحاظ د اَلَچې، قناویز، غراوي او د شاهي چپنو په نومونو سره یادېږي.

ج - چکمن

چکمن هم د چپنې په ډول ده، خو د چکمن تان (رخت) د یو ډول پسه له پستو وړیو څخه چې د "ګډیک" (Gadik)په نوم یادېږي، همدارنګه د غژګاو له ډېرو نرمو وینښتانو څخه هم اوبدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چکمن ډېر ښه تان(بَرَک) د بدخشان په غاران، په میدان وردگ، هزاره جاتو اود غزني پــه مالستان کې ډېر جوړېږي.

د – قاقمه

قاقمه هم د چکمن په ډول له وړیو څخه جوړېږي؛ مگر د دې تار نرۍ وربشل کېږي. رخت یې نازک دی او پت نه لري او د جبلکۍ په څېر سپکه ده.

د بدخشان په شغنان، هزاره جاتو او د هېواد په ډېرو سیموکې له نرمو وړیو څخه جاکټونــه د غاړې دسمالونه، دستکشې، جرابې او ښکلې خولۍ اوبدل کېږي چې ډېر شهرت لري.

هـــ - گوپیچه

دا چپن لنډه لمن لري چې د مخ او استرمنځ یې له پُنبې څخه ډکوي.

له پنبې څخه ډکه شــوې گوپیچــه زیــاتره چــاپ انــدازان پــه وزلوبه(بزکشی) کې اغوندي. بې مالوچو او نازکه گوپیچې هم شته.

و- پټو

پټو یا قدیفه (څادر) یوه داسې جامه ده چې لستوڼي، غــاړه او پاینڅې نه لري. څه باندې دوو مترو په اندازه اوږدوالی او سور یې یو یا یونیم متر وي. له وړینو، تارونو او ســنډې تو کرانــو څخه جوړېږي.

پټو په پخوانیو وختونو کې زموږ د هېواد په جنوبي او شــرقي تودو سیمو کې خلکو اغوسته؛ مگر نــن ورځ دا پــه ټــول افغانستان کې مروج شــوی دی. پټــو د ســنډې، نخــې او وربښمینو تارونو په واسطه گلدوزي او ښکلي کوي. په ځانگړې توگه کنــدهاری هنرمنــدې ښځې او نجونه پټو په عالي سبک او طرز سره گنډي.

پټو زیا تره له وړیو څخه جوړېږي.او مشهور ډولونه یې: کابلي، هراتي، کشمېري او اســتالفي پټوگان دي. تاري او کرباسي ډول ته یې کېش وایي چې په کوهدامن، په ځانگړې توگــه پــه استالف کې جوړېږي چې زیاتره د ټولنې غریب خلک او سپین ږېری ترینه کاراخلي. قدیفه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کندهار کې ورته دوپټه، په ننګرهار کې څادر او په پکتیکا کې ورته تاځر وايي، په ځینو وختونو کې د هغې حاشیې د وريښمو د تار په واسطه ګلدوزي او ښکلې کوي.

ز- واسکټ

واسکټ بې لستوڼي جامه ده چې زموږ د هېواد په ټولو ښارونو او کليو کې د خلکو تر منځ د دې اغوستل دود لري.

واسکټونه وړين، تاري، سنډي او د وريښمو مختلف ډولونه لري. نسبت ګوپيچي او کرتۍ ته سپک دي. د دې ډولي او تَجَمُلي ډولونو ته د چرمه کارۍ او ګنډدوزۍ واسکټونه وايي.

د ښکلا لپاره پکې ډېر ګلان او ډيزاينونه، مرۍ، کوچنۍ آيينې او وړې ځلېدونکې ستارې ګنډي.

د چرمه کارۍ واسکټونه ماشومان، ځوانان،اوتنکي ځوانان د خوشحاليو په ورځو، نوې کال، مذهبي اخترونو، جشنونو او په ملي ورځو کې اغوندي.

ح- پوستين

پوستين د پسه،ګيدړ، سنجاب، خفک او دسمور له پوستکو څخه چې پاسته او نرم دي جوړوي دا د ژمي تود لباس دی. پوستين د چپن او چکمني په څېر لستوڼي، يخن او اوږده لمن لري. د تَجَمُّل او ښايست په مقصد پوستين په سرو، زېړو او نارنجي تارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلدوزي کوي چې دا ډول پوستين ډېر ښکلي او شاهانه وي. د غزني پوستين له پخوا څخــه شهرت لري. د پوستين د خرڅلاو دکانونه اوس په کابل او د هېواد په نورو ښارونو کې ډېــر دي.
نړيوال سيلانيان پوستين په ډېر اوچت قيمت اخلي.

ط: پوستينچه

پوستينچه هم د پوستين په شان ګنډل کېږي، مګر د دې لمن د پوستين له لمنې څخه لږه لنډه ده.

ی- افغاني ګنډ

افغاني ګنډ هم سنتي جامه ده. ښکلې ګلدوزي لري چې ښځې او نجونې يې د نوي کال په ، جشنونو او نورو ملّي او دخوشحاليو په ورځوکې اغوندي.
په دولتي ادارو، ښوونځيو، مدرسو او پوهنتونونو کې کارمندان، زده کوونکي، او مُحَصّلان په عمومي توګه د زينتي جامو پرځای ساده جامې او دريشي اغوندي، که څه هم دريـــشي زمــوږ دوديزې او ملّي جامې نه دي، خوبين المللي يونيفورم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سنتي او وطني جاموخرنګوالی او دګنډلو ډولونه په خپلو کتابچوکې ولیکي او د هرې ډلې استازی دې هغه د ټولګي په مخ کې ووایي.

پوښتنې

- کوم ډول جامو ته سنتي جامې وایي؟
- د واسکټونو بېلا بېل ډولونه ولیکئ.؟
- توریستان کوم ډول پوستین او پوستینچه خوښوي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د سنتي جامو په هکله د خپلې کورنۍ له غړو او نورو مشرانو څخه معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته لسم لوست

د خولۍ او څادر ډولونه

- تاسې څو ډوله خولۍ پېژنئ؟

الف - پکول

پکول په دوه ډوله دی. یو هغه پکول دی چې د څارویو له پوستکي څخه جوړېږي چې د یخنۍ، واورو او باران په موسم کې سر تود او همدارنګه یې له بهرنــي احتمالي لیکرونو او د لمر لــه تاوڅخه خونــدي ســاتي. دې پکولونو ته تیلپک هم وایي. بل ډول هغه پکول دی چــې لــه وړین توکرڅخه جوړېږي. ګرد

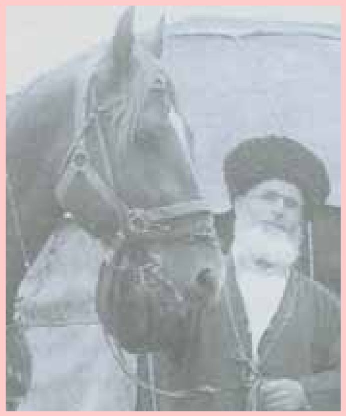

او موړې لرونکی دی. په اغوستلوکې د آسانی پــه سبب مجاهدینو د جهاد په دوران کې له پکول څخه ډېره استفاده کوله. د پکول جوړولــو مــشهور او اصلی مرکزونه د نورستان او چترال سیمې دی. د بدخشان په شغنان کې ښځې د ګدیک له وړیــو څخه نفیس پکولونه اوبي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د قره قلي خولۍ

دغه خولۍ د قره قل د وري له پوستکي څخه جوړېږي. د قره قلي خولۍ زياتره د ډول او سينګار په مقصد استعمالېږي. دغه پوستکي ګلدار او ډول ډول رنګونه لري لکه: کبودچه، شتري، تور، سور،سپين، برګ او داسي نور.

د پوستکي ګلان د هغه د وړيو منظمه چين خوردګي (کوړۍ شوې وړۍ) کتارونه دي چې د هغې د ښکلا سبب ګرځي.

تجربه لرونکي د پسونو خاوندان او شپانه پوهېږي چې کوم رنګ قُچ (نر پسه) له کوم رنګ مېږي سره جوړه کړي چې دهغوی ديوځای کېدلو په پای کې داسې وری چې پوستکی يې ښکلی او د په زړه پورې رنګ لرونکي وي وزېږي.

همدارنګه په ځينو وختونوکې پوهېږي چې د وري د پوستکي ګلان د هغې له زېږېدوڅخه وروسته خلاصيږي او هغه ښکلا چې د مور په خېټه کې يې لري، له منځه ځي؛ په دې سبب د مېږې سر، د بچي له پيدايښت څخه مخکې پرې کوي او بچي يې له خېټې څخه را باسي. دا ډول پوستکی د (تِقر) په نوم يادوي، چې ډېر قيمتي وي.

ځيني خلک وايي چې د پوستکي په خاطر د وري د سر پرې کول بې رحمي ده.

ج- کندهارۍ، اوزبيکۍ او هزاره ګۍ خولۍ

دا ډول خولۍ د (تاقين) په نوم هم يادوي چې له نخي ټوکر څخه جوړېږي. بيايې د ورېښمو او سنډي رنګينو تارونو په واسطه ګلدوزي کوي.

په اندراب، چاه آب او تخارکې د خولۍ ګلونه يو له بل سره نږدې نږدې اوکوچني کوچني ګنډي چې دې ته (چکن دوزي تاقين) هم وايي. کندهارۍ خولۍ هم ډېرې ښکلې او نفيسې خولۍ دي. په دې کې مُهرۍ (مشکنې) ستارې او وړې وړې ځلانده ښيښې کاروي چې ځانګړې ښکلا او ځلا ورکوي. دا ډول خولۍ د فراه او نيمروز په ولايتونو کې هم ګنډل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خولۍ چې په بامیان، غزني، ارزگان، سمنگان او درهٔ صوف کې گنډل کېږي، د گلدوزۍ له مخې د فاریاب، جوزجان، شبرغان او مزار خلکو له خولیو سره ورته والي لري.

هغه زربافت دوزي خولۍ چې د زري تار څخه گنډل کېږي دوردگو په ولایت کې دود لري چې د زرتاري خولیو په نوم یادېږي.

د – لونگۍ

لونگۍ ته دستار، پټکی، پگړۍ، سله، لنگوټه او عمّامه هم وایي.

لونگۍ د نارینه وو د سر لپاره ده چې له ځانگړې خولۍ سره یې پر سر تړي. زمونږ د هېواد په ټولو ولایتونو کې د دې په سرکول رواج لري. د پکتیا، پکتیکا، خوست، قندهار، مزار شریف، میدان وردگ، د غزنی مقر، کټواز او نورو ډېرو ولایتونوکې خلک لوی او ډول ډول دستارونه په سر تړي او د هرې سیمې د خلکو دستارونه یوله بل څخه یو څه توپیر لري.

پخوا به د ستار د سان یا ململ د سپین ټوکر څخه جوړېده، خو اوس د لونگۍ په نوم یو ډول ټوکر اوبدل کېږي چې د (۴- ۵) متره اوږدوالی او د (۵۰ – ۶۰) سانتي متره پلنوالی لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لونګۍ ټوکر، ورین، تارین، سنډین،وربښمین او یا د دې ټولو څخه ګډ وي. زموږ د هېواد دیني عالمان او روحانیون سپین یا تور دستار تړي او نور خلک د خپل ذوق او خوښې سره سم رنګونه غوره کوي.

لونګۍ زموږ د خلکو لرغونی لباس دی خو ځوانان، د مکتبونو زده کوونکي، محصّلان او د دولت کارمندان یې، په ښوونځیو، پوهنتونونو او په رسمي مؤسساتو او ادارو کې لږ په سر کوي.

هـ - څادري

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا بــه د اشــرافو کورنیو ښځو په ښارونو کې اغوستله. په کلیو کې یې رواج کم و. اوس یې په کلیو، ښارونو او هرځای کې ښځې او پیغلې اغونــدي. ښځې او نجونې یې په رسمي دولتــي ادارو، مدارســو او د عــالي تحصیلاتو په مؤسساتو کې ډېرې نه استعمالوي؛ بلکې پرځای یــې څادر ټیکری (پوړنی) په سر کوي او داسلامي حجاب رعایت هــم پکې په ښه توګه کیدای شي.

څادري د بهرنیو نفیسو او قیمتي ټوکرانو څخه په آبي، لاجوردي، ماشي، فــولادي، ســپینو او داسې نورو رنګونو کې جوړیږي چې ښځه له سر څخه تر پښو پورې پوښي (پټوي). څادري د سر په برخه کې ځانګړې ، بخیې او ګلدوزي شوې خولۍ لري. د څادري هغه برخــه چــې د سترګو د پاسه رالوېږي، جالۍداره وي چې له هغې څخه لاره یا نور شیان ولیدلی شي.

و- څادر، ټیکری (ځړوکی)

ټیکری د ښځو او نجونو د سر او بدن پټوونکی دی چې په زیاتو آسیایي او اسلامي هېوادونــو کې یې ښځې او نجونه په کور، بهر، مدارسو، د لوړو زده‌کــړو پــه تحــصیلي مؤســساتو، پوهنتونونو او د کار په ساحو کې اغوندي.

ځړوکي د رنګ، د ټوکر د ښرنګوالي او اندازې له مخې، بېلا بېل ډولونه لري. د ځړوکي یــا ټیکري تَجَمّلي ډول چې د هغه ټوکر هم زیات او لوی وي، ګلدوزي کېږي چــې ښــځې او نجونې یې په ودونو، جشنونو، مېلو او داسې نورو د خوشحالیو په ورځو کې په سر کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

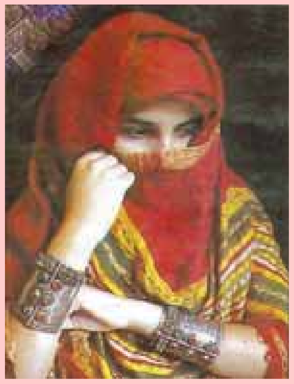

ټیکري د ساده ململ، ښکلي وربښمین؛ همدارنګه د سپین، تور او رنګه ګاچونو په ډول هـــم جوړیږي.

د لوست نوي اصطلاحات

ستر	پرده، حجاب
روحانیون	مذهبی لارښوونکي
معروف	مشهور - معلوم
نوار	فیته

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د ښوونکی په لارښوونه په ډله ییزه توګه د خپلې سیمې او ولایت د جامو د ښکلا او ډولونو په هکله معلومات ولیکي او نوروته دې ولولي.

پوښتنې

- قره قلی خولی، پکول، توپۍ، کندهاری خولی، زري خولی، اوزبیکي خولی، هـــزاره ګـــې خولی، ځائي او ننګرهاری خولی کوم ډول خولی دي.
- ستاسی په نظر که چېرته د ځادری په شکل او د ګنډلو په طریقه کې بدلون راوړل شي ښه به وی او که نه؟ په دې کې خپل نظرونه څرګند کړئ.

کورنی دنده

- زده کوونکي دې د خپل کور اوخپلوانو، څخه د سنتي کالیو لست برابر کړي او ټولګي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څپلۍ او پایزارونه

لکه څنګه چې وايي: «ستاسې پښې ستاسې دويم زړه دی» څه مفهوم لري؟

چمبوس (وتارې)

زموږ د ګران هېواد خلک له پخوا څخه د څرمنې پای افزارونو په پښو کولو سره روږدي وو چې د هغې له جملې څخه يو ډول، چمبوس دی. چمبوس اوږد پوست ساق او ډبل تلی لري چې د جرابو اوپايتاوو سره په پښو کېږي.

په دې توګه پښې له يخنۍ، ګرمۍ او همدارنګه د تېرو، لرګيو، اغزيو او د ضررې شيانو له ټکرونو او ليکرونو څخه خوندي ساتي. هغه بزګران چې له سهار څخه تر ماښامه پورې کار کوي، شپانه چې په غرونو او دښتو کې تل د څېلو وزو او مېږو د رمو پسې روان وي؛ وتارې د هغوی ډېر ښه پای افزار دي.

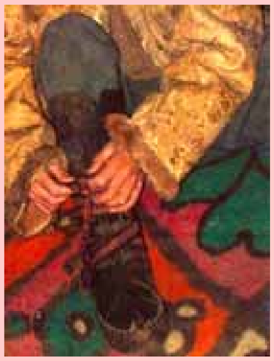

مُوکِۍ

موکی هم د غوايي، وزو او د ګډو (مېږو) له څرمنې څخه ګنډي.

د دې ساقونه د چمبوس څخه لږ لنډ وي او بندونه نه لري او کله کله يې د ښکلا او سينګار لپاره په ساقونو کې ګلان او څونډې ګنډي.

څپلۍ

څپلۍ زموږ د هېواد د تودو سيمو د خلکو پاپوښونه دي. د دې تلې له ډبلې څرمنې او ربړ څخه جوړېږي، پاسنۍ برخه يې له نازکې(نرمې) څرمنې څخه او د تلې په دوارو خواوو پورې داسې ګنډي چې هم د ګوتو او هم د پښې د پوندې خواوې خلاصې وي چې پښې د ګرمۍ او خولو احساس ونه کړي.

په دوو تسمو او يوه سګګ (غربی) باندې د پښې بل اړخ ته ترل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پکتیا او خوست په ولایتونو کې چې د مزرو څخه د ټوکرۍ او نور سامان اوبدلو صنعت مروج دی، له همدې موادو څخه د مزرو څپلۍ هم جوړوي چې بې وزله خلک یې ډیر کاروي،خو ډېر دوام نه کوي.

موزه

د موزو پېښو کول زموږ په هېواد کې له پخوا زمانو څخه رواج و.
موزې زیاتره د غرڅه او نورو ښکاروېو له څرمنو څخه جوړوي. دا ډول موزې ډېرې نرمې او دوام داره وي او چاپ اندازان یې په پښو کوي.
هغه موزې چې د مصنوعي څرمنې څخه جوړېږي، د هغو ځینې ډولونه دننه منځ کې پَت لري چې پت لرونکی ډول یې ښځې ډېر خوښوي.

مسحۍ

مسحۍ تقریباً د موزو په شکل دي، اوږده ساقونه لري؛ مګر د موزې په شان کرې نه لري.
مسحۍ د جرابو، پایتاوو او له کَلَوشو سره په پښو کېږي. د هېواد په شمالي برخو، کابل او په زیاترو لویو ښارونو کې یې له پخوا څخه عالمان، روحانیون او شتمن خلک د ژمي په موسم کې په پښو کوي.

جرموق

جرموق د مسحۍ یو ډول دی چې لنډ ساقونه لري او د نارینه وو د ژمي پای افزاردي. دجورابو، نفیسو پایتاوو او د کلوشو سره په پښو کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پڼې (پیزار)

پڼې له عادي څرمنو څخه جوړېږي. د مخې پاسنۍ برخه کې د تسمې نرۍ څوکه د چـــرګ د قرقرې په ډول پورته راکږه شوې وي او د پوندې په برخه کې يې هم يوه اوچته تسمه د نيولو

او پښو کولو لپاره ګنډلې وي. د پڼو تجملي او ښکلي ډولونه هم شته چې د هغې څرمن ښکلي ګلدوزي کوي. د نارينه وو پڼې په معمولي توګه ساده او کلکې وي او ښځينه پڼــې ښـــکلې، نازکې او ګلداره وي. هغه پڼې چې په ځلېدونکې سنډې او زرې تار سره ګلدوزي شوي وي، هغې ته زرې پڼې وايي.

کړاوې

دا لرغونی پای‌افزار ترکاڼ له لرګي څخه تراشي چې په هغې کې د پښو کولو د آسانۍ لپاره يوه تسمه کلکوي. کړاوې د اوداسه لپاره ښه پای افزار دی او اوس يې په حمامونو کـــې ډېـــرې کاروي.

لرګين بوټان

د بدخشان په درواز ولسوالۍ کې د غوزانو او دتوت د ونو له کُنډې څخه د بوټــانو غونــډې پای‌افزارونه جوړوي چې له جورابو او چمبوسو سره يې په پښوکوي. دا بوټان ډېر کلـــک او پښې خوږوي، خو اوس نه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټان

څرنگه چې زموږ په هېواد کې له پخوا وختونو څخه څرمن ډېره پيدا کېدله، نو په همدې لحاظ پـــه ډېـــرو سيمو کې د بوټانو گنډل له پخوا څخه دود درلود. په ښارونو کې بېلا بېلې رستې وې چې د نارينـــه وو، ښځو او ماشومانو له پاره يې بوټان گنډل.

د کابل په ښار کې د بوټ گنډلو مشهوره راسته په "خيابان" کې واقع وه.

همدارنگه د (بوټ آهو) کارخانه هم د کابل په ښارکې ډېره مشهوره وه.

په ټولگي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې له بهر څخه د راوړل شوو پـــای افزارونو صحي او اقتصادي زيانونه او دويمه ډله دې د وطني پای افزارونو صحي او اقتصادي گټې وليکي او په ټولگي کې دې ووايي.

پوښتنې

- ستاسې په نظر که له وطني څرمنې څخه بوټونه جوړشي، ښه به وي او که له بهرنيو؟
- که د وطني پای افزارونوجوړولو ته پاملرنه وشي او د هغې کيفيت ته د خلکو د خوښـــې او ذوق سره سم بدلون ورکړ شي؛څومره گټه به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هغه پای افزارونه چې په کليو، ښارونو او ولايتونو کې يـــې خلـــک پـــه پښو کوي، د هغوی لستونه برابر کړي او له ځانه سره دې ټولگي ته را وړي او ودې وايي چې له هغوی څخه کوم يو وطني پای افزارونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

زموږ خلکو د پخوا څخه د وړينو، نخي، وريښمو، د پوستکو د جامو او د څرمنې پای افزارونو سره عادت درلوده او دغه ټولې جامي يې پخپله جوړولې.

وړی، پنبه او وريښم به ښځو او نجونو وريشل او بيا به خلکو په لاسي کار ګاوو کې او بدل هغه جامې چې تر اوسه زموږ په ګران هيواد کې کارول کېږي لکه چپن، جبلک، چکمن، قاقمه، ګوپيچه، کميس او پرتوګ، واسکټ، پوستين، څادري، څادر، پټکی او لونګی، پټو، پکول، خولی، قره قلي، ګلدوزي شوې خولی، د زري تار لرونکی خولی او داسې نور.

چپن: د هيواد د شمال او شمال ختيځو سيمو د خلکو جامه ده، داسې جامه ده چې لستوڼي، ښکلی يخن، مخ او استر لري او د مخ او استرمنځ يې ورته د مالوچو څخه ډکوي؛ تر څو چې بدن تود وساتي.

جبلک: بې پختې سپکه چپنه او د اوړي د ګرم موسم د تجمل جامه ده.

چکمن هم د چپن په ډول ده. مګر د چکمن ټوکر د يو ډول ميږو د پستو وړيو **څخه** چې د ((ګديک)) په نوم ياديږي او د غژګاو له وېښتانو څخه چې ډېر پاسته دي اوبدل کېږي.

پټويا څادر داسې جامه ده چې لستوڼي، يخن، او پايڅې نه لري، دوه متره اوږدوالی، يو يا يونيم متر سور لري، له وړين تاري يا سنډې ټوکر څخه په ډېره ښکلې بڼه جوړيږي.

واسکټ بې لستوڼي نيم تنه يې جامه ده چې زموږ د هيواد په ټولو ښارونو او کليوکې دود دی.

پوستين د پسونو، د ګيدړ، سنجاب، خفک او د سمور پوستکي څخه جوړوي چې د ژمي توده جامه ده د چپن په ډول اوږده لستوڼي ښکلې غاړه او لمن لري.

افغاني ګند هم يوه دوديزه او د ښکلي ګل ګنډ شوې جامه ده چې نجونې او ښځې يې په خوشحالی او ملّي ورځوکې اغوندي.

لنګی: د نارينه وو د سر سرپوښ دی چې د ځانګړې خولی سره يې په سر تړي، په ټولو ولايتونو کې د دې په سرول دود لري.

څادري د ښځو د ستر او حجاب جامه ده چې پخوا به په ښارونو کې د اشرافو کورنيو ښځو اغوستلې، اوس هم په ښارونو او کليو کې دود لري.

څپلی، چمبوس، موکي، چپلي او د پای افزارونو نور ډولونه په هيواد کې دود دي چې خلک يې له څرمني، پوستکي، او نباتاتو څخه جوړوي او د اقليمي شرايطو سره سم يې په پښو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

تفريحي او سيمه ييزې لوبې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي د سيمه ييزو لوبو په دوديزو ارزښتونولکه سانګه وهل، وزلوبه، د څوانـانو او ماشومانو د لوبو په بېلابېلو ډولونو چې زموږ دهيواد په هرګوټ کې دود دي پوهيږي.

زده کوونکي بايد د ماشومانو او ځوانانو د بېلابېلو سيمه ييزو لوبو ډولونه وپيژني.

آس چې ښکلی او د غښتلي بدن څاروی دی، زده کوونکي دې له هغې څخه د ګټې اخيستلو طريقه زده کړي, او په دې باندې دې وپوهيږي چې آس ته د سورلی او د پيټي دليږدولو سربيره، د بهرنيو سيلانيانو پاملرنه را واړوي.

زده کوونکي دې دا زده کړي چې په کوم ډول کولی شي چې سانګه وهلو او وزلوبی ته ديوې افغاني ملي لوبې په توګه نړيواله بڼه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلم لوست

سانګه وهل

سانګه وهل (نیزه بازی) کوم ډول لوبه ده؟

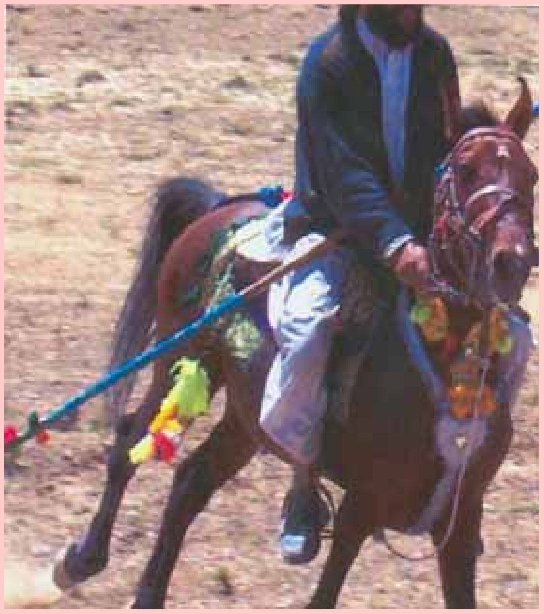

سانګه وهل ډېره پخوانۍ او په زړه پورې لوبه ده چې زموږ د ګران هېواد په سویلي سیمو؛ لکه: غزني، پکتیا، لوګر او پکتیکا کې ډېره کېږي.

سانګه وهل د دې خلکو دودیزه لوبه ده.

کوم آسونه چې د سانګې وهلو لوبې ته روزل کېږي، دوزیرستان له سیمې څخه یې راولي، چې هغو ته وزیري آسونه وایي.

دا آسونه اوچته غاړه، تېز او نازکه غوږونه، متناسب اندام، مشکي، کرنګ، کمیـد، سُـرخون، اَبـرَش، سـمند، قره کهراو داسې نور رنګونه لري. نیزه بازان هغه سمند آسونه چې تور څنګونه او دهغه له پاسه سپین رنګ او په تندی کې سپین خال ولري، د دې لوبې لپاره خوښوي. هغوی خپل آسونه په ښکلو زینونو او ځلونو، په وربښمینو ځوندېو لرونکو دستمالونو او یالپوښونو سره چې په هغې کې کوچنۍ هنداري لګېدلې وي، سینګاروي.

نیزه تېره نوک (څوکه) لري او د اوسپنې یا له کلکو پولادو څخه جوړېږي چې د دوو یا درې مترو د بانس لرګي په سر کې یې کلکوي. د نیزې د لرګی اوږدوالی زیاتره د نیزه باز په خوښه وي.

نیزه بازي د اخترونو په ورځو، د نوروز په مېلو، ودونو، زوکړو او د خوشـحالیو پـه نـورو مراسمو کې ترسره کېږي چې ټول خلک د ننداري او سیل لپاره د نیزه بازۍ ډګر ته په ډېـره مینه ورځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سانگې وهلو د لوبې طریقه

له مشرانو څخه یوتن په خپل ځادرکې د لرگي نیم متره موړې راوړي او د سیالۍ د ډگر په منځ کې یې د څو قدمونو په واټن په ځمکه کې ټکوهي او بیا هر نیزه باز په خپل آس باندې سپور په ښي لاس کې یې نیزه او په کیڼ لاس کې یې د خپل آس قیزه (واگی) نیولې وي ، په خپل وار سره د لوبې ډگر ته ورځي او د موړې د راپورته کولو په مقصد خپل آس هغه لورې ته په منډه کوي. په دې وخت کې ډولچي چې د موړو په خوا کې تیار ولاړ وي، د سواره او د آس د تَهَیُّج او مستۍ په خاطر د ډول آواز تېزوي او

نندارچیان چې د سواره د منډې په لور دواړو خواو ته په کتارونوکې ولاړ وي، د هغه د بري لپاره لاسونه پړکوي. نیزه وهونکی خپل ځان له نیزې سره د موړې په خوا را ټیټوي او د نیزې څوکه په زور سره په موړې کې ور ننباسي او هغه په ډېر مهارت او تیزۍ سره له ځمکې څخه راباسي.

د نیزه بازانو له گډون کوونکو څخه هر یو په خپل وار سره دا فعالیت سرته رسوي. هرچا چې ډېر بري لاس ته راوړل دلوبې دویم پړاو ته لاره پیدا کوي.

د نیزه بازۍ دویم پړاو

یوځل بیا یو څو دانې موړې په ځمکه کې ټکوهي او باید چې اتل نیزه باز دا ټول موړې د آس په یوه منډه یو په بل پسې د نیزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي او اوچت یې کړي. کله چې په دې کار هم بریالی شو، بیا یو دسمال د تنکۍ لښتې په سرکې بندوي یا د نصوارو قطۍ چې کوچنۍ آیینه لري، اتل نیزه باز ته یې نیسي چې دا شیان هم د آس د ځغاستې په حالت کې د خپلې نیزې په څوکې را اوچت کړي او دا ټول حرکتونه باید په زیات سرعت سره سرته ورسېږي.

دا عمل څو واره تکرارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیالۍ سرته رسېدل غالباً دوه یا درې ساعته نیسي او بیا پای ته رسېږي. د سیالۍ د پایلې خوشحالي د ټوپکو په ډزو او ملي اتڼونو سره بدرگه کېږي. د مسابقې د اتل او ټولو نیزه بازانو لپاره بېل بېل انعامونه لکه: نغدې روپۍ، پسه، نوې جامې، لونگۍ، چپنه او داسې نور شیان ورکول کېږي. البته د لوبې د اتل انعام له نورو نیزه بازانو څخه زیات وي. همدا شان پسه حلالوي او نیزه بازانو ته مېلمستیا ورکوي. ډولچي خپل انعام نغدې پیسې اخلي.

په ټولگي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د نیزه بازۍ د آس ځانگړتیاوې ولیکي او په ټولگي کې دې ولولي.

پوښتنې

- د نیزه بازۍ په لوبه کې څو سپاره برخه اخلي؟
- نیزه بازي زموږ د هېواد په کوم زون کې ترسره کېږي؟
- د نیزه بازۍ د اجرا کولو طریقه تشریح کړئ؟
- کېدای شي چې د نیزه بازۍ لوبه ملي او بین المللي شي؟ خپل نظرونه څرگند کړئ.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې په خپل کلي، ښار او سیمه کې د نیزه بازۍ په هکله معلومات راټول او په راتلونکي درسي ساعت کې دې خوتنه خپلو ټولگیوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ویشتم لوست

آس

- آس څه ډول څاروی دی؟

آس زورور، مقاوم او قوي هیکله څاروی دی چې په یقیني توګه په پخوانیو وختونو کې وحشي و، بیا انسانانو وروسته اهلي کړ. له آسونو څخه پــه بــار وړلو، سورلۍ او ان په جګړو کې کار اخیستل کېږي.

په پخوا زمانو کې هم لکه د نن په شان د جګړو ډګرونو ته د وسلو او جنګي سامانونو دلېږدولـــو اود دې خـــدمتونو د سرته رسولو لپاره له آس څخه کار اخیستل کېده.

آس د هغه د بدني جوړښت او کاراخیستلو له نظره په درې ډوله دی:

الف- د وزلوبې آس. ب- پیګه آس، ج- یابو.

الف- د وزلوبې آس

د آسونو د روزونکو د تجربې له مخې سربیره د آسونو له جنـــسیت څخه د ځینوځانګړیو رنګونو لرونکي آسونه په طبیعي توګه د نـــورو رنګونو پر آسونو باندې ښېګڼې لري، لکه:جېرن (Jeran) آس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې سره سره د وزلوبې ښه آس هغه آس دی چې اوچته ونه او اوږدې پښې ولري او د څلورواړو پښو په منځ کې ساحه یې پراخه، سر، غاړه، دواړه اوږې او د بدن مخکینۍ برخه یې د وروستنۍ برخې په نسبت اوچته، با حجمه او په اصطلاح (شېرپیش) ډوله وي. د آس غاړه راوتلې (اوږده) ملا نسبتاً لنډه، ځنګري (سمان) یې د یابو آسونو د ځنګرو په نسبت ظریف، د ښټ (یال) او د لکۍ ویښتان(لومې) یې لږ کمې او تنک تری په اصطلاح کې (تُنک یال، تُنک سم او تُنک دم) وي.

که چېرته (سپین تندی او څلور سپین سمان) ولري، ډېر ښه آس ګڼل کیږي. په ځانګړې توګه که دغه نښې په جیرن آس کې وي، د وزلوبې لپاره ډېر غوره او مناسب آس دي.

څرنګه چې آس یو ښکلی ځاروی دی، نو له دې امله پاچاهانو او امپراطورانو د خپل شان او شوکت د ښودلو لپاره ښکلي او نامتوآسونه د طلایي یراقونو (ګاڼو) سره ساتل، په جشنونو، ملي او مذهبي اخترونو او په نظامي نمایشونو کې به یې استعمالول.

زمونږ د ګران هېواد په شمالي ولایتونو کې خلکو له پخوا څخه آسونه اهلي کړي او له هغې څخه یې په بار وړلو، سورلۍ او د وزلوبې لپاره ګټه اخیستې ده.

د وزلوبې لرغونی لوبه د دې ولایتونو په خلکو کې تل دود وه. د لویو، قوی هیکلو او ماهرو چاپ اندازانو نومونه لکه: تاش پهلوان، برکَش پهلوان، حفیظ پهلوان، پهلوان خدایي او داسې نور په سلګونو مشهور نومونه اوس هم د شمال د خلکو په ذهنونو کې شتون لري.

ب- پَیګه آس

پیګه آس نسبتاً کوچنی او ګړندی وي. سپور د سیالۍ په وخت کې د خپل آس په لوڅه او بربنډه شا(پرته له زین او ځل) سپرېږي. زمونږ د هېواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي سيموکې خلک د نوي کال په دوديزه ميله، ودونو او د جشنونو په خوشحاليو کـې پيګه آس ځغلوي.

ج- يابو

دا آس د قوی جسم لرونکی دی. د دې سر، وروستی برخه، پښې، ورنونه او ســمان ډبـل او مضبوط دي.

څټ (يال) او لکۍ يې د ويښتانو (لومو) څخه ډک وي. ډېر ځغليدونکی او ګړندی نه دی. يابو د بارووړلو، کراچۍ او د ګاډۍ په کشولو کې کارول کېږي.

د رنګ له مخې د آس ډولونه

د رنګ له مخې د آس ډولونه په لاندې ډول دي:

جيرن، قِزل، سمند، بوز، سُرخون، تـوروغ، مُشکي کُمَيد، اَبرَش (ګل بادام)، برګ(ابلق)، ګل‌ګز، قره‌کهر، کوکلان، او داسې نور.

۱- جيرن: د جيرن آس رنګ سور زېړ ته نږدې دی. دغه رنګ د ســمند او تـوروغ ترمنځ دی. هغه جيرن چې په تندي بانـدې سپين خال ولري، هغې ته "جيرنــد بورنــاق "وايي.

د خلکو په ګومان جيرن اصيل آس دی.

۲- قيزيل: قيزيل آس سور رنګ نه لري؛ بلکې يو ډول خاص سپينوالی لري.

۳- سمند: دغه آس زيړ رنګ لري.

۴- بوز: سپين آس ته بوز وايي او چې پــه سپين رنګ کې د ويښتانو په منځ کې هــيڅ تور ويښته نه وي، دشِير بوز په نوم يې يادوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- سُرخون: سرخون سپین دی مګر تور ویښتان هم لري. په ځانګړې توګه په غاړه او پښو کې یې د سپینو په نسبت توروېښتان ډېر وي.
٦- توروغ: د توروغ رنګ سور دی.
٧- مُشکي: د مشکي آس رنګ ټول تک تور وي.
٨- کُمَید: هغه آس چې د هغې رنګ، نه تور مشکي او، نه سور توروغ بلکې رنګ یې د سور او تور په منځ کې وي.
٩- اَبرَش: هغه آس دی چې په هغې کې ټول رنګونه موجود وي.
١٠- ابلق: دا آس تور او سپین یا سور او سپین رنګونه لري.
١١- ګل ګز: هغه سرخون چې سپین رنګ او خرمایي ویښتان ولري.

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د دریو ډولو آسونو ځانګړتیاوې په خپلو کتابچو کې ولیکي او د هرې ډلې مشر دې، هغه د ټولګي په مخ کې ولولي.

پوښتنې

- تاسې څو ډوله آسونه پیژنئ؟
- د وزلوبې آسونه کومې ښېګڼې او ځانګړتیاوې لري؟
- له آس څخه په کومو چارو کې کار اخیستل کېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلوانو، د کلي او د سیمې له خلکو څخه د آس په هکله معلومات را غونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې ولیکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزلوبه

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟

په وزلو به کې اړوند توکي

وزلوبه زمونږ د خلکو لرغوني او ملي لوبه ده اود خلکو د اتلوالۍ او شهامت ننبه ده. چې پــه دې لوبه کې دخيل توکی دا دی: پهلوانان (چاپ اندازان)، د وزلوبې آســونه، د آس ســامان آلات. دا عناصر هر يو پر لوبه

باندې اغيزه لري چې له جزئياتو سره لوستل کېږي.

د بزکشۍ د آس يراق (ابزار)

قيزه، رکاب، زيــن، قمچــين، تَکَل، قوش قون، پشت تنــگ، زيرتنــگ، تَرقُــو، چُرگِــی، سرزينی،پيش بند، د فتــراک تسمه، جَلدُوق، نعل، دواله او داسې نور.

د چاپ اندازانو جامې

د ځارويو له پوستکو څخه جوړشوی پکول، له پومبې څخه ډکه شوې گوپيچه،پطلون، موزې، پايتاوې او کمربند.

د وزلوبې د آس روزنه

د وزلوبې آس په ځانگړي ډول روزل کېږي. د آس روزونکي ته (مير آخور) يــا (سَــيِس -sayis) وايي. سيس د بزکشۍ آس په پسرلي او دوبی کې له وښو څخه په ډکو چمنونو او ځرځــايونو کــې پيايي. د منې په موسم کې يې په کمند (جای بند)کوي، وربشې،وچ واښه او رشقه ورکوي.

هره ورځ آس خرخره کوي او خاورې او گردونه يې له بدن څخه لرې کوي. هره اوونۍ د آس بدن په اوبو او صابون مينځي او دوه درې مياشتی ورته وربشې، واښه او اوبه يوځايي ورکوي ، آس پــه دې طريقه روزي او وزلوبې ته يې چمتو کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وزلوبې آس ځانګړتیاوې

د وزلوبې آس غبنتلی، قوي هیکله، مقاوم او تېزوي. که د آسونو د لوبې ډلې (قوره) په مـــنځ کې آس احساس وکړي چې یو انسان یې تر پښو لاندې شوی دی؛ خپلې پښې ور څخه اړوي او پرهغه یې نه ږدي.

کله چې آس وګوري چې سپاره یې خوسی راپورته کړ، نو په تېزۍ سره د آسونو د قورې لـــه مینځه ځان باسي.

د هېواد د شمالي سیمو ځوانان او تنکي ځوانان د ځوانۍ له لومړیو ورځو څخه په آس سپرېدل، ځغلول او د وزلوبې مشق او تمرین کوي.

د وزلوبې موسم

وزلوبه له ډېرو پخوا زمانو راهیسې تر نن ورځې پورې زموږ د هېواد په شمالي سیمو کـــې دود ده. دا لوبه د نوي کال په لومړۍ ورځ، ودونو، جشنونو، د ماشومانو په سنتولو، اخترونو او په نورو ملي ورځو کې سرته رسېږي.

د وزلوبې ډګر باید هوار، بې تیږو او بې خنډونو وي. یو کلن یا دوه کلن خوسی حلالـــوي او هغه په لوبه کې کشوي. پخوا به ورغومی یا وزه استعمالېدله؛ ځکه ورته وزلوبه ویل کېږي.

وزلوبه په دوو ډولو سرته رسېږي:

یـــو ډول یـــې پخـــــــوانۍ (دودیزه) لوبه ده. بل ډول یې هغه ده چې په پخوانۍ لوبـــه کې یـــو څـــه بدلونونه راوړل شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د عنعنوي وزلوبې طریقه

کله چې د آسونو خاوندان، چاپ اندازان او نور خلک خبر شي چې په پلانکۍ سیمه کې وزلوبه کېږي نو ټول په مینې سره د لوبې ډګرته چې مخکې ټاکل شوې ځای وي، ورغونډېږي. په معمولي توګه له پنځوسو او سلو سپرو څخه زیات په یوه لوبه کې ګډون کوي او په زرګونو خلک یې ننداري ته راځي. یو یا دوه کلن خوسی حلالوي. ګېډه یې تشوي او د ډګر د برداشت (جګولو) په دایره کې یې پر ځمکه غورځوي. په دې لوبه کې چاپ اندازان په یوه ډله کې لوبه کوي. دې ډول وزلوبې ته (توده برآ) وایي. یعنې هر پهلوان چې خوسی د آسونوله (تودې) څخه بیرون کړي، هغه د لوبې ګټونکی شمېرل کېږي.

د لوبې پیل

کله چې خوسی لومړی ځل په دایره کې وغورځول شي؛ نوچاپ اندازان بې له ځنډه پر خوسي حمله کوي او هر چاپ انداز هڅه کوي چې ځان خوسي ته ورسوي، ټيټ شي او هغه له ځمکې څخه راپورته کړي.

یو بل په ځنګ (بَرغَه) وهل، بې باکه یرغلونه او د قوی آسونو ګوزارونه اوټکرونه، د رزمي پهلوانانو زور او مهارت داسې پیل کېږي؛ لکه د شاعر په وینا:

دو ده ساله اسپ و سه ده ساله مرد- بر آرند از سنگ پولاد، گرد

البته هغه آس او چاپ انداز په دې لوبه ګټه ګوټه کې زور کوي او دایرې ته ور دننه کېږي چې ډېر روغ، دپیاوړي بدن لرونکی، زورور او تجربه کار وي او دپهلوان په سر، پکول، په پومبې سره ډک شوی شلوار، ګوپیچه او په کلکو مضبوطو موزو باندې ملبس وي.

دغه له قوت څخه ډک کوښښونه او هلې ځلې په ساعتونو دوام کوي او په لږ وخت او آسانۍ سره څوک خوسی له ځمکې څخه پورته کولی نه شي.

په آخر کې له ساعتونو قوی کوښښونو او هلوځلو څخه وروسته له پیاوړي چاپ اندازانو څخه یوکس له خپل غښتلي آس سره خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د آسونو له تُودې څخه یې د باندې وړي. کله چې د میدان حَکَم هغه ومني نو د لوبې د یو دور ګټونکی ګڼل کېږي. په دې وخت کې یوتن غږکوونکی (جارچی) په اوچت آواز سره د هغه نوم او د هغه د آس د خاوند نوم د لوبې په ډګرکې اعلانوي چې ټول خلک ترې خبر شي او ټول خلک چاپ انداز ته شاباسی وایي. د آس خاوند او ځینی نور خلک هغه ته سالیم (پیسې، چپنه، لونګۍ او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیان د انعام په ډول) ورکوي. دا لوبه تر مازیګره پورې دوام کوي. مازیګر د میدان حکم (آخر اوغلاغ) اعلانوي. یعنی هرچاپ انداز چې په وروستي ځل کې خوسی د تودې له منځــه بیــرون تــه انتقال کړ نو هغه د نن ورځې د سیالۍ ګټونکی ګڼل کېږي او لوبه پای ته رسېږي.

ب- د وزلوبې اصلاح شوی ډول

په دې ډول وزلوبه کې چاپ اندازان د سیمې پربُنیاد سره دوه لوبډلې جوړوي او لوبه کوي.
. په پراخه او هوار میدان کې دوه دایرې چې یوه د برداشت دایره او بله دد بیلګې په توګه پــنځلس سپاره له یوې لوبډلې څخه او پنځلس سپاره له بلې لوبډلې څخه ټاکل کېږي حــلال(غورځولو) دایره ده په تخمیني توګه د پنځوسو مترو په واټن ټاکل کېږي او تقریباً د پنځو سوو مترو پــه واټن یو بیرغ په ځمکه کې دروي.

خوسی د برداشت په دایره کــې غورځــوي. د دواړو لوبډلو سپاره د برداشت له دایرې څخه څو متره لــرې یو بل ته مخامخ درېږي. د میدان د حکم په اشــاره د دواړو لوبډلو سپاره له دواړو خواو څخه په خوسي یرغــل کوي او هره لوبډله هڅه کوي چې خوسی له ځمکې څخه پورته کړي. څرنګه چې په دې لوبه کې د چاپ اندازانو شمېر ډېر زیات نه دی او ټیمونــه هــم دوه دي، نو له چاپ اندازانو څخه یو تن ژر خوسی له ځمکې څخه پورته کوي او د بیرغ پــه لوري منډه وهي؛ چې له بیرغ څخه دوره وکړي او بیا یې د حلال دایرې ته ورسوي او د خپل ټیم لپاره د امتیاز نومره واخلي.
طبعاً په دې لړکې د سیالې لوبډلې له سپرو څخه یوکس (یانباش) کوي. یعنی (د آس پــه شــا باندې په یوه اړخ سره څملي) او خوسی له یوې بلې پښې څخه را نیسي او په ټول قوت ســره خوسی له مقابل چاپ انداز څخه د راشوکولو او رانېولو په مقصد کش کوي. داسې قوت چې د منډې په لړ کې آسونه کله یو له بل څخه لرې شي او کله بیا بېرته په زور یو له بــل ســره لګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امتیاز نمره اخیستل

له دوو حالتونو څخه بهر نه وي. یا به یو چاپ انداز په یواځې یا به دوه چاپ اندازان په ګډه سره خوسي ته له بیرغ څخه دوره ورکوي او د حلال دایرې ته یې رسوي او امتیاز اخلي. طبعاً په دې لړ کې ټول چاپ اندازان د خپل ټیم له غړو سره مرسته کوي. آس یې په قمچین وهي. هغه له قیزو څخه رانیسي او له خپل ټیم سره په لسګونو ډوله مرسته کوي او همدارنګه خپل آس د مخالف ټیم د آسونو مخې ته دروي او کوښښ کوي چې د مخالف ټیم د بري مخنیوی وکړي.

د دې وزلوبې ښېګنه او ځانګړنه په دې کې ده چې د سپرو شمېر پکې کم دی، هم آسونو او هم چاپ اندازانو ته تکلیف او زحمت کم رسېږي. د لیاقت او وړتیا د ښودلو فُرصت هر چاپ انداز او هر آس ته زیات په لاس ورځي او د هر پهلوان مهارت په ښه ډول څرګندېږي.

د هر ټیم د غړو په منځ کې هر چاته په لوبه کې د برخې اخیستلو او مرستو زمینې برابرېږي.

په عامه توګه وزلوبه یو ډېر دروند ورزش دی چې د هغې د سرته رسولو په لړکې د پهلوانانو سر، پښو، لاسونو، ملا او د بدن نورو غړو ته سخت زیانونه او تکلیفونه رسېږي. کله کله یو چاپ انداز له خپل آس سره پر ځمکه را پرېوځي. آس او پهلوان دواړه سخت ژوبل کېږي. یا د منډې په حالت کې آسونه په خپلو کې ټکر کوي چې زیات تکلیفونه رامنځته کوي او ان د مرګ او مړینې لیکرهغوي تهدیدوي.

له دې سره سره بیاهم وزلوبه ډېره له ولولو ډکه لوبه ده او لاندې زیانونه او نیمګړتیاوې هم لري.

- دوزلوبې د آس روزل ډېر لګښت لري.
- په وزلوبه کې د خوسکي کشول چې حلال او د خوړلو شی دې سم کارنه دي.

که د خوسکي پرځای له څرمن او ربړ یا بل کوم شی څخه د خوسکی په څېر یوجسم جوړشي او په وزلوبه کې ترې کار واخیستل شي، ښه به وي.

د وزلوبې په لوبه کې داسې ګټور اصلاحات راوړل شي چې چاپ اندازانو او آسونو ته د زیانونو درسېدو مخنیوی وشي او هسې قواعد او قوانین منځ ته راوړل شي چې د هغې زیانونه راکم شي نو بیا به دیو ملي ورزش په توګه په نړیواله کچه وپېژندل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې د وزلوبې د ښه کېدو او د هغې د نړیوال کېدو لپاره خپل افکار او نظریات ولیکي.

پوښتنې

- وزلوبه څه ډول لوبه ده؟
- د وزلوبې آس، پیګه آس او یابو یو له بل سره څه توپیرونه لري؟
- د وزلوبې اصلاح شوې لوبه په کوم ډول سرته رسېږي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د وزلوبې په هکله د خپلو سترګو لیدلي یا د خپلوانو له تجربې څخه یو څه معلومات ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې ټولګي ته راوړي او ودې لولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروېشتم لوست

سیمه ییزې لوبې او کاغذپران

- سیمه ییزې لوبې څه ډول لوبې دي؟

سیمه ییزې لوبې د ماشومانو او ځوانانو په جسمي او رواني وده کې ډېره اغیزه او ارزښت لري. سیمه ییزی لوبې ډېر ډولونه لري چې مونږ دلته دوه په زړه پورې لوبې تاسوته در پېژنو چې د بوبو ګل چې؟ او کاغذ پران په نومونو یادېږي.

بو! بو! ګل چې؟

د ګډون کوونکو شمېر -٦- ٨ کسه

د لوبې وخت	- پسرلی
د هلکانو عمر	- د ٨ – ١٢ کلنی
د لوبې وسیله	- یوه لونګی

د پسرلي په موسم کې چې هوا معتدله وي، هلکان د لوبو په میدان کې راغونډېږي او خبرې سره کوي چې: (بو! بو! ګل چې؟) لوبه وکړي. دا لوبه یو میر لري او په یــوه ډله کې ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوبې کولو طریقه

لونګۍ د رسۍ په ډول تاووي او په یوه سرکې ورته د بادرنګ غوندې غوټــه اچــوي. میــر تاوشوی لونګۍ (ډبلۍ) په لاس کې نېولي او پر یوه غونډۍ باندې کښېني او غوټه شوې برخــه خپلې پوزې ته نږدې کوي، ګڼې چې ددې په بویولو یې له ګلانو څخه د یوه ګل عطــر حــس کړې دی. هلکان یې مخې ته درېږي او له هغه څخه پوښتنه کوي:

بو! بو! ګل چه؟ (د کوم ګل بوی؟) میر په دواړو لاسونو باندې په خپل نظرکې د نیول شــوي ګل اندازه په تخمیني بڼه تمثیلوي او وایي: (دومره ګل).

هلکان بیا پوښتنه کوي: ((باغي مې؟ تاغي؟)) یعنی دغه ګل په باغونو کې شین کېږي یــا پــه غرونو کې؟، دمثال په توګه میر ځواب ورکوي: ((تاغي)) یعنی غرنی.

هلکان بیاهم د میر په نظر کې نیولی ګل د پېژندلو او پیدا کولو لپاره یې له واره خپلو پوښتنو ته داسې ادامه ورکوي:

بوګن؟ ګل قره قاش؟ ګل جوغاشیم؟ ګل نوروزي؟ ګزروپ؟ تاران؟ ابري؟ او داسې نور ...

هلکان هریو له میر څخه د ګلانو د نومونو پوښتنه کوي او له ډېرو پوښتنو څخه وروســته، د مثال په توګه یو هلک چې پوښتنه وکړي: ګزرپ؟ ناڅاپي میر وایي:(دِه! دَه سر ګزرپ)(یعنــې ســم دې وویــل) او ډبلۍ هغــه ته ورکوي. هغه هلــک چــې اوس ګویــا (ښــکاري) دی، ډبلــۍ نیسي او له خپل ســر

څخه بلې یې ګرده راتاووي او د ډګر په منځ کې په نورو لوبغاړو باندې یرغل کوي او په ډبلۍ باندې یې وهي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوبغاړي په مستۍ اوخندا ګانو سره منډې وهي، تښتي او په احتیاط سره ځانونه د ډبلۍ له ګزارونو څخه لرې ساتي، خو په عین وخت کې هڅه کوي چې ښکاري راونیسي.

لوبه لنډ وخت (لس – پنځه لس) دقیقې د هلکانو په منډو، ټوپونو او خنداګانو سره دوام کوي او په آخر کې ښکاري نېول کېږي او هغه په ځمکه باندې اچوي. سترګې یې پټوي. یو هلک ډبلۍ، بل د هغه خولۍ اخلي او په یوه پټ ځای کې یې ږدي او نور هلکان، ښکاري په پټو سترګو د میر حضور ته راولي.

میر پوښتنه کوي: «چېرته تللی وې؟» هلک وايي: "ښکار اَشه مَشه" میر بیا پوښتنه کوي: "څو دې ووهل؟" ښکاری د وهل شوو ډبلیو شمېر وايي. که ځواب سم وي، باک نشته او که ځواب سم نه وي ټول په یوه آواز وايي: "یوه ګناه" (څرنګه چې ټولو په دې منډو ترړوکې د ښکاري ګزارونه شمېرلي وو او دوی ته معلوم دی). میر بیا پوښتنه کوي: «ته چا ځملولې؟» ښکاري د هغه کس په لورې چې دا یې ځملولی و په طنز او ټوکې سره اشاره کوي او وايي چې: "دغه هلک" خولۍ چا راوړه؟ دې هلک، ډبلۍ له چاسره ده؟ خولۍ له چاسره ده؟ دا پوښتنې میر له ښکاري څخه کوي. طبعاً ښکاري ځینو پوښتنو ته سم ځوابونه وايي او په ځینو ځوابونو کې تېروتنه کوي.

د ښکاري ګناهونه د هغه د لیکا ځوابونو په اندازه ټاکل کېږي.

په پای کې ډبلۍ چې یې په هرځای کې پټه کړې وه، راوړي. میر د ښکاري د ګناهونو (لیکاګانو) په شمېر په ډبلي باندی ښکاري په اوږه وهي. (البته دغه وهل د تَفَنُّن او تفریح په غرض دي نه داذیت او تکلیف ورکولو په مقصد) په دې ډول د لوبې یوه دوره پای ته رسېږي.

دا لوبه څو وارې د هلکانو په مستۍ، منډو، خنداګانو، ټوپونو او خیزونو سره یونیم یا دوه ساعته دوام کوي او کله چې ستومانه شول، لوبه پای ته رسېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پتنګ (کاغذ پران) لوبه

په ژمي کې ماشومان کومې لوبې کوي؟
د کاغذ پران لوبه د کابل ښار او د هېواد په نورو ښارونو کې د ځوانانو او خلکو ترمنځ په دوديزه توګه له پخوا څخه رواج لري.
ځوانان کاغذ پران د نازکو رنګه کاغذونو او د بانس له نريو لرګيو څخه په ډول ډول شکلونو جوړوي چې هغې ته يــوه پارچــه، دوه، درې، څلور يا پنځه پارچه، کــشميري، واســکټي، کله ګنجشکي، چشمک دار او نوشته دار وايي.
د کاغذ پران جوړول هم خپل استاذان يا کسبګر لري چې په ډول ډول شکلونو يې جوړوي او په دکانونو کې يې خرڅوي.

د کاغذ پران جنګول

د کاغذ پران د جنګولو لپاره ټول شيان تر ځانګړو شرايطو لاندې تر سره کېږي دمثال په توګه:
د کاغذ پران او د هغه د شيشه وهل شوي تار او داســې نــورو لپــاره څــو کــسان د دوو لوبوکوونکو په منځ کې منځګړيتوب کوي. د تار جنسيت ګوري چې دواړه له يوې کارخــانې څخه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا يو کس د تار چرخه په لاس کې نيسي او بل کس کاغذ پران الوزوي او په هوا کې يې پــه مهارت د خپل سيال له کاغذ پران سره په جنگ اچوي او دواړه لوبه کوونکي هريو هڅه کوي چې لوبه وگټي.

په ټولگي کې فعاليت

- زده کوونکي دې په بېلا بېلو ډلو د بوبوگل چی؟ لوبه دلېسې د ورزش په ډگر کې ترســره کړي.
- زده کوونکي دې د کاغذ پران لوبې په اړه خپل نظرونه ووايي.

پوښتنې

- بوبوگل چی؟ څه ډول لوبه وه؟
- ستاسې پرته له دې دوه لوبو څخه نورې کومې لوبې زده دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې هر يو د خپلو خپلوانو او مشرانو څخه د دوو دوو لوبو پوښتنې وکړي، په خپلو کتابچو کې دې ولېکي او ټولگي ته دې راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم ټپرکي لنډيز

تفريحي اوسيمه ييزې لوبې د ماشومانو، ځوانانو او ان د لويانو په ژوندکې ډېر ارزښتونه لري.

لکه نيزه بازي چې ډېره لرغونې او په زړه پورې لوبه ده، زموږ د هيواد په سويلي سيموکې ډېردود لري او ددې خلکو د ځانګړو دودونو څخه ده.

نيزه باز په ځانګړي آس سپرېږي، نيزه په لاس کې نيسي د آس په ځغلولو سره هغه ميخ چې په لوبغالي کې پرځمکه ټکوهل شوی دی د نيزې په څوکه يې دځمکې څخه پورته کوي سيل کوونکي هغه تشويقوي او انعام او جايزه ورته ورکوي.

آس يو زورور، غښتلي، قوي او ښکلی حيوان دی چې د هغې څخه په پېټي وړلو، سورلۍ، وزلوبه اوپه نظامي موخوکې ګټه اخيستل کېږي.

آس د کار کولو او د پوستکي د رنګ له اړخه بېلا بېل ډولونه لري،چې د هغې ډولونه د رنګ او پوستکي له پلوه په لاندې ډول دي:

جيرن، قزيل، سمند، بوز، سرخون، توروغ، قره کُهر، کوکلان او داسې نور آسونه. د آس څخه په وزلوبه کې هم کار اخيستل کيږي. وزلوبه زموږ د هيواد د شمالي سيمو د خلکو پخوانۍ او لرغونې ورزش او لوبه ده چې دهغوی د شهامت او قهرمانۍ ښکارندويه ده. دوز لوبې آسونه غښتلي، تنومند او هوښيار دي او په ځانګړي ډول روزل کېږي. وزلوبه په دوه ډوله ده يو پخوانی سنتي ډول دی چې ډېر شمير سوار کاران ورپکې ګډون کوي او ځانته کوم ټيمونه نلري. بل يې اصلاح شوی ډول دی چې چاپ اندازان د سيمې په معيار ورپکې دوه ډلې جوړوي او دسيالۍ په ترسره کولو پيل کوي او حلال شوی خوسی په سيالۍ کې کښېږدي، که چېرته د خوسي پرځای يوبل جسم چې خوسي ته ورته وي وکارول شي غوره به وي.

سيمه ييزې لوبې د ځوانانو او ماشومانو په جسمي او رواني روزنه کې ډېر ارزښت لري.

او دا لوبې بېلا بېل دولونه لري لکه بوبوګل چې؟ او د کاغذ پران لوبه.

د بوبوګل چې؟ په لوبه کې چې ځوانان په يوه ډله کې لوبه کوي او يو ميرلري، ديوه ګل په نوم د پوښتنې په وړاندې کولو سره چې د لوبه کوونکو څخه کيږي, په ډېرشوق او خوند سره لوبې ته دوام ورکوي.

د کاغذ پران لوبه هم د کابل ښار او دهيواد په نورو ښارونوکې د خلکو او ځوانانو ترمنځ د پخواڅخه دود درلوده چې هغه به يې د نري کاغذ او د بانس د نازکه لرګيو څخه جوړاوه او په هغه تار چې په ځرخ کې يې تاو کړي وي په هواکې اوچتوي او دبل کاغذ پران سره يې په جنګ اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

مالداري، باغداري ، ځنګلونه، درملي بوټي او مېلې

د دې څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هیواد یو کرنیز هیواد دی. ددې برابره او مناسبه هوا د هیواد په ډېرو سیموکې د ونو د بیلابیلو ډولونو او دغورو او اعلی میوو د ودې او نمو سبب شوې ده.

زموږ د هیواد ډېر خلك په کرنه، بڼوالی، د ځنګلونو په جوړولو، د شاتو مچيو په روزلو، د ماهیانو روزلو، د غویانو او چرګانو په فارمونوکې مشغولتیا لري او ددې لارې څخه ډېرې ګټې لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې د هیواد زراعتي کېدلو ته خپل پام وګرځوي اود بڼوالی، د ځنګلونو جوړولو، دسیل ځایونو جوړولو او د ژوند د چاپیریال د ساتلو د پرمختګ مفکوره دې پيداکړي.

زده کوونکي باید پوهه شي چې ځنګلونه او د سیل ځایونه د زرګونو فرهنګي او تاریخي میراثونو په څنګ کې د نړۍ د سیل ګرۍ د صنعت د ودې او دنړۍ د سیلانیانو د پام راګرځول به ددې سبب شي چې د دې لارې څخه زموږ خلکوته ډېرې زیاتې ګټې تر لاسه شي.

مالداري، باغداري او ځنګلونه

- تاسي د خپل هېواد د غوره مېوو ډولونه پېژنئ؟ نومونه يې واخلئ.
- ښه او غوره انار، انګور، زردآلو، شفتالو، توت، منه او غوره ناک د افغانستان پــه کومــو سيمو کې پيدا کېږي؟

زموږ د ګران هېواد خلک په سلو کې له اتياوو څخه ډېر په کرنه او مالدارۍ بوخت دي؛ ځنګه چې د ګډو (مېږو) او وزو د څرېدو لپاره پراخو ورشوګانو او څړځايونو ته اړتيــا ده او دغــه څاروي چې تل په دې کې څري؛ نو د ځمکو او ځنګلونو د ونو لرونکــی پوښــښ خــوري له منځه يې وړي. د غرونو لمنې، دښتې او غرونه لوڅ او لغړشي چې دا خرابکاري د ليکرناکو سيلابونو د بهېدو لامل هم ګرځي.

زموږ د هېواد زياتو مالدارو او بزګرو په دې وروستيو کې دا هوډ کړی چــې د وزو او ګــډو پرځای د ډېرو غوښو او شيدو لرونکې اصلاح شوې غواوې وساتي او په خپلو ډېرو ځمکو کې ورته رشقې او شوتلې وکري او د هغوی د شيدو، غوښو، غوړو او پوستکو څخه ښــه ګټــه واخلي. ځکه چې د غواوو ساتل او د هغوی د فارمونو اداره کول نسبت د وزو او مېږو ساتلو او پوولو ته آسانه او هم ډېر ګټور دي.

ځينو خلکو د غوښو او هګيو لاس ته راوړلو لپاره د چرګانو او کبانو فارمونه جوړ کــړي دي چې چرګان او کبان پکې روزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باغونو او ځنګلونو ښه کول

له دې کبله چې زموږ ګران هېواد یو غرنی هېواد دی، د کرنې ډېره ښه ځمکــه او مرطوبــه (نمجنه) هوا لري نو د باغونو او ځنګلونو په جوړولو او روزلــو او ان د چــایو د کرونــدې لپاره؛(لکه د کونړونو په ولایت کې) ډېر ښه شرایط لري. په دې لحاظ خلکو د پخوا په شان د

نیالګیو نیــالولو، د ونــو روزلــو او د ځنګلونو جوړولو ته پاملرنه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې د ونو او ځنګلونو د ساتنې او روزنې ګټه، له هر کار څخه غوره ده؛ ځکه په دې پوهېږي چې ونې که مېوه لرونکې وي او که بــې مېوې، دا لاندې ګټې لري:

د ونو او ځنګلونو ګټې

الف- د هغو مېوې هم په خپله خوري او هم يې خرڅوي او پیسې ترې لاس ته راوړي.

ب- زړې او وچې ونې پرې کوي او د سُوَن د موادو په توګه ترې کار اخلي او د کار ځینــې سامانونه ترې هم جوړوي.

ج- د ونو زېلې (جرړې) په دښتو، غونډیو او غرونو کې د ځمکې د خاورې ساتنه کوي او د زیاتو سیلابونو د بهېدلو او د ځمکو د ویجاړېدو مخه نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د- دونو پاڼي لوګي او ناپاکه هوا جذبوي او د هوا ککړتيا له مينځه وړي. د سيمي هـــوا او د ژوند چاپيريال پاکوي.

هـــ - د ونو له ګلانو او غوټيو څخه د شاتو مچۍ خپل خوراک برابروي او شات(ګبين) ترې جوړوي.

و- په دښتو او غرونو کې د ونو او ځنګلونو شتون د سمسورتيا او ښکلا لامل ګرځي چې هم د خلکو د روغتيا لپاره ګټه لري او هم زموږ هېواد ته د نړيوالو سيلانيانو پام راګرځوي.

زموږ د هېواد غوره مېوې

زموږ د هېواد ټولې سيمې د ميوه لرونکو او بې ميوو ونو د روزلو لپاره مناسبې دي، مګر ځينې ســـيمې د ځينو ځانګړو ونو د ودې لپاره ډېرې مساعدې دي، د مثال په توګه:

د زردآلو، شفتالو، منو او د ناکو ونې په بدخــــشان، غزنـــي، ميـــدان وردګ، لوګر، فرخار، اندراب، ايبک تاشقرغان او په چاه آب کې ښه وده کوي. غوره انار، انځر او زردآلو په تاشـــقرغان ، ايبـــک، تګاب، نجراب او قندهارکې. تور بې دانه غوره انګور په ســـان چارک، ميمنه ، تګاو، قندهار، هرات اوغزني کې؛ اعلا انار او د انګورو ډېر ښه ډولونه په کندهار کې؛ د شلو څخه زيـــات د اعـــلا انګورو ډولونه او نورې مېوې په هرات کې؛ په غزنی او لوګر کـــې انګور او نورې مېوې؛ په غور بند، غزني، اروزګان، تخار، ميــــدان وردګ، لوګر، او نورو ځايونو کې. اميري زردآلـــو؛ د بــادامو مختلف ډولونه په پروان، استالف، کوهدامن، ګلدره، شکردره

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پنجشیر کې د انګورو مختلف ډولونه؛ توتان او نورې مېوې شته.

پسته او بادام د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې؛ غوزان په یغمان، میــدان وردګ، پکتیا، پکتیکا، شـــینوارو، د کونړونو او نورستان په غرونو کـــې؛ کینو، مالټه، نارنج او زیتون په ننګرهار او د هغه په خواو شاکې؛ د جلغــوزو ونې د پکتیکا، پکتیا، خوست، کـــونړ او نورستان په غرونو کې ډېرې دي او ښه حاصل ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ښېګڼې د غلو تر کرلو

زموږ خلکو تجربې کړي او لېدلي يې دي که په ځمکو کې غنم، وربشې، جـوار او نـورې غلّې دانې وکري نو مجبور دي چې هر کال هغه ځمکې يوې او ماله کړي. تخم او کود (سره) پکې وشيندي. کروندې خيشاوه کړي، څوڅو واره اوبه ورکړي. دواپاشي يې وکړي، چې پـه څو مياشتو کې د ځمکې محصول ورسېږي؛ بيايې لو کړي او په درمند کې يې غوبل کړي، له ډېرو لګښتونو او زحمتونو څخه وروسته له ځمکې څخه حاصل واخلي او معلومه هم نه ده چې وروسته له دومره خواريو هغه لګښتونه پوره کوي او له هغې څخه يو څه زياته ګټه ورته پـاتې کېږي که نه؟

لږه خواري او ډېره ګټه

که چېرته په ځمکه کې نيالګي کښېنول شي، په دوو يا دريو کلونو کې مېوو تـه رسـېږي او حاصل ورکوي؛ څنګه چې د هر کال په تېرېدلو سره ونه غټېږي او ريښې يې په ځمکه کې نورې هم ښکته ځي نو د اوبو د نشتوالي يا کموالي په صورت کې ونه د خپلو ريښو په واسطه يوه اندازه اوبه د ځمکې له نم اورطوبت څخه چې د باران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او واورو له اوبو یې زېرمه کوي، جذبوي او په هغو اوبو يې میوه رسيږي. په عادی ډول ونه له دوو یا دریو ځلو څخه زیاتو اوبو کولو ته اړتیا نه لري؛ حال دا چې د غلو کروندې لږ تر لږه په کال کې له پنځو یا شپږو وارونه زیاتو اوبو کولو ته اړتیا لري.

د ونو روزنه

که څه هم د ونو روزنه او پالنه هم ډېره خواري، لکه د ونو خواوشا بېل وهل، د اضافي څانګو پرې کول،دوا پاشي او نور کارونه غواړي؛ خو دا خواری او لګښتونه په کروندو کې د غنمو او جوارو تر زیارونو ډېر کم دي اوهم په همدې کارونو سره کېدلای شي چې د ونو لاس ته راوړنې ډېرې ښې او زیاتې شي.

وکیل خاني منې

څنګه چې دا تجربه د ډاکتر عبدالوکیل خان په نوم یو وطن دوست انسان د قرغي، پغمان، میدان ښار، وردګو او لوګر په سیموکې عملی کړه. ځمکې یې د هغوی له خاوندانو څخه په اجاره واخیستلې او په دې ټولو ځمکو کې یې دوه ډوله (د سرو او زېړو) منو نیالګي کښېنول. نیالګي په څو محدودو کلونو کې غټ شول او مېوې ته ورسېدل او له جوارو او غنمو څخه یې څو واره زیات او فوق العاده حاصلات لاس ته راوړل چې نن ورځ د هېواد په داخل او بهرکې د وکیل خاني منو مینه وال او پیربدونکي لري.

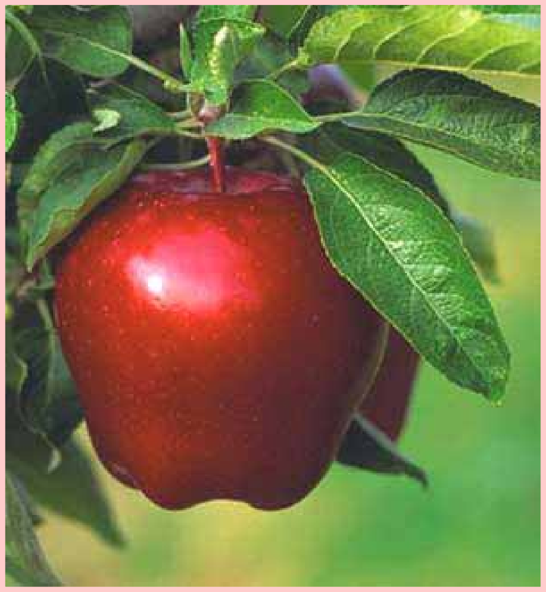

د وکیل خاني منو ډولونه چې هریو یې ځانته خوند اوکیفیت لري د مالینګ، بیروتی، او نورو نومونو باندي یادېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غرونو کې د نیالګیو کښېنول

[1]څرنګه چې مخکې مو ووېل، زموږ د هېواد دښتې، درې او غرونه داسې خاوره، اوبه، هـــوا او طبيعي جوړښت لري چې په هر ګوټ کې د دښتو، درو، وادیو، ورشـــوګانو څخـــه سربېره په غرونو کې هم هر ډول مېوه لرونکـــي او بـــې مېوې ونې په خپله په طبیعي ډول له پخوا څخه شنې شوې دي او هم خلکو په هر ځای کې نیالګي کښېنولي، باغونه او ځنګلونه يې جوړ کـــړي دي، لکه په شيخ علي، کشم او داسې نورو سیمو کې.

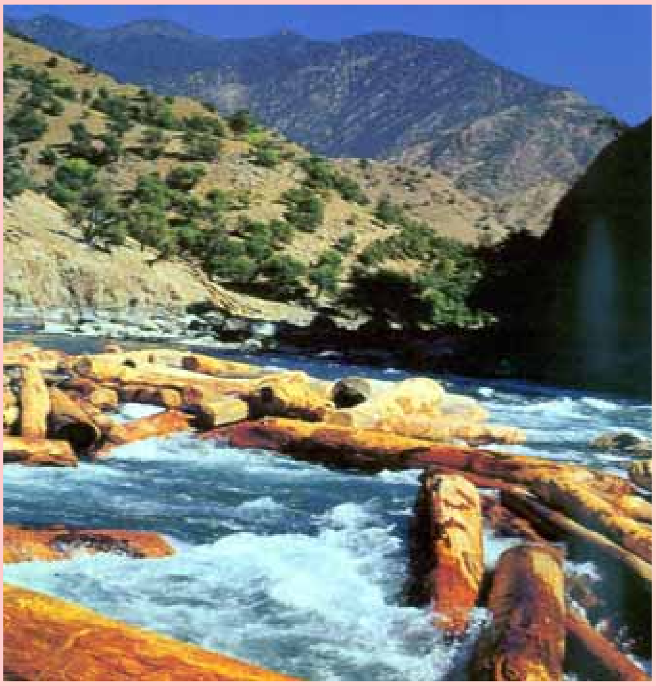

ځينې ونې اوبو ته ډېره اړتيا لري، لکه زردآلو، شفتالو، آلوبالو، ګيلاس، توت او داسې نور. دا ونې خلکو په هغو ځمکو کې چې ډېرې رواني اوبه لري، کښېنولي دي؛ خو ډېرې نورې ونې شته چې په لږو اوبو باندې هم ګوزاره کوي. ددې ونو ريښې په ځمکه کې ډېرې ښکته ځي او د هغو واورو او بـــارانونو لـــه اوبو څخه چې په ځمکه کې زيرمه شوي دي، استفاده کوي. لکه: پسته، بادام، غوزان، منـــه، ناک، تاک، انار، سنځله او داسې نور؛ همدارنګه خیړی (بلوط)، شينی ، ممانې او ګورګورې د غرونو په ګرنګونو کې په طبيعي ډول راشنې کېږي، وده کوي او لوی ځنګلونـــه جـــوړوي.

ځينې کوچنی مېوه لرونکې ونې لکه قرهقات، یخمن، زرشک، دولانه او داسې نورې هم په غرونـــو کې پخپله راشنې کېږي، وده کوي او که د هغوی ښه ساتنه وشي، ګڼ باغونه به منځته راشي.

لکه څنګه چې د«یخمن» په باره کې یو فولکوریک بیت داسې ويل شوی دی:

هوای ابر بهار - یخمن لب جوار (۱)

---

[1] - جویبار، ویاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغان هم باغونه جوړوي

د بدخشان ولایت د زردیو، سرغلام، شغنان، یفتلونو او درواز په ښکلیو درو او په یغمان کې غوزان (چارمغز) کارغه او عکه (سپین او تور کارغه) کښېنوي.

کله چې د غوزانو د ونو مېوې پخې شي څرنګه چې ددې مېوې زړې ډېر غوړدي؛ نو د مرغانو ډیر خوښېږي، مرغان د غوز داني په خپلو مښوکو باندې راشوکوي او له پاسه یې د ځمکې پر لور په لویو تیږو باندې را غورځوي. غوز ماتېږي زړي یې راوځي او مرغان یې خوري. کله چې یوڅو داني وخوري او ماړه شي، بیا لسګونه داني نورې راشوکوي او په هرځای کې یې تر خاورو لاندې زیرمه کوي چې وروسته یې بیا وخوري؛ خو وروسته بیا دغه د پټ کړي شوي غوز ځای له مرغه څخه ورکېږي او په دې ډول د غوز نیالګی یو کال وروسته راشین کېږي.

غرنی ناک او انګور

د بدخشان د (یفتلونو، شهر بزرګ، درواز، خواهان) په غرونوکې د شکُندی او قِیم په نومونو یو ډول ناک پخپله راخېژي چې مېوه یې سخته او کلکه ده. خلکو د باغي ناک غوټۍ (پندک) له هغو سره پیوندکړي دي چې د هغې حاصلات عیناً د باغي ناک غوندې خواږه او اوبجن دي.

د پستې ځنګلونه

د پستې ځنګلونه د بادغیس، هرات، سمنګان او بدخشان په غرونو کې په طبیعي ډول له پخوا څخه موجود وو.په ځانګړې توګه د بادغیس د غرونو (پسته لیق)، هر کال چې په ټاکلې موسم کې کله د پستې شول (ناغه) ماته شي د سیمې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو څخه سربېره د ګاونډيو ولايتونو خلک هم ورځي او د بادغيس له غرونو څخه ځانتــه پسته راټولوي. څرنګه چې پسته ارزښتناکه ميوه او قوي خــواړه دي او هــم ســوداګريز او اقتصادي ارزښت لري؛ نو په دې وروستيو وختونو کې زموږ د هېواد د ډېرو سيمو خلک پــه اوارو ځمکو، دښتو، غونډيو او غرونوکې د پستې د ونو د تکثير لپاره لاس په کار شوي او ښې نتيجې يې ترې اخيستې دي.

د يادونې وړ ده چې پسته نرينه او ښځينه بيلا بيلې ونې لري.

د بادام ځنګلونه

د بادام ځنګلونه د سمنګان، کشم، فرخار، تاشقرغان، بدخشان، هرات او د هېــواد د نــورو سيمو په غرونو کې خلکو لېدلي دی چې پخپله په طبيعي توګه له پخوا څخه شنه شوي دي؛ نو په پام کې لري چې په ټولو دښتو او غرونو کې د بادام او همدارنګه د سينځلو، منو، نــاکو او نوروميوو نيالګي کښېنوي، د يوه يا دوو کلونو څخه وروسته د اوبو کولو اود نيالګيو په بيخونو کې د ډکو منګيو د ښخولو په طريقه په لږ لګښت او خوارۍ سره زياتې ګټې لاس ته راوړي.

نخلستان

د هېواد په غربي سيمو د دل آرام او سيستان په خواو شا کې د (خرماليق) يا خرمازار يعنــی د نخلستان په نوم يوه سيمه ده. له نامه څخه يې معلومېږي چې هلته پخوا د خرما ونې ډېرې وې. د دې خبرې د ثبوت لپاره زموږ د هېواد د غزنوي شاهنشاهۍ مؤسس ناصرالدين سبکتګين هغه کيسه چې خپل فيلبان ته يې په دې سيمه کې د يوه بزګر د خرما په شوکولو او خپلولو په سبب سخته سزا ورکړې وه، ښه مصداق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرخار او نورستان بې دانه توت ډېر اعلا دي.
د جرم بې دانه توت ډېر خواږه او اوبجن دي او خاص خوند لري.
د تېشکان بې دانه توتان د غټې ګوتې په انـــدازه دي. د دې توتانو خوند او لذت د نورو ځايونو تر توتانو ډېر ښه دي.
زموږ د هېواد په شغنان ، درواز، ميـــدان وردګ، کونړ، پغمان، لوګر، پروان، کاپيسا، تګاب، نجراب، غزني، پنجشير، لوګر، هرات، دوشـــي، خنجان او نورو ځايونو کې توتان او شاه‌توت ډېر پيداکېږي چې په پنجشير، شغنان، اودروازکـــې سپين توتان په ژرندو باندې اوړه کوي او د ژمي د خوراک لپاره يې په کندوانو کې ساتي د تلخان په نامه يې يادوي. په شغنان کې چې کله توتـــان پاخه شي، هره ورځ تر ونو لاندې ځمکې جـــارو او پاکوي. چرګان او نور ځاروی په قطعی توګه نه پرېږدي چې تر ونو لاندې وګرځي او ځمکه او باغ ککړ کړي.

ځينې وخت توتان يا د توتانو اوړه (تلخان) له چارمغز سره يوځای په هاونګ کې ټکوي چې ډېر خوندور خواږه ور څخه جوړېږي او هغې ته (شکر پوستک) يا لچاُنک وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرغاوي ناک

په شغنان کې يو ډول ناک دي چې د((مرغاوي ناک)) په نوم شهرت لري. د هغې شکل پــه سلوکې اتيا د هيلۍ د بچي غونډې دی چې پخپله منبوکه باندې د ونې په شاخ پورې نښتې وي.

يخناک او سيب رخش

د بهارک، فرخار او اندراب يخناک، منه او شفتالو د خوند، لطافــت، جــسامت او د اوبــو درلودلو له پلوه ساری نه لري.

د يادونې وړ ده چې په ټول افغانستان کې ښې منې روزل کېږي.

د لوست نوي اصطلاحات

تصميم	هوډ – عزم
تخريب	ورانول
مؤسس	بنياد گذار- بنسټ اېښودونکی
جلب	راغوښتل- راوستل
لطافت	نازکي
ساری	مثال
معطرې	ښه بوی لرونکې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د مختلفو مېوو لست جوړ کړي. د مثال په ډول:

تازه مېوې

هغه مېوې چې وچیدای شي

د یخو سیمو مېوې

د ګرمو سیمو مېوې

پوښتنې

- د کابل، غزني، پکتیا، پکتیکا، خوست او لوګر ولایتونو د مېوو لست جوړ کړئ.
- انار، انګور، زردآلو، شفتالو او اعلا ناک زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې تولیدېږي؟
- په ۱۳۸۷هـ. ل.کال د کابل په ښار کې د انارو نندارتون جوړ شوی و او زموږ د هېواد انار په نړۍ کې په لومړۍ درجه انارو کې وپېژندل شوي وو. تاسې په دې هکله څه نوښتونه او وړاندیزونه لرئ؟ چې زموږ د هېواد انار د نړۍ په بازارونو کې وپېژندل شي او ښه پیرودونکي پیدا کړي.
- په ننګرهار، کونړ، او لغمان کې کومې مېوې تولیدېږي؟
- جلغوزي زموږ د هېواد په کومو ولایتونو کې پیدا کېږي، او د جلغوزو د ترویج او تکثیر لپاره کوم وړاندیزونه کوئ؟
- د نیالګیو کښېنول او د باغونو او ځنګلونو جوړول کومې ګټې لري؟ په تفصیل سره یې ولیکئ!
- تاسې څو ډوله ختېکي پیژنئ؟ ډېر ختېکي د افغانستان په کومو ولایتونو کې کرل کېږي؟
- که د امام جان، چاه آب او د خان آباد (قندک) ختېکیو لپاره بهر ته د لېږلو زمینه برابره شي څومره اقتصادی ګټې به ولري؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو کورنیو څخه د هېواد د ختېکیو په باب پوښتنې وکړي او را غونډې شوي معلومات دې په خپلو کتابچو کې ولیکي، په راتلونکي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي او په ټولګي کې دې ووایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږ ویشتم لوست

درملي بوټي

درملي بوټي کوم ډول بوټي دي؟

زموږ گران هېواد افغانستان چې د ځمکې د کُرّې په معتدله سیمه کې پروت دی. ډېر ښه او هر ډول اقلیم لري. څرنگه چې ډېرې برخې یې غرنۍ دي او دا غــرونه په خپلو لوړو برخو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې واورې او کنګلونه لري چې هيڅ نه اوبه کېږي اوزموږ د هيواد د مستو سيندونو؛ لکه د کنړ، لغمان، تګآب، آمو، هيرمند، ارغنداو، هريرود، مرغاب، بلخاب او د کوکچې د اوبو سرشاره سرچينې جوړوي. د دې سيندونو او پريمانه اوبو شتون دی چې ښکلي شنه فصلونه، مرطوبه (لمده) هوا او سلګونه ډوله طبي بوټي په غرونو او دشتو کې راشنه شوي دي چې د نباتي دواګانو لويه خزانه يې جوړه کړې ده. دا ټولې زموږ طبيعي پانګې دي چې په لاندې ډول يې د بېلګو په توګه د يو څو نومونه يادوو:

د درملي يا دارويي بوټو ډولونه

زعفران،زنکې (شنه،سپينه او توره زيره)، خوږولې، کچماچو(يا کرماچو) سپېلنې، خيروګل(ختمي)، اسفرزه (سپېغول)، خاکشير(يا جينجر)، ريدې، تروکې، غرنې باديان، بنګ دانه، سونډ، غاټول (خاټول) کاسنې، غوازبۍ، تباشير، نانګان، بارتنګ، سپېرکۍ، ترنجبين، د چای بوټي، اربږه(توره- زبږه)، مرخنۍ او داسې نور.

څنګه چې د دې دارويي بوټو ډېر ډولونه په کروندو او ځمکو کې د کرنې وړ دي نو موږ يې زعفران د نمونې په ډول معرفي کوو چې دا ګټور او ارزښتناکه بوټی هرڅوک وپېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

زعفران یو داسې بوټی دی چې ګلان یې ښکلي، بنفش او ارغواني رنګ لري. د زعفران غوټه سخته، ګرده او غوښنه ده چې د نازکو قهوه یي رنګو پوښونو په واسطه پوښل شوې ده. د زعفران بوټي د لولې په شان درې څانګې لري. مؤنثې څانګې یې په درې واړو سرونو کې درې غوټې لري او نارنج ته ورته زیړ رنګ لري. معطر او قوي بوی او لږ تیز خوند لري چې د خوراک، رنګ او د عطرو په مقصد ترې کار اخیستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زعفران

د زعفران طبي ارزښت

زعفران زموږ د هېواد په غرونو او دښتو کې شنه کېږي. دا بوټی د انسان د بدن د سلامتیا او قوت لپاره ډېر گټور او د درملنې لپاره له ډېرو ښو بوټو څخه دی. زموږ خلک چې د زعفران په طبي او اقتصادي ارزښت پوه شوي دي نو په خپلو ځمکو کې يې د هغو په کرلو لاس پورې کړي دی؛ لکه څنگه چې د هرات کروند گرو په ۱۳۸۸هــ. ل. کال پرخپله دوه سوه هکتاره ځمکه کې زعفران کرلي ، بهر ته يې صادر کړي او ډیره لوړه گټه يې ترې لاس ته راوړې ده. د راپوروونو په اساس پــه نړيوالــو بازارونو کې د هرات د زعفرانو جنسيت او کیفیت د گاونډیو هېوادونو د زعفرانو تر جنسيت او کیفیت ډېر ښه او اعلا ثابت شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زعفرانو اقتصادي ارزښت

د زعفران بوټی ډېر زيات اقتصادي ارزښت لري لکه څنګه چې د هرات يو کيلو ګرام زعفران د امريکې متحده ايالاتو، عربي متحده اماراتو، ايتاليا او د هسپانيې هېوادونو په بازارونو کې د شپږ زرو څخه نيولې تر اوو زرو امريکايي ډالرو چې له (درې سوه زرو څخه تردرې سوه پنځوس زرو افغانيو سره برابرېږي) خرڅ شوي دي.

زعفران د کوکنارو، تنباکو او له بنګ داني څخه زيات ارزښت لري، نو ځکه يې دهرات، فارياب او کاپيسا ولايتونو د بزګرو (نارينه او ښځو) پام ځانته را اړولی او هغوی د دې ګټور بوټي په کرنه لاس پورې کړی دی.

څنګه چې زموږ په ټول هېواد کې زيات خلک زعفران پېژني او د هغې په درملي او اقتصادي ارزښت باندې پوه شوي دي نو ټولو ته ښه ده چې په خپلو کروندو او ځمکو کې زعفران، زنکې او داسې نور ګټور درملي او اقتصادي بوټي وکرې چې ډېرې اقتصادي ګټې ترې لاس ته راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولګي کې فعالیت

- زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د هغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کې مو ولوستل او بله ډله دې د هاغو بوټو نومونه لست کړي چې په کتاب کې یې نومونه نشته.

پوښتنې

- زعفران کوم ډول بوټي دی؟ او زموږ د هېواد د کومو ولایتونو خلک یې کري؟
- د زعفران اقتصادي ګټې څومره دي؟
- له یوه جریب ځمکې څخه څومره زعفران لاس ته راځي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې له خپلو خپلوانو څخه د درملي بوټو د نومونو پوښتنه وکړي او هغه دې لست کړي او د ښوونکي په لارښوونه دې د هغو په هکله معلومات ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوه ویشتم لوست

مېلې او د جهان گردۍ راښکون او زموږ د هېواد فرهنگي میراثونه

مېلې

- تفریح او مېله د انسانانو د جسمي او روحي پیاوړتیا لپاره څه اغېزه لري؟

بند امیر
(بامیان)

زموږ گران هېواد افغانستان یو غرنی هېواد دی. د غرونو لوړې څوکې یې په دایمي واورو پټې دي چې دا واورې د ډېرو اوبو او مستو سیندونو د بهېدلو لامل او سرچینې گرځېدلې دي. دغو جگو غرونو، سیندونو، درو، دښتو، پراخو او شنو ورشوگانو، زموږ هېواد ته طبیعي ښکلا او ښایست ورکړی دی چې دې ښکلا او ښایست د بهرنیو نړیوالو سیلانیانو پام ځانته را اړولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم زموږ د هېواد ټولې سیمې ډېر څړوبي (آبشارونه)، دښتې، شنې درې، د مېلو ځایونه، او سیل ځایونه لري؛ خو بیاهم په هره سیمه کې په زړه پورې تفریحي ځایونه شته چې په مختلفو موسمونو کې خلک هغو ځایونو ته ورځي، مېلې کوي او خپل فارغ وخت په خوشحالۍ تېروي.
د کابل د مرکزي حوزې په چارچاپېر او په نورو ولایتونو کې د مېلو مشهور ځایونه عبارت دي له:
د بابرشاه بڼ، د چهلستون د مانۍ بڼ، د شهر آرا بڼ، د جهان آرابڼ، د للندر د شاه توت دره ، ګلباغ، پغمان، د قرغې بند، استالف، ګل غونډۍ، صیاد، ګلبهار، سالنګ، پنجشېر او داسې نور.
پخوا به د کابل د ښار کسبګرو په ډله ییزه توګه باغ لطیف، د خواجه صفا ارغـوان زار او د سیل نورو ځایونو ته تلل او مېلې به یې کولې.
د هېواد په شمال او شمال ختیځ کې پامېر، د ورسج او فرخار ښکلې تګاو او درې، انـدراب، بدخشان، تاشقرغان، سـمنګان، د فاریاب او د بادغیس کوهـستانونه، دهېواد په غرب کې د هرات بـېلا بېلې سیمې؛ لکه په کوه زنجیرګـاه کې د تخت صفر په نوم د سـیل او تفریح ډېر ښکلی ځای، پل مالان، د خواجه عبدالله انـصاری آرامګـاه،

د للندر د شاتوت دره
(کابل)

خواجه غلتان، او داسې نور ځایونه. په جنوبي سیمو کې د پکتیا د ګڼو ځنګلونو غرنۍ سـیمې.
دهېواد د مشرقي سیمو په ننګرهار کې د سراج‌العمارت، د امیر شهید بڼ، د بهـسود پُـل، د مملې بڼ، موی مبارک، په کونړ او نورستان کې له ځنګلونو ښخه ډکې درې، د سیندونو پـه زړه پورې شنې غاړې، په لغمان کې د کله ګوش ښـکارځی، زوړ الیـشنګ[1] او د هغـې د سیندونو شنې غاړې، د مرکزي افغانستان پراخې او غرنۍ سیمې، بامیان او دره آجر چې په هر ځای کې د مېلو او د سیل ځایونه د روانو اویخو اوبو چینې او د بودا تاریخي مجسمې لري چې

[1]- ښایي چې په اصل کې(ایل نشین) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک په ډېر شوق دې ښکلی او با طراوته سیمو ته د تفریح او سیل لپاره ورځي او دې سیلونو او مېلو ته له نیزه بازۍ، اتڼ، چوګان بازۍ او داسې نورو لوبو سره نور زیات خوند وربخښي.

له نیکه مرغه زموږ په هېواد کې په زړه پوري تاریخي، متبرکه ځایونه او ښکلي حیرانوونکي طبیعي مناظر ډېر زیات دي، لکه په هرات، غزني، بلخ او مزار شریف، آی خانم، د فراه او سیستان وادی، بامیان، بدخشان، کندوز، کابل، سمنګان او ایبک، کندهار، ننګرهار، کونړ، لغمان، پکتیا، پکتیکا او داسې نور چې په هغو کې زموږ د هېواد د پاچا هانو او امپراطورانو لکه میرویس نیکه، احمد شاه بابا، سلطان محمود غزنوی، ظهیرالدین محمد بابر، شاهرخ میرزا، شهزاده بایسُنغُر میرزا، د ملکه ګوهرشاد بیګم او داسې نورو تاریخي اوفرهنګي میراثونو لویې خزانې شته چې د سیلانیانو د لیدلو او سیل لپاره ځانګړی راښکون لري، ډېر په زړه پورې دي.

طاق بُست

ښکلی طبیعت او ښکلې

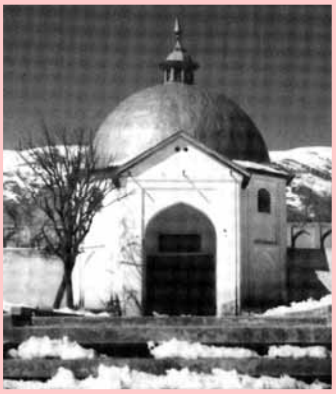
د سلطان محمود غزنوی آرامګاه
(غزنی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لازم تدارکات او آسانتیاوې لکه پاخه (اسفالت) شوي سرکونه، هوټلونه، ښه امنیت او داسې نورې لارې چارې برابرې شي، په یقیني توگه چې په کال کې به په ملیونونو ډالره له دې لارې زموږ د خلکو لاس ته ورشي او د هېواد د اقتصادی برخې په ښه کېدو او ودانولو کې به لویه اغیزه ولري.

بامیان

د جام مینار

پامیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه درانی آرامگاه «کندهار»

د کابل بالاحصار

د دارالامان ماڼۍ (کابل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ د جهان ګردۍ راښکون

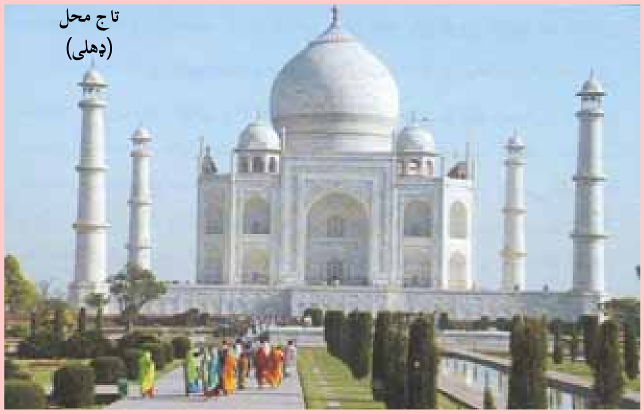

تاج محل
(ډهلی)

باید په یاد ولرو چې نن ورځ د نړۍ په ډېرو هېوادونو لکه سویس، ایټالیا، د امریکې متحده ایالتونه، ترکیه، مصر، ایران، هند، سعودی عربستان، چین او داسې نورو کې توریزم اوجهان ګردي د اقتصادي برخو یوله ډېرو عاید راوړونکو صنعتونو څخه ده.

د نړۍ خلک له سیاحت او سیل سره مینه لري او غواړي چې تاریخي ځایونه او عجایبات ووینې. د ښارونو له ګڼې ګونې او له ککړې هوا څخه لرې په شنو تازه ځنګلونو، غرنیو سیمو او ښکلو مناظرو کې خپل وخت په هوساینې او خوشحالۍ تېر کړي.

ځړوبی

د جمشید تخت
«شیراز»

د چین دیوار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایفل برج «فرانسه»

د بگ بن د ساعت برج «انگلستان»

په اروپا کې زړه مانې

په اروپا کې زړه مانې

(چین)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اروپا کې زړه مانۍ

د لوست نوي اصطلاحات

ورشوګانې	څړ ځايونه
عجايبات	نا آشنا، حيرانونکی شيان او ځايونه

په ټولګي کې فعاليت

- ځو زده کوونکي دې د ټولګي مخې ته راشي او زموږ هېواد ته د سيلانيانو د پاملرنې او توجه د جلبولو لپاره چې کومو آسانتياوو او هلوځلو ته اړتيا وي، د هغو په باب دې خپل وړانديزونه او نظرونه بيان کړي.

پوښتنې

- د هېواد د لوړو غرونو او اوږدو سيندونو نومونه واخلئ؟
- ديخشيره آبشار، د شيوې جهيل، او د سيستان جهيل زموږ د هېواد په کومو ولايتونو کې موقعيت لري؟
- د کابل ښار او د هغې شاوخوا د تفريح ځايونه کوم دي؟

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې د خپلو ولايتونو او ولسواليو د کلتوري ميراثونو، د طبيعي منظرو او د سيل د ښو ځايونو په باره کې معلومات راغونډ کړي او په خپلو کتابچو کې دې وليکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشپږم څپرکي لنډيز

زموږ د هيواد په سلوکې اتيا خلک په کرهڼه، مالدارۍ او باغوانۍ بوخت دي.

څرنګه چې وزې او ميږي هر وخت پيايې د ځمکې واښه او ځنګلونه خوري او له منځه يې وړي؛ نو لدې کبله زموږخلکو هوډ کړی دی چې د وزو او ميږو پرځای اصلاح شوې غواګانې، چرګان او کبان، وروزي؛ څرنګه چې خلک پوهيږي چې د ونو کښېنول، د باغونو او ځنګلونو منځته راوړل هم د اقتصاد او هم د ژوند د چاپيريال او د سيمې ښايست له پلوه ډير ارزښتناک او مهم دي؛ نو په دې اساس زموږ خلکو د ونوکښېنولو، د باغونو او ځنګلونو جوړولوته پاملرنه کړې ده.

زموږ په هيواد کې ډيرې په زړه پورې اعلی ميوې لکه منې، ناک، زردآلو، شفتالو، غوزان، توت, انار، انګور، پسته، بادام اوداسې نورو پريمانه ډولونه هم په دښتو او هم په غرونو کې توليد او روزل کيدلی شي. په لړه خوارۍ سره دونو حاصل دغلو په پرتله ډير ترلاسه کېږي, لکه څرنګه چې ډاکتروکيل خان دغه تجربه د پغمان، ميدان وردک او لوګر په ځمکو کې تر سره کړې ده او ډير فوق العاده حاصل يې ترې لاس ته راوړی دی.

زموږ د ګران هيواد په تودو او يخو سيموکې د ميوو بېلا بېل ډولونه توليدېږي. ان تردې چې د دل آرام په سيمه کې د خرما ونې شنې کېږی او حاصل ورکوي. د بدخشان غرونوکې، د ميدان وردک، پغمان، لوګر، هرات، نورستان او نورو ډيرو ځايونو کې د غوزانو ونې راختلې دي چې هغه کار غانو او عکې کښېنولي دي. په دې ډول چې غوزان د راتلونکي وخت د خوړلو لپاره د خاورو د لاندې پټوي خو وروسته بيا د هغې ځای ترې هېرېږي چې هماغه غوز په بل کال کې راشين کېږي.

زموږ د هيواد په ډيروسيموکې ناک، انګور، غوزان، پسته، بادام، منې، قره قات، ګورګرې او نورې ميوې په غرونوکې په للمې ډول راخېژي او دهغې جرړې يا ريښې د واورې او باران د زېرمه شوو اوبو څخه اوبه جذبوي خپل ژوند ته دوام ورکوي او ډير کلونه پرته له خوارۍ څخه حاصل ورکوي.

له دې کبله زموږ خلکو اوس باغدارۍ او ځنګل دارۍ ته ډيره پاملرنه کړې ده او دهغې **څخه** يې ډېرې ښې نتيجې لاس ته راوړې دي؛ څرنګه چې ونې سربيره د ميوو او لرګيو د ژوند چاپيريال ښايسته او پاکوي.

جرړې او نيلې يې د ځمکې د خاورو ساتنه کوي او د ونو غوټۍ د شاتو د مچيو غوره خواړه دي چې دهغې څخه شات لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د ملي هویت پدیدې، رمزونه، نښې (سمبولونه)

د اووم څپرکي موخې

زده کوونکي پوهېږي چې زموږ هیواد یو کرنیز هیواد دی، ددې مناسبه او معتدله هوا د هیواد په ډېرو سیموکې د ډول ډول ونو د پیدایښت او ودې لامل ګرځېدلی ده؛ په دې ډول زموږ د هیواد ډېر خلک د کرنې، مالدارۍ او د باغدارۍ سره سروکار لري او ددې لارې څخه ښه ګټه لاس ته راوړي.

زده کوونکي دې په هیواد کې د کرهنیز کیدلو ارزښت ته مخه وکړي او د باغدارۍ، د ځنګلونو جوړولو، تفریحي ځایونو او د ژوند د چاپیریال د ساتنې مفکوره دې پیدا کړي.

زده کوونکي دې وپوهېږي چې زموږ په هیواد کې د زرګونو تاریخي او لرغونو میراثي ځایونو په خوا کې د ځنګلونو او تفریحي ځایونو جوړول، د توریزم د صنعت او د نړی د سیلانیانو د پام را ګرځولو د ودې سبب ګرځي چې د دې لارې څخه به زموږ هیواد والوته ډېرې ګټې په برخه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته ویشتم لوست

بیرغ، ملي سرود او نښې

- تاسې کوم وخت درې رنګه ټوکر چې د هغې په منځنۍ برخه کې سمبول وي او د یوه لرګی په پورتنې سرکې ځړول شوی وي. لیدلی دی او که لیدلی مو وي ووایاست هغه ټوکر چې په دې شـــان جوړشـــوی وي، څه نومیږي؟

- زموږ د هیواد په لویو رسمي غونډو کې لومړی د قرآن شریف تلاوت کیږي او له هغې څخه وروسته یو سرود غږول کیږي، هغه سرود کوم دی؟

د هر هېواد بیرغ د هغې د تېر شوی تاریخ څرګندوی او د خلکو د هویت د پېژندنې بیانونکی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ گران هېواد افغانستان چې د تېرو پېړيو په اوږدوکې ډېر ځلانده تاريخ لري او تراوسه پورې خپل بيرغ او ځانګړی ملي سمبول او رمزونه لري.
د تاريخ په مختلفو دورو کې د خپل هېواد بيرغ ګورو چې څه منشا لري؟ او کوم بدلونونه يې لېدلي دي؟

په تېرو وختونو کې زموږ په بيرغ کې بدلونونه

د اتمې هجري پيړۍ (د ابو مسلم خراسانی له زمانې) څخه نېولي، د افغانستان بيرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نيزې په څوکه ځړېده.
په لسمه او يوولسمه پيړۍ (د غزنويانو په دوره کې) د افغانستان بيرغ د زمری نبنه درلودله او د شاهي بيرغ رنګ سور و. په پنځلسمه پيړۍ کې رسمی بيرغ زرنګار و. لــه هغــې څخــه وروسته په اته لسمه پيړۍ د احمد شاه ابدالي په زمانه کې تر نولسمې پيړۍ پورې رنګارنــګ بيرغونه دود وو. په نولسمه پيړۍ کې يو ځل بيا د افغانستان د بيرغ رنګ تور او دهغې سمبول (نښه) (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو. د شلمې پيړۍ په (۱۹۲۸)م. کال کې د هيــواد د لويې جرګې له خوا د بيرغ رنګ (تور، سور، شين) او د هغې سمبول (غر او لمر) وټاکل شو.
په ۱۹۲۹م. کال کې بيا له سره د بيرغ نښه محراب، منبر او د غنم وږی وټاکل شو. د مرحوم محمد داوودخان د حکومت په وخت کې د بيرغ په نښان باندې (عقاب) ورزيات شو، چــې محراب او منبر په نامحسوس شکل سره د عقاب د ټټر او سينې په برخه کې ځای درلوده. د نور محمد تره کي د حکومت په وخت کې د افغانستان بيرغ يو سور رنګي ټوکر و چې په منځ کې يې د «خلق» کلمه لېکل شوې وه. د هغه څخه وروسته د افغانستان بيرغ څــه بدلونونــه ولېدل ترڅو چې د استاد برهان الدين رباني د دولت او مجاهدينو په وخت کې د افغانــستان بيرغ له پورته څخه په ښکته (تور، سپين، شين رنګونه درلودل او نښان يې محراب او منبر او په دواړو څنډو کې يې د غنمو دوه وږي) وو.
د طالبانو دحکومت په وخت کې د افغانستان د بيرغ رنګ ټول سپين و او د (**لا الــه الا الله محمد رسول الله**) مبارکه کلمه يې په منځنۍ برخه کې ليکل شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بیرغ منشأ

زموږ د بیرغ نښې چې له تېرو زمانو څخه راهیسي زموږ د خلکود فرهنګ، ملي ځانګړتیــاوو، مسلمانی، دین دوستی، وطن دوستی، مېړانې، شهامت او سلحشوری ممثــل او څرګنــدونکي دي، دا نښې زموږ په ملي بیرغ کې په لاندې ډول ښودل شوي دي.

تور رنګ د خپلواکی د نه درلودلو نښه، سور رنګ د آزادی غوښتنې او جنګونو نښه، ســپین رنګ د سولی غوښتني او شین (زرغون) رنګ د خپلواکي نښه ده.

د زمري نښه د زړه ورتیا، توره او ټوپک، د جنګ غوښتني، زړه ورتیا او عقاب دلوړ همت نښه ده.

جومات، محراب،منبر، د الله اکبر او توحید مبارکې کلیمې زموږ د خلکو د مسلمانی او اسلام غوښتنې نښې دي.

د غنمو وږی ښیي چې زموږ هېواد یو کرهنیز هېواد دی. غر او (لمر د ختلو په حال کې) د دې مطلب څرګندوونکي دي چې توره دوره په ختمېدلو او روښانه دوره راتلونکي ده.

زرنګار بیرغ په پنځلسمه پېړی کې دا حقیقت څرګندوي چې زموږ ګران هېواد په هغې دورې کې یو پرمخ تللی هېواد و، پوهنې او ښکلو هنرونو تکامل موندلی او خلکو په هوسایني ژوند کاوه.

زموږ د بیرغ اوسنی رنګ اونښان

اوس د افغانستان د بیرغ رنګونه په ترتیب سره (تور، سور او شین) یو د بل په څنګ کې ځای لري او نښان یې هماغه محراب، منبر او په دواړوخواوو کې یې د غنمو دوه وږي دي.

د افغانستان بیرغ، په کابل ښار کې د جمهوري ریاست په مقر د ارګ د یوه برج پــه ســر، د پارلمان، د سترې محکمې په ماڼیو باندې، همدا ډول په وزارتخانو، په ټولو دولتي مؤسساتو او ادارو، پوهنتونونو، مکتبونو، مدرسو، د هیواد په مرکز او ولایتونو، په ځــانګړی توګــه د رسمي وختونو په لړ کې، په بهرکې د افغانستان په سفارتونو، قونسلګریو او په سیاسي نماینده ګیو کې او دغه راز د ملګرو ملتونو په سازمان کې،تل رپېږي.

هغه بیرغ چې د ملي دفاع په وزارت کې دی، له قیمتي او ښکلي ټوکر څخه جوړ او په هغــې باندې د قرانکریم مبارک آیتونه هم ګنډل شوي دي د (عَلَم مبارک) په نوم یــادېږي. عَلَــمَ مبارک په یوې تزیین شوې پایه باندې چې د دوو یا دوه نیم مترو په اندازه ده، نښلول شوي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په څوکه کې يې يو جلد قرآنکريم د يوې کوچنۍ ښکلې جعبې په منځ کې اېښودل شوی دی.
د هيواد د آزادۍ په جشن کې د اردو قطعاتو د رسم گذشت مراسم د لوژ (د مشرانو لپاره لوړ ټاکل شوی ځای) له مخې څخه چې د هيواد د درې واړو قواوو ارکان، کوردپلوماتيک، او نور مشران حضور لري، علم مبارک په ځانگړو مراسمو سره تېرېږي.

د افغانستان مِلّي سرود

د افغانستان مِلّي سرود په پښتو ژبه د (الله اکبر) او د افغانستان د نوم له ذکر سره په لاندې ډول دی:

دا وطـــن افـــغانســتـــان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې، کور د تورې	هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټــولو کـــــور دی	د بلوڅو د اوزبيــــــکو
د پـــښـــتون او هـــزاره وو	د ترکمـــنو د تاجـــکو
ورسره عرب، گو جـــردي	پاميريان، نور ســـتانيان
براهوی دي، قزلـــباش دي	هم ايماق، هم پشه ييان
دا هيـــواد به تـــل ځلېږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کـــې د آســـيا، به	لکه زړه وي جـــاويدان

نوم د حـــــق مـــــــودی رهبر
وايو «الله اکبر»! وايو «الله اکبر»

په ملي سرود کې ويل شوي دي چې دا وطن د افغانستان د ټولو خلکو، د بلوڅو، اوزبيکـــو، پښتنو، هزاره وو، ترکمنو، تاجکو، عربو، گوجرو، پاميريانو، نورستانيانو، براهويانو، ايماقانو او پشه ييانو گډکور دی.
د دې قومونو پيدايښت منشأ او سکونت په دې هېواد کې دی. په دې کې د ملي يـــووالی او قوت رازونه دي چې د سرود د غږولو په وخت کې ټول اقوام په دې کې خپل ځانونهويني او د هغې په اورېدلو ټول د غرور او وياړ احساس کوي. ملي سرود د هر افغان د زړه آواز، د ملي عواطفو رڼا، هېواد پالنه او هېواد سره مينه او محبت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رسمي مراسمو او غونډو د پرانيستلو په وخت کې لومړی د قرآنکريم تلاوت او دعا کېږي او بيا ملي سرود غږول کېږي. ټول يې د احترام لپاره له خپلو ځايونو څخه اوچتېږي او په سکوت سره هغه اوري، همدا رنګه بهر ته زموږ د هيواد د جمهور رئيس د سفر په وخت او يا زموږ هېواد ته د بهرنيو دوستو هيوادونو د زعماوو د مسافرت په وخت د هغوی په حضور کې د دواړو هېوادونو ملي سرودونه غږول کېږي.

سمبولونه او ملي رمزونه

سمبولونه د هرې ملي پديدې د منطقي شتون او ملي هويت څرګندونکي نښې دي. په تېرو دوروکې د بيرغ ډولونه، ملي بيرغ، د پوهنې سمبول، د ملي شورا سمبول، د افغانستان بانک سمبول، بانکنوټونه، مسکوکات، نښانونه، د (ښاروالۍ ، د سرې مياشتې ، د ملي اردو ، د ملي پوليسوسمبول،) د استقلال څلی، طاق ظفر او داسې نور زموږ ملی سمبولونه او رمزونه دي.

امير حبيب الله خان 1919

شاه امان الله خان 1919-1928

محمد نادر خان 1929-1930

د سردار محمد داوود خان جمهوريت
1974-1978

نورمحمد ترکی او حفيظ الله امين
1978- 1980

ببرک کارمل 1980-1987

دکتور نجيب الله 1980-1992

مجاهدين 1992-1996

استاد برهان الدين ربانی

طالبان (ملامحمد عمر)1996-2001

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت (حامد کرزی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوست نوي اصطلاحات

منشأ - سرچینه، پیل
دوخت - گنډل
کورد پیلوماتیک: د بهرنیو هیوادونو سیاسي استازي

په ټولګي کې فعالیت

- هر زده کوونکی دې یو سمبول رسم کړي.

پوښتنې

- زموږ د ګران هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې کوم بدلونونه لیدلي دي؟
- د ابو مسلم خراساني په زمانه کې زموږ د بیرغ رنګ څه ډول و؟
- د غزنوي امپراطورۍ د بیرغ نښه څه ډول وه؟ او شاهي بیرغ کوم رنګ درلوده؟

کورنۍ دنده

- هر زده کوونکی دې په خپل کور کې له دریو رنګونو تور،سور او شین(زرغون) ټوکر څخه بیرغونه جوړ کړي، ټولګي ته دې راوړي او د لېسې د آرت (رسم) استاذ په مرسته دې د بیرغ نښان په هغې کې نقش یا ټا په کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اووم څپرکي لنډیز

د هر هیواد بیرغ د تاریخ په اوږدو کې د هغې خلکو دهویت څرګندوونکی او مُمثّل دی.
زموږ ګران هیواد افغانستان چې روښانه تاریخ لري، د تېرو شوو پېړیو په اوږدو کې تر اوسه خپل ځانګړی بیرغ، سمبول او نښې لري. د اتمې پیړۍ څخه وروسته د ابومسلم خراساني په وخت کې د افغانستان بیرغ تور رنګ درلوده چې د دوه سرې نیزې پر سر به رپیده.

په اتلسمه پیړۍ کې د احمد شاه ابدالي له وخته تر نولسمې پېړۍ پورې ډول ډول بیرغونه معمول وو. په نولسمه پیړۍ کې بیا د افغانستان د بیرغ رنګ ((تور)) او د هغې نښه (محراب، منبر، توره او ټوپک) شو.

په شلمه پیړۍ کې د هیواد د بیرغ رنګ (تور، سور، شین) او نښان يې (غر اولمر) غوره شو.

په۱۹۲۹ میلادي کال کې یو وار بیا د بیرغ نښه(محراب، منبر او د غنمووږی) وټاکل شول او وروسته هم بیا په بیرغ کې بدلونونه راغلل.

د طالبانو په وخت کې د افغانستان بیرغ تول سپین رنګ درلوده او دهغې په منځ کې د(لااله الا الله محمدرسول الله) مبارکه کلمه لیکل شوې وه.

اوس د افغانستان په بیرغ کې (تور، سور، شین) رنګونه څنګ په څنګ قرار لري. او نښان يې د غنمودوږو ترمنځ محراب او منبر ځای لري.

زموږ د بیرغ منشأوې د پخوانیو زمانوڅخه تر اوسه پورې زموږ د خلکو د فرهنګ، مسلمانی، ملّي ځانګړتیاوو، هیواد پالنې، د توري او میرانې څرګندوونکي دي چې دا منشأوې د لوست په متن کې تمثیل او روښانه شوې دي.

په ملّي سرود کې د ټولو خلکو, دبېلابېلو ملیتونو د ملّي یووالي د ټینګښت، د زړه آواز، د ملّي عواطفو روښنايي، اسلام او وطن دوستۍ انعکاس کړی دی او دغږولو په وخت کې دوی ټول په هغې کې خپل ځایونه ويني او د وياړ او غرور احساس پرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ - فردوسی، حکیم ابوالقاسم، (چاپخانۀ فرهنگ، انتشارات فخررازی، د چاپ کال ۱۳۷۰هـ.ش.

۲ - اویغون، حفیظ الله، د اقتصاد پوهنځی تحصیلی مونوگراف، د کابل پوهنتون.

۳ - ملی آرشیف، د صدارت څلورلاری، د کابل ښار.

۴ - توران، عبدالمجید، امینی، محمد صدیق، د (گونش) مجله، د افغانستان دترکمنو د فرهنگي ټولنې د نشراتو اداره.

۵ - عاطف، عبدالحمید، د بدخشان کلیوالی لوبې، فولکلور مجله، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو خانگه.

٦ - غبار، میر غلام محمد، (افغانستان در مسیر تاریخ) د چاپ کال ۱۳۴٦. هـ.ش.

۷ - (مجله ها و فصل نامۀ فرهنگی و پژوهشی) د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۸ - (مجله های پرواز آریانا) د ترانسپورت او هوانوردۍ وزارت. سال های ۱۳۸۷ - ۱۳۸۹ هـ.ش.

۹ - یارقین، دکتور شفیقه، حقیق الله، عقیق (مجلۀ تربیت، فصل نامه تعلیمی و تربیتی برای کودکان و نوجوانان وزارت معارف.

۱۰ - حقمل (محقق بسم الله،) د تیبو کلتور او فرهنگ، د کابل چاپ.

۱۱ - یارقین محمد حلیم، ثبت و نگارش بازی های عامیانه اوزبیکان جوزجان، دولتی مطبعه، کابل

۱۲ - بنووال، پوهاند دکتور محمد افضل، فولکلور شناسی، کابل.

۱۳ - (جهان پیرامون ما) د تاشکند د ښوونځیو درسی کتابونه، اوزبیکستان.

۱۴ - مجله های فرهنگ، فصل نامه فرهنگی و پژوهشی، د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت د خپرونو څانگه.

۱۵ - (د انساني نبوغ گنجینه) په منځنۍ آسیا کې د اسلامي ثقافت پاتې شوی آثار.

۱٦ - (نگاهی به تاریخ) د ابوریحان البیرونی د علومو او شرق پیژاندنی د لیکی نسخو انستیتوت او فرهنگي مرکز . اوزبیکستان، تاشکند.

۱۷ - حبیبی، پوهاند عبدالحی (ظهیرالدین محمد بابرشاه)، د کابل چاپ.

۱۸ - گالری ملی (نگارستان ملی)، کابل:

۱۹ - مهدی، دکتور محی الدین، د افغانستان ملی متحده شورا، دوه اوونیزه مجله.

۲۰ - عاطف، وفی الله، عکسونه او تصویرونه، د کابل زاړه ښار مندوی، نوی ښار، د انتیک فروشی دکانونه، زرگری، د قالین خرڅولو دکانونه او سرایونه، پوستین پلورونکی دکانونه او د پغمان د خواجه مسافر د باغونو څخه.

۲۱ - د معارف خبري، ادبي او فرهنگي اوونیزه، ۱۳۸۸. هـ.ش.

۲۲ - آریانفر، دکتور شمس الحق، هفته نامه مجاهد.

۲۳ - حمیدزی، عبدالغفار «دافغان زعفران» د شرکت رئیس، د شمشاد تلویزیون د خپرونو د ماښام د اوه نیموبجو څخه تر اته نیمو بجو پورې، ۱۸-۹-۱۳۸۸. هـ.ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library